



AVRUPA BİRLİĞİ VE DIŞ İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

T.C.  
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK  
BAKANLIĞI

AB UZMANLIK TEZİ

TÜRKİYE VE AB'NİN AVRASYA  
EKONOMİK BİRLİĞİYLE TARIMSAL  
ÜRÜN TİCARETİ ÜZERİNE ANALİZ

AB UZMAN YARDIMCISI  
TOLGAHAN BAHTİYAR

DANIŞMAN  
SEÇİL ADALET GÖK  
AB UZMANI

Ankara  
Eylül 2015

**T.C.**  
**GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI**  
**Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü**

**TÜRKİYE VE AB’NİN AVRASYA EKONOMİK  
BİRLİĞİYLE TARIMSAL ÜRÜN TİCARETİ ÜZERİNE  
ANALİZ**

**AB UZMANLIK TEZİ**

**TOLGAHAN BAHTİYAR**  
**AB UZMAN YARDIMCISI**

**DANIŞMANI**  
**SEÇİL ADALET GÖK**

**Ankara**  
**Eylül 2015**



T.C.  
GIDA TARIM VE HAYVANCILIK BAKANLIĞI  
Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü

EK-4

AB Uzman Yardımcısı Tolgahan BAHTİYAR tarafından hazırlanan “*Türkiye ve AB’nin Avrasya Ekonomik Birliği ile Tarımsal Ürünler Ticareti Üzerine Bir Analiz*” adlı tez çalışması aşağıdaki Tez Değerlendirme ve Yeterlik Sınav Komisyonu tarafından oy çokluğu ile Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü AB Uzmanlık Tezi olarak kabul edilmiştir.

Üye : Dr. Haldun DEMİREL

Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı V.

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum . . . . .

Üye : Dr. Nevzat BİRİŞİK

Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum . . . . .

Üye : Dr. İbrahim ÖZCAN

Unvanı : Genel Müdür Yardımcısı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum . . . . .

Üye : Selda COŞKUN

Unvanı : AB Uzmanı

Bu tezin, kapsam ve nitelik olarak AB Uzmanlık Tezi olduğunu onaylıyorum . . . . .

Tez Savunma Tarihi: 26 / 09 / 2015

Tez Değerlendirme Komisyonu tarafından kabul edilen bu tezin AB Uzmanlık Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Çınar BAHÇECİ  
Komisyon Başkanı  
Genel Müdür V.

# ÖZET

AB Uzmanlık Tezi

## TÜRKİYE VE AB’NİN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİYLE TARIMSAL ÜRÜN TİCARETİ ÜZERİNE ANALİZ

Tolgahan BAHTİYAR  
Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı  
AB Uzman Yardımcısı

Tarım ürünleri üretimi ve kendine yeterlilik, ülkelerin ulusal politikalarında öncelikli olmuştur. Buna yönelik olarak tarımda sürdürülebilir kalkınmanın ve yeterliliğin sağlanabilmesi adına uygulanan etkin ve kaliteli programlara gelişmiş ve gelişmekte olan çoğu ülkede rastlanmaktadır. İklimsel, coğrafi ve sosyo-ekonomik faktörler nedeniyle, ülkelerin tarımsal üretim çeşitlilikleri tüketici ihtiyaçlarını karşılayamamakta, bu noktada ise tarım ürünleri ticaretinin önemi ortaya çıkmaktadır. Avrasya bölgesi, Türkiye’nin de aralarında bulunduğu siyasi alanda yüksek etki gücüne sahip, bünyesinde Avrupa’nın en büyük ülkelerini barındıran Avrupa Birliği (AB) ve Rusya Federasyonu’nun önderliğini yaptığı ve AB’ye göre nispeten yeni bir birlik olan Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) gibi ülke ve oluşumlara ev sahipliği yapmaktadır. Tarım ürünleri ticareti gerek Avrasya coğrafyasında gerekse tüm Dünya’da siyasi çıkar çatışmalardan ve bunların yansımalarından doğrudan etkilenmiştir. Son olarak Rusya Federasyonu ile Ukrayna arasında Kuzey Karadeniz sınırlarında yaşanan anlaşmazlıklar sonucunda, AB ve ABD’nin başını çektiği Batılı güçler, Rusya Federasyonu’nu hedef alan bir takım yaptırımlar yürürlüğe sokmuş, bunun karşılığı olarak ise Rusya Federasyonu yine aynı ülkelere yönelik olarak belirli ürünlerde tarım ürünleri ithalat kısıtlamalarını uygulamaya almıştır. Bu çalışma, yaşanan gelişmelerden konunun tarafı olan AEB üye ülkeleri ile Türkiye ve AB arasındaki tarım ürünleri ticaretinin bu durumdan nasıl etkilendiği sorularına cevap aramaktadır. Bu çerçevede ilk olarak, AEB üye ülkelerinin Türkiye ve AB ile ilişkilerine genel bir çerçevede bakılmış, ardından yine taraflar arasında tarımsal ilişkiler ve ikili tarımsal ticaretin durumu incelenerek, tarımsal ticaretin bahse konu ülkeler adına önemi araştırılmıştır. Çalışmanın son kısmında ise, yapılan incelemelerin ışığında yaşanan gelişmelerin karşılıklı tarımsal ticaret bağlamında Türkiye ve AB’yi günümüze kadar nasıl etkilediği ortaya konulmuştur.

2015, 81 sayfa

**Anahtar Kelimeler:** AB, AEB, Tarım, Ticaret, Yaptırım, Rusya Federasyonu

# **ABSTRACT**

EU Expertise Thesis

## **ANALYSIS ON TURKEY AND EUROPEAN UNION'S AGRICULTURAL PRODUCTS TRADE WITH EURASIAN ECONOMIC UNION**

Tolgahan BAHTIYAR  
Ministry of Food, Agriculture and Livestock  
Assistant EU Expert

Production and self-efficiency related issues of agricultural products always had a high priority in countries' national policies. In regard to that, effective and qualified programs have been developed all around the World and can be observed in order to maintain sustainable development and self-sufficiency in agriculture. Due to the climatic, geographical, and socio-economic reasons, countries' agricultural production diversity cannot reach customers' expectations and needs. Eurasia, hosts countries with political influence such as European Union (EU) which embody Europe's leading countries and Eurasian Economic Union (AEU) which is led by Russian Federation alongside with Turkey. Agricultural products trade is always affected by political interest conflicts and its reflections in either Eurasian geography or World. Lately, as a result of border conflicts between Russian Federation and Ukraine at Northern Blacksea, western countries led by EU and USA implemented sanctions in various fields. In response to that, Russian Federation imposed restrictions on certain agricultural products importation from these sanctioning countries. This study, seeks answers to; how agricultural products trade effected between AEU member countries, Turkey and EU from the recent developments. In this context, firstly, relations between AEU countries, Turkey and EU in a general framework, and then agricultural relations and agricultural trade between parties are analyzed in order to investigate the importance of agricultural trade to these countries. At the final part of this study, based on the examinations made to understand how these recent developments affected both Turkey and EU.

2015, 81 pages

**Key Words:** EU, AEU, Trade, Turkey, Agriculture, Sanctions, Russian Federation.

## İÇİNDEKİLER

|  |     |
|--|-----|
| ÖZET .....   | iii |
| ABSTRACT .....   | iv  |
| İÇİNDEKİLER .....  | v   |
| TABLolar DİZİNİ .....  | vii |
| ŞEKİLLER DİZİNİ .....  | ix  |
| KISALTMALAR DİZİNİ .....   | x   |
| GİRİŞ .....  | 1   |
| 1. AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ .....  | 4   |
| 1.1. Birliğin Tarihsel Gelişimi .....  | 4   |
| 1.2. Hedefler ve Birliğin Üye Ülkelere Getirileri .....  | 6   |
| 2. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ .....  | 10  |
| 2.1. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile İlişkileri .....  | 10  |
| 2.1.1. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkileri .....  | 10  |
| 2.1.2. Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile İlişkileri .....   | 12  |
| 2.2. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Belarus ile İlişkileri .....  | 14  |
| 2.2.1. Türkiye'nin Belarus ile İlişkileri .....  | 14  |
| 2.2.2. Avrupa Birliği'nin Belarus ile İlişkileri .....   | 15  |
| 2.3. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile İlişkileri .....   | 16  |
| 2.3.1. Türkiye'nin Kazakistan ile İlişkileri .....   | 17  |
| 2.3.2. Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile İlişkileri .....  | 18  |
| 2.4. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Diğer Avrasya Ekonomik Birliği Üye Ülkeleri İle İlişkileri .....  | 19  |
| 3. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜLKELERİ İLE TARIM ALANINDA İLİŞKİLERİ VE TARIMSAL TİCARETİ .....                              | 22  |
| 3.1. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile Tarım Alanında İlişkileri .....   | 22  |
| 3.1.1. Rusya Federasyonu Tarımı ve Dünya ile Ticaretine Genel Bakış .....  | 22  |
| 3.1.2. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti .....  | 27  |
| 3.1.3. Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti .....   | 31  |
| 3.2. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Belarus ile Tarım Alanında İlişkileri .....   | 34  |
| 3.2.1. Belarus Tarımına ve Dünya ile Ticaretine Genel Bakış .....  | 34  |
| 3.2.2. Türkiye'nin Belarus ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti .....  | 38  |
| 3.2.3. Avrupa Birliği'nin Belarus ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti .....   | 40  |
| 3.3. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile Tarım Alanında İlişkileri .....  | 42  |
| 3.3.1. Kazakistan Tarımına ve Dünya ile Ticaretine Genel Bakış .....   | 42  |
| 3.3.2. Türkiye'nin Kazakistan ile Tarım Alanında İlişkileri ve Ticareti .....  | 46  |
| 3.3.3. Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile Tarım Alanında ilişkileri ve Tarımsal Ticareti .....  | 48  |
| 4. RUSYA FEDERASYONU VE DİĞER AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELERİ İLE AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TARIMSAL TİCARETTE YAŞANAN DEĞİŞİMLER ..... | 51  |
| 4.1. Rusya Federasyonu'nun Uygulamaya Koyduğu İthalat Kısıtlamalarının Gerekçesi ve Kapsamı .....  | 51  |
| 4.2. Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamasının Avrupa Birliği'ne Etkileri .....  | 53  |

|  |    |
|--|----|
| 4.3. Avrupa Birliği'nin Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamalarına Karşı Aldığı Önlemler ...                 | 61 |
| 4.4. Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamalarının Türkiye'ye Etkileri .....                                   | 64 |
| 4.5. Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamalarının Diğer Avrasya Ekonomik Birliği Üye Ülkelerine Etkileri..... | 71 |
| SONUÇ.....   | 74 |
| KAYNAKÇA .....   | 78 |
| ÖZGEÇMİŞ.....  | 81 |

## TABLolar DİZİNİ

|   |    |
|---|----|
| Tablo 3.1.1 Rusya Federasyonu'nun Dünya'dan İthalatı (Milyar ABD Doları).....                               | 24 |
| Tablo 3.1.2 Rusya Federasyonu'nun Dünya'ya İhracatı (Milyar ABD Doları).....                                | 25 |
| Tablo 3.1.3 Rusya Federasyonu'nun Ülkeler Bazında Dünya Ticaret Hacmi (Milyar ABD Doları).....              | 25 |
| Tablo 3.1.4 Rusya Federasyonu'nun Dünya'ya Tarım Ürünleri İhracatı ( Milyon ABD Doları).....                | 26 |
| Tablo 3.1.5 Rusya Federasyonu'nun Dünya'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....                | 26 |
| Tablo 3.1.6 Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar .....                | 28 |
| Tablo 3.1.3.1.7 Türkiye ve Rusya Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Protokoller ve Mutabakat Zabıtları..... | 29 |
| Tablo 3.1.8 Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Genel ve Tarımsal Ticaret (Milyar ABD Doları).....      | 29 |
| Tablo 3.1.9 Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracatı ( Milyon ABD Doları).....              | 30 |
| Tablo 3.1.10 Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....            | 30 |
| Tablo 3.1.11 Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Arasındaki Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar .....      | 31 |
| Tablo 3.1.12 AB ve Rusya Ticaretinde Genel Göstergeler.....   | 32 |
| Tablo 3.1.13 AB'nin Rusya Federasyonu'ndan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....                 | 33 |
| Tablo 3.1.14 AB'nin Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracat (Milyon ABD Doları).....                    | 33 |
| Tablo 3.2.1 Belarus'un Dünya'dan İthalatı (Milyon ABD Doları).....  | 36 |
| Tablo 3.2.2 Belarus'un Dünya'ya İhracatı (Milyon ABD Doları).....   | 36 |
| Tablo 3.2.3 Belarus'un Ülkeler Bazında Toplam Ticaret Hacimleri (Milyon ABD Doları).....                    | 37 |
| Tablo 3.2.4 Belarus'un Dünya'ya Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları.....                             | 37 |
| Tablo 3.2.5 Belarus'un Dünya'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....                           | 38 |
| Tablo 3.2.6 Türkiye ve Belarus Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar .....                          | 38 |
| Tablo 3.2.7Türkiye ve Belarus Arasındaki Genel ve Tarımsal Ticaret (Milyon ABD Doları).....                 | 39 |
| Tablo 3.2.8 Türkiye'nin Belarus'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları).....                          | 39 |
| Tablo 3.2.9 Türkiye'nin Belarus'tan Tarım Ürünleri İthalatı (Bin ABD Doları).....                           | 40 |
| Tablo 3.2.10 AB ve Belarus Ticaretinde Genel Göstergeler.....   | 41 |
| Tablo 3.2.11 AB'nin Belarus'tan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....                            | 41 |
| Tablo 3.2.12 AB'nin Belarus'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları).....                              | 41 |
| Tablo 3.3.1 Kazakistan'ın Dünya'dan İthalatı (Milyon ABD Doları).....                                       | 44 |
| Tablo 3.3.2 Kazakistan'ın Dünya'ya İhracatı (Milyon ABD Doları).....  | 44 |
| Tablo 3.3.3 Kazakistan'ın Ülkeler Bazında Dünya Ticaret Dengesi (Milyar ABD Doları).....                    | 45 |
| Tablo 3.3.4 Kazakistan'ın Dünya'ya Tarım Ürünleri İhracatı ( Milyon ABD Doları).....                        | 45 |
| Tablo 3.3.5 Kazakistan'ın Dünya'dan Tarım Ürünleri İthalatı ( Milyon ABD Doları).....                       | 46 |
| Tablo 3.3.6 Türkiye ve Kazakistan Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar.....                        | 46 |
| Tablo 3.3.7 Türkiye ve Kazakistan Arasındaki Genel ve Tarımsal Ticaret (Milyon ABD Doları).....             | 47 |
| Tablo 3.3.8 Türkiye'nin Kazakistan'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları).....                       | 47 |
| Tablo 3.3.9 Türkiye'nin Kazakistan'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....                     | 48 |
| Tablo 3.3.10 AB ve Kazakistan Ticaretinde Genel Göstergeler.....  | 49 |
| Tablo 3.3.11 AB'nin Kazakistan'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları).....                         | 50 |
| Tablo 3.3.12 AB'nin Kazakistan'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları).....                           | 50 |



|  |    |
|--|----|
| Tablo 4.2.1 Ambargoya Konu Bazı Ürünlerin Rusya Federasyonu İhracatı İçerisindeki Payları ve Ülkelere Göre Dağılımı.....   | 53 |
| Tablo 4.2.2 AB'nin Üretimden Aldığı Pay Bazında Rusya'ya İhracatı.....   | 56 |
| Tablo 4.2.3 Rusya'nın Yasak Getirdiği Ürünlerin Ülkesel Bazda 2013 Yılı İhracat Değerleri (Milyon Avro) .....  | 57 |
| Tablo 4.2.4 Rusya'nın Yasak Koyduğu Belirli Sebze ve Meyvelerde AB Üretimi (Bin Ton).....  | 59 |
| Tablo 4.2.5 Rusya'nın Yasak Koyduğu Belirli Süt Ürünlerinde AB Üretimi (Bin Ton) .....   | 60 |
| Tablo 4.2.6 Rusya'nın Yasak Koyduğu Belirli Et ve Et Ürünlerinde AB Üretimi (Bin Ton).....   | 60 |
| Tablo 4.4.1 Ambargo Uygulamasının Başlangıcından İtibaren AB'nin Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları) .....                          | 67 |
| Tablo 4.4.2 İthalat Kısıtlamalarının Başlangıcından İtibaren Türkiye'nin Belirli Ürünlerde Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)..... | 68 |

## ŞEKİLLER DİZİNİ

|   |    |
|---|----|
| Şekil 3.2.1 Rusya Tarafından Yasaklanan Ürünlerin Ülkesel Bazda Etkileri ( Milyon Avro) ..... | 58 |
|---|----|

## KISALTMALAR DİZİNİ

|              |   |
|--------------|---|
| <b>AB</b>    | Avrupa Birliği  |
| <b>ABD</b>   | Amerika Birleşik Devletleri   |
| <b>ABDGM</b> | Avrupa Birliği ve Dışilişkiler Genel Müdürlüğü  |
| <b>AEB</b>   | Avrasya Ekonomik Birliği  |
| <b>AET</b>   | Avrasya Ekonomik Topluluğu  |
| <b>AGB</b>   | Avrasya Gümrük Birliği  |
| <b>AK</b>    | Avrupa Komisyonu  |
| <b>AT</b>    | Avrupa Topluluğu  |
| <b>BDT</b>   | Bağımsız Devletler Topluluğu  |
| <b>DTÖ</b>   | Dünya Ticaret Örgütü  |
| <b>FAO</b>   | Gıda ve Tarım Örgütü ( <i>Food and Agriculture Organization</i> )                           |
| <b>FBKVS</b> | Federal Bitki Karantina ve Veterinerlik Servisi   |
| <b>GBK</b>   | Gümrük Birliği Komisyonu  |
| <b>GKGM</b>  | Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü   |
| <b>GSYİH</b> | Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla  |
| <b>GTHB</b>  | Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı   |
| <b>IPPC</b>  | Uluslararası Bitki Koruma Konvansiyonu ( <i>International Plant Protection Convention</i> ) |
| <b>ITC</b>   | Uluslar Arası Ticaret Merkezi ( <i>International Trade Centre</i> )                         |
| <b>KEK</b>   | Karma Ekonomik Komisyon   |
| <b>NATO</b>  | Kuzey Atlantik Paktı ( <i>North Atlantic Treaty Organization</i> )                          |
| <b>OGT</b>   | Ortak Gümrük Tarifeleri   |
| <b>OTP</b>   | Ortak Tarım Politikası  |
| <b>SSCB</b>  | Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği  |
| <b>TBMM</b>  | Türkiye Büyük Millet Meclisi  |
| <b>YDSK</b>  | Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi  |

## GİRİŞ

Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu Avrasya coğrafyası, tarih boyunca hem kültürel hem de ekonomik açıdan kuvvetli birçok devlete ev sahipliği yapmış ve bölgede varlığını sürdüren birçok devlet, siyasi ve iktisadi çıkar çatışmalarının çoğu zaman tarafı olmuşlardır. Günümüzde siyasi aktörlerin adları değişse de iktisadi alandaki çıkar ilişkileri, çeşitli birlikler ve anlaşmalar vesilesi ile kendini göstermeye devam etmektedir.

Bölgedeki en büyük aktörlerden ikisi olan Türkiye ve Rusya 500 yılı aşkın ortak geçmişe, derin komşuluk ilişkilerine ve bölgede etkinliğe sahiptir. Genel olarak bakıldığında son yüzyıl içerisinde bu iki ülkede iktisadi yapı oldukça değişmiş olup, bahsedilen değişiklikleri eski Sovyetler Birliği, Avrasya Ekonomik Topluluğu (AET) ve Avrasya Gümrük Birliği (AGB) üyeleri, şimdinin Avrasya Ekonomik Birliği (AEB) üyeleri Kazakistan ve Belarus'ta da gözlemlemekteyiz.

Dünyadaki liberalizasyon akımına paralel olarak, 1992 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının da etkisi ile Rusya başta olmak üzere tüm eski Sovyet devletlerinde, tarımın da dâhil olduğu birçok sektörde yapısal değişiklikler yaşanmıştır. Rusya gıda pazarının 2020 yılına kadar yerli üreticilerin egemenliğine geçmesini öngören “ulusal gıda doktrini” Rusya'nın tarım ürünleri özelinde dış ticarete ve politikalarına bakış açısını ortaya koymaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü'ne (DTÖ) üyelik sürecini 157. üye ülke olarak 22 Ağustos 2012'de tamamlayan Rusya, dünya ticaretine daha derinlemesine uyum sağlamak adına gerekli adımları atmaktadır. Bununla birlikte gözlemci ülke statüsünü koruyan Belarus ve 2015 yılı sonunda resmen DTÖ üyesi olması beklenen Kazakistan'ın da bu yönde kararlı bir şekilde ilerlediği söylenebilir. AEB'nin diğer üyeleri olan Kırgızistan Aralık 1998, Ermenistan ise Şubat 2003'de DTÖ üyesi statüsü kazanmıştır.

AGB daha önceki girişimlerden farklı olarak güçlü kurumsal yapısı ile ve bazı geçiş dönemi zorluklarına rağmen uygulamaya konulmuş ve AEB'nin faaliyete geçtiği tarihe kadar Rusya Federasyonu, Kazakistan ve Belarus arasında efektif olarak işlemeye devam etmiştir. AGB, DTÖ ve diğer uluslararası kuruluşların ortaya koyduğu normlar çerçevesinde, bir hukuki yapı olarak da kendini kabul etmiştir. Rusya, ortak tarih ve değerlere dayanan birliktelik geçmişlerinin etkilerini de arkasına alarak, ekonomik faydacılıkla AGB'nin muhtemel ekonomik getirileri üzerinde de durmaya başlamıştır. AB örnek alınarak özellikle Doğu Avrupa'da bir alternatif modeli sunma amacı da doğrudan kabul edilmese de güdülmemektedir. Eski Sovyetler Birliği ülkeleri üzerinden AB ile açıkça rekabete girmiş, Ukrayna örneğinde görüldüğü üzere bu rekabet Ukrayna'nın AB ile Ortaklık Anlaşmasının iptal edilmesine kadar varmış ve ülkeyi kargaşaya sürüklemiştir (Avcu, 2014).

Bölge siyaseti ve yaşanan güncel gelişmelerin daha iyi analiz edilebilmesi için tüm siyasi ve ekonomik aktörlerin birbirleri ile olan ilişkilerinin derinlemesine bilinmesi gereklidir. Soğuk Savaş zamanında ve hatta İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ertesinde dünyanın siyasi ve ekonomik olarak en etkin ve güçlü iki ülkesi olan ABD ve Rusya Federasyonu arasında kalan AB, başlarda birlik içindeki ekonomik entegrasyonun etkin bir şekilde sağlanamamasının da etkisiyle, yaşanan çıkar çatışmalarında yakın zamana kadar pasif bir tutum sergilemek zorunda kalmıştır.

Ancak AB'nin dünya siyasi arenasında son yıllarda sahip olduğu etkinlik ve yaptırım gücü bölgede ve dünyada güç dengelerinin değişmesine ve daha sonra arkasına aldığı ABD desteği AB yapısının yükselmesine sebebiyet vermiştir. Son olarak Mart 2014'ten itibaren AB, Rusya'nın Ukrayna'da, bu ülkenin toprak bütünlüğüne zarar veren tek yanlı faaliyetlerine cevaben Rusya'ya karşı bir dizi yaptırım kararı alması, Birliğin artık bölgede yaşananlara tepkisiz kalmayacağını bir kez daha ortaya koymuştur. Buna karşılık olarak Rusya Federasyonu ise Ağustos 2014'de belli başlı tarım ürünlerinin, kendine yaptırım uygulayan hemen hemen bütün ülkelere ithalatına kısıtlamalar getirmiştir. Yaşanan bu gelişmeler ışığında, şüphesiz durumun etkileri yasakların tarafı olan AB'de ve Türkiye başta olmak üzere diğer bölge ülkeleri üzerinde yoğun şekilde hissedilecektir.

Bu çerçevede bu tezin ilk bölümünde, taraflar arasındaki ilişkinin önem boyutunun daha da net ortaya konulabilmesi adına Türkiye'nin AEB ülkeleri olan Rusya, Kazakistan ve Belarus ile olan ikili ilişkilerinin tarihsel gelişimi ve tarım alanındaki ilişkiler hakkında bilgi verilmiş, Türkiye ve AB'nin bahse konu ülkeler perspektifinde sosyo-ekonomik konumu üzerine yorumlar getirilmiştir. İkinci bölümde, AEB üye ülkelerinin tarımsal yapıları, üretim durumları, çiftçi eğilimleri, üretim desenleri ve tüketim alışkanlıkları hakkında bilgi verilirken AEB ülkeleri ile Dünya, Avrupa Birliği ve Türkiye arasındaki tarımsal ticaret ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Rusya Federasyonu'nun uygulamaya koyduğu tarım ürünleri ithalatı kısıtlaması uygulamalarının etkileri sonrası Rusya, Belarus ve Kazakistan'ın Türkiye ve AB ile tarımsal ticaretindeki değişimler incelenmiş olup, Türkiye ve AB'nin nasıl etkilendiği üzerinde durulmuştur. Son bölümde ise sonuca yer verilerek, yaşanan tüm gelişmelerin olayın Türkiye ve AB başta olmak üzere tarafları nasıl etkilediği ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

# 1. AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ

## 1.1. Birliğin Tarihsel Gelişimi

Avrasya coğrafyasında yaşanan güncel ticari çatışmaları kavrayabilmek ve neden sonuç ilişkisini daha iyi kurabilmek adına, bölgedeki ticari ve siyasi aktörlerin tanınması ve bu aktörlerin birbirleri arasındaki tarihi, sosyal, ticari ve beşeri ilişkilerin derinlemesine analiz edilmesinde fayda vardır. Nitekim bölgede iki ülke arasında yaşanan herhangi bir sorun çok kısa sürede küresel hale gelebilme potansiyeline sahiptir.

Bölgede sorunsuz işleyen bir ticari birlik kurulması özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin (SSCB) dağılmasından sonra çeşitli vesileler ile denenmiştir. 8 Aralık 1991 tarihinde Rusya Federasyonu, Ukrayna ve Belarus Bağımsız Devletler Topluluğu'nun (BDT) oluşturulması anlaşmasını imzalayarak Sovyetler Birliği'ne son vermişlerdir. 21 Aralık 1991 tarihinde Baltık Devletleri ve Gürcistan hariç, tüm eski Sovyetler Birliği Cumhuriyetleri, son olarak da 1993 yılında Gürcistan bu anlaşmayı imzalamıştır. Üye ülkeler sırasıyla; Azerbaycan, Belarus, Ermenistan, Gürcistan, Kazakistan, Kırgızistan, Moldova, Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan (ortak üye), Rusya Federasyonu ve Ukrayna (defacto) devletleridir. 2008'de Güney Osetya Savaşı ile başlayan ve Rusya ile aralarında çıkan savaş sonrası Gürcistan BDT'den çıkmıştır.

BDT pazarı bugün yaklaşık 270 milyonu aşkın nüfusu ile dünyanın en büyük pazarları arasında yer almaktadır. BDT, üye ülkelerin, çok yönlü işbirliğine yaklaşım farklıları ve sorunlara bölgesel çözüm arayışları gibi nedenlerden dolayı ülkeler arasında etkin bir işbirliği sağlayamamış, bu nedenle bazı üyeler daha etkin işbirliği oluşturabilmek için farklı devletlerarası oluşumlara gitmişlerdir. Bu oluşumlardan birisi olan AET, 2000 yılında Belarus, Kazakistan, Kırgızistan, Rusya Federasyonu ve Tacikistan tarafından kurulmuş, 2006 yılında Özbekistan da topluluğa katılmış, ancak 2008 yılında üyeliğini askıya almıştır. Ukrayna, Moldova ve Ermenistan gözlemci statüsünde yer almıştır.

AET'nin kuruluş amaçları arasında bir gümrük birliği oluşturmak, imzacı ülkelerin birbirleri ile uyumlu ekonomik politikalar yürütmesi, ortak enerji alanı oluşturmak, tarım alanında işbirliğini geliştirmek, 'Tek Pazar' oluşturarak ekonomik entegrasyona ulaşmak, sosyal ve insani alanlarda ve göç politikalarında işbirliği yer almaktaydı. Bugüne kadar serbest ticaret rejimi formatında olan AET, Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında imzalanan anlaşma ile Gümrük Birliği'ne dönüşmüş böylece üçüncü ülkeler ile yapılan ticareti de kapsamaya başlamıştır.

2000'li yıllara gelindiğinde Rusya, ülkede yaşadığı iç karışıklıklarından kurtulup tekrar eski SSCB topraklarıyla ilgilenmeye başlamıştır. Bu bağlamda AGB'nin kurulması ile eski Sovyet topraklarında ilk ciddi uluslararası kurumsallaşma gerçekleşmiştir. Haziran 2006'da Minsk'te yapılan AET zirvesinde alınan karar doğrultusunda Ekim 2007'de Rusya, Belarus ve Kazakistan arasında Avrasya Gümrük Birliği antlaşması imzalanmıştır. Bu üç ülke sürekli olarak görev yapacak Gümrük Birliği Komisyonu (GBK) kurdular ve 2008 ve 2009 yıllarında AGB'nin işleyebilmesi için gerekli anlaşmaları yapmışlardır. Ocak 2010'da ise ortak gümrük tarifeleri yürürlüğe girmiş ve GBK çalışmalarına başlamıştır. Temmuz 2010'da ise Gümrük Birliği Kanunu yürürlüğe girmesinin ardından ortak gümrük bölgesi ilan edilmiştir. Son olarak Temmuz 2011'de üç ülke arasında sınır kontrolleri kaldırılmıştır (Avcu, 2014).

Gümrük Birliği'nin yürürlüğe girdiği 1 Ocak 2010 tarihinden itibaren üçüncü ülkelerden yapılan ithalatta Ortak Gümrük Tarifeleri (OGT) uygulanmaya başlanmıştır. OGT'lerin genellikle % 5, % 10 ve %15-20 aralığında olduğu görülmek olup, ayrıca OGT'lerin belirlenmesinde genellikle Rusya Federasyonu'nun gümrük tarifeleri esas alınmıştır (UİB, 2010).

Mayıs 2014'e gelindiğinde, Belarus, Kazakistan ve Rusya liderlerinin imzaladığı ve 1 Ocak 2015'de yürürlüğe giren AEB'nin kuruluş anlaşması imzalanmış ve bu üç ülkenin yanı sıra Ermenistan ve Kırgızistan'ın da katılımı sağlanarak ve birlik günümüzdeki halini almıştır.

Ermenistan'ın tam entegrasyonu 2 Ocak 2015'de sağlanabilmiş olsa da Kırgızistan'ın katılımı 6 Ağustos 2015 tarihinde tamamlanabilmiştir. 2014 yılında imzalanan kuruluş



anlaşması AGB anlaşmasının yerine geçmiş ve şu an üye durumda bulunan beş ülke artık AEB'nin bir parçası haline gelen AGB'nin de doğal üyesi olmuşlardır. Ancak, iki yeni üye ülkenin aktif çalışan bir gümrük birliğinin gerekliliklerini yerine getirebilmek adına teknik eksikliklerinin olduğu da bilinmektedir.

Tüm ekonomik kazanımları ve üye ülkelerin birlikte hareket ederek pazarda daha sağlam bir yer edinilmesine yardımcı olmasının yanında, AGB'nin üye ülkelerin siyasi ve politik tutumlarının belirlenmesinde etkili olduğu söylenebilir. Kazakistan, eski SSCB ülkelerinin içerisinde ekonomi ve dış politika bağlamında Rusya'ya paralel hareketini sürdüren bir ülkedir.

Kazakistan, son zamanlarda Çin'in etkisini göz ardı edilemese de, ekonomik açıdan Rus ekonomisine oldukça entegre olmuş durumdadır. Sınır komşusu diğer ülkelerin nispeten daha dışa kapalı politikalarla yönetildiği göz önünde bulundurulduğunda alternatif ihracat yolları ve ticari ilişkiler hususunda ülkenin Rusya'ya bağlılığının içerisinde bir mecburiyet de barındığı söylenebilir. Belarus ise, SSCB'den ayrılığı sonrasında kalkınma yarışında bölgesindeki diğer ülkelerin nispeten gerisinde kalmış, gerek kültürel gerekse tarihi ve sosyo-ekonomik bağları nedeniyle Rusya ile ilişkileri sağlam kalmıştır.

## **1.2. Hedefler ve Birliğin Üye Ülkelere Getirileri**

2000 yılında Astana'da Kazakistan, Belarus, Rusya Federasyonu, Kırgızistan ve Tacikistan Devlet Başkanları bir araya gelerek, Gümrük Birliği ve Avrasya Ekonomik Alanı gibi ekonomik entegrasyon süreçlerinin daha etkin hale getirilmesi için "Avrasya Ekonomik Topluluğunu" kurmuş, 2003 yılında ise Yalta'da Kazakistan, Rusya ve Ukrayna Devlet Başkanları bir araya gelerek "Ortak Ekonomik Alanın" şekillenmesi ile ilgili Anlaşmaya imza attılar.

Birliğin kuruluşunda nihai hedefin siyasi çıkarları gözetmekten ziyade, ortak hedefin Ekonomik Birliği sağlanması olduğu; çerçevenin azami suretle daraltılarak, somut ekonomik

alanlardaki hedeflerin ve tüm hareketlerin net olarak ortaya koyulması ile belli olmuştur. Entegrasyonun ana temeli ise, ekonomidir.

Birliğin iki üst yönetim organı mevcuttur: “Yüksek Avrasya Ekonomi Konseyi” (üye ülke devlet başkanlarından oluşuyor) ve daimi organ görevini üstlenecek “Avrasya Ekonomi Komisyonu”.

**Avrasya Ekonomik Birliği şu ana prensiplerden oluşmaktadır.**

- Uluslararası hukukun genel kabul gören prensiplerine saygı,
- AEB üye devletlerin egemen eşitliği ve onların toprak bütünlüğü prensibi,
- AEB üye devletlerin siyasi yapılarının özelliklerine saygı,
- Karşılıklı çıkara dayalı işbirliğinin sağlanması,
- Eşitlik ve AEB taraflarının milli çıkarlarının gözetilmesi.

Bu anlaşma sayesinde, Baltık Denizinden Büyük Okyanus’a, Kuzey Buz Denizi’nden Tanrı Dağları’na kadarki devasa bölgede (*20 milyon km<sup>2</sup>, dünya topraklarının yüzde 15’ine tekabül geliyor*) 200 milyona yakın üye devletlerin vatandaşları iş yapma, serbest ticari faaliyetleri icra etme ve istihdam, ortak iletişimlerin kullanılması, bölgesel işbirliğini genişletmek ve insani etkileşimi için eşit imkânlarla sahip olmuştur.

Şöyle ki, Gümrük Birliği süresince üye devletlerin karşılıklı ticaret hacmi yüzde 36’ya yükselmiş (2010 yılında 47,1 Milyar ABD dolarından, 2013 yılında 64,1 Milyar ABD dolarına), hatta karşılıklı ticaret hacimlerinin artış oranı, üye devletlerin dış ticaret artışından daha fazla olmuştur.

Karşılıklı ticaretin niteliği de artmış oldu: Enerji hammadde içerikli malların payı 2011 yılında yüzde 41’den 2013 yılında yüzde 33’e düştü, makine ve teçhizat payı ise 2013 yılında yüzde 20’yi aşmıştır.

Bilindiği gibi, Kazakistan için kendi sanayisini geliştirme ve kalkınma programları önceliklidir. Bu anlamda, daha önce Ortak Ekonomik Alanda kabul edilen bazı mutabakatlar yeniden gözden geçirildi ve üye devletler, Komisyon'dan ön olur almadan spesifik sanayi sübvansiyonlarının kullanımıyla ilgili anlaşmaya vardılar.

Avrasya Ekonomik Birliği içerisinde, “4 Serbestlikler” prensibinden bahsedebiliriz. Gümrük Birliğinde sadece mal dolaşım serbestliği söz konusu iken, 1 Ocak 2015’den itibaren:

- Serbest mal dolaşımı,
- Serbest hizmet dolaşımı,
- Serbest sermaye dolaşımı ve
- Serbest işgücü dolaşımı,

uygulanmaya başlandı.

Kısa vadede AEB'nin getirileri ve üye ülke vatandaşlarına faydaları şu şekilde ifade edilebilir;

1. Gümrük, sıhhi, veterinerlik ve diğer kontrol çeşitleri, iç sınırlarda iptal edildi. Bu da işadamlarına vakit tasarrufu sağlayıp, maliyetlerini düşürdü. Menşei ve Kalite sertifikaları da ortak hale geldi.
2. İşadamları için yeni bir pazar, ilk defa “Ortak Devlet Alım Pazarı” oluşturuldu ve erişim tüm üye devletlerdeki girişimcilere açık oldu. Bu durum kalite ve rekabette artış, devlet bütçesinde tasarruf anlamına gelirken, pazar büyüklüğü ise küçümsenebilecek seviyede değildir. 2014 yılı sonu itibariyle ortak devlet alım pazar büyüklüğü ihale rakamları 270 Milyar ABD Doları civarında olmuştur.
3. En önemli yeniliklerden birisi, ortak hizmetler piyasasının oluşmasıdır. Daha öncesinde (Gümrük Birliği döneminde) sadece serbest mal dolaşımı söz konusu iken, şimdi 40’den fazla hizmet sektöründe dolaşım serbestliği söz konusudur. Böylece, her üye devlet diğer

üye devletin hizmet vereni herhangi bir kısıtlama söz konusu olmadan kendi hizmet vereni olarak değerlendirecektir.

4. Ortak emek piyasası ortaya çıkmıştır. Artık bir üye devletin sıradan vatandaşları diğer üye devlette çalışma izni almadan kolayca işe girip, yabancı işçi kotasına takılmadan, kendi ülke vatandaşları gibi çalışabileceklerdir. Çalışanlar ve onların ailesi için ilgili bölgenin Emniyet Müdürlüğü'ne kaydının yapılma zorunluluğu da iptal olmuştur (artık 30 güne kadar kayıtsız kalabiliyorlar).
5. 1 Ocak 2015'ten itibaren üye devletlerin üniversite diplomalarının diğer üye devletlerde otomatik olarak tanınma imkânı sağlanmıştır.
6. Bir diğer önemli yenilik ise, sosyal güvenlik alanındadır. Diğer üye devletten gelen vatandaşlar o ülkenin vatandaşı gibi tüm sosyal olanaklardan eşit derecede faydalanacaklardır. Kreş ve okullara kayıt esnasında, kendi ülkesinde sahip olduğu tüm sağlık olanakları (öncelikle acil yardım konusunda) gittiği üye devlette aynı şekilde faydalanabilecektir. Emeklilik konusu her ülkede çok fark ettiği için, bu konudaki çalışmalar devam etmektedir. (Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği, 2015)

## **2. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜLKELERİ İLE İLİŞKİLERİ**

Rusya Federasyonu Ağustos 2014'de Ukrayna ile yaşadığı sınır ihtilafı sonrası kendisine yaptırımlar uygulamayı kabul eden ülkelere tarımsal ürünler ithalatına kısıtlamalar getireceğini açıklamıştır. Bu açıklamada AB, Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Norveç, Kanada ve Avustralya'dan bir yıl süre ile hemen hemen tüm et ürünleri (sığır, domuz, kanatlı ve belirli sosisler), süt ve süt ürünleri, sebze ve meyveler, balık ve kabuklu deniz canlıları ile bazı işlenmiş tarım ürünlerinin ithalatının durdurulduğu duyurulmuştur.

Kazakistan ve Belarus AGB içerisinde Rusya ile eşit oya sahip olsalar bile politika enstrümanlarının ortaya konusu, gümrük uygulamaları, üçüncü parti ülkelere uygulanacak yaptırımlar ile ilgili Rusya Federasyonu'nun karar mercii olma isteği ve çabası bilinmektedir. Ancak yine de uygulanan yaptırımların AEB içerisindeki tek muhatabı Rusya Federasyonu olarak kalmıştır. Zira ne Kazakistan ne Belarus ne de yeni AEB üyesi ülkelerin hiçbiri Rusya Federasyonu'nun Batılı ülkelere karşı uygulamaya koyduğu bu tarım ürünleri ithalatı kısıtlamasının tarafı olmamıştır. Aksine her iki ülke de birlik içerisindeki ortaklarının bu durumundan istifade etmeyi uygun görmüşlerdir (FAO, 2015).

### **2.1. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile İlişkileri**

#### **2.1.1. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile İlişkileri**

Rusya Federasyonu Dünya'nın en önemli ekonomik ve siyasi aktörlerinden biri olma özelliğini yüzyıllardır korumakla birlikte, 1900'lü yılların ortasından itibaren ABD ile birlikte dünyada "Süper Güç" olarak adlandırılan iki ülkeden biridir. Muhakkak ki, Rusya'nın bölgenin diğer önemli siyasi güçleri Türkiye ve AB ile ilişkileri önem arz etmektedir. Türkiye ve Rusya Federasyonu sahip oldukları ekonomik, politik, tarihi ve kültürel ağırlıklarıyla karşılıklı ilişkilerinin 500 yılı aşkın geçmişi çerçevesinde hem birbirlerini, hem de ilişkide oldukları diğer ülke ve halkları etkilemişlerdir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasında günümüzde cereyan eden ilişkilerde ve devlet politikalarında yüzyıllar öncesinin imparatorluklarının izleri görülebilmektedir. İki imparatorluğun çıkarları geniş bir coğrafyada birbiriyle çatışmışsa da her iki imparatorluk da 1789 Fransız İhtilali ile yayılmaya başlayan milliyetçilik akımlarının etkisiyle 1900'lü yıllara gelindiğinde yok olmuş, fakat bu iki imparatorluğun küllerinden iki yeni ulus devlet ortaya çıkmıştır.

Dönemsel çatışma ve işbirliği süreçlerinin sarmaladığı ortak tarihi geçmiş, ülkelerin toplumsal hafızalarında köklü izler bırakmıştır. İmparatorluk döneminde birbirlerini rakip olarak gören bu iki büyük ülke sadece savaşlara değil zaman zaman kısa süreli dahi olsa işbirliği ve ittifak dönemlerini de tecrübe etmişlerdir. İmparatorluk çağlarının bitmesinden hemen sonra 1920'ler ve 1930'larda olumlu bir ilişki grafiği çizmiş olsalar da, ABD ile Rusya Federasyonu arasında yaşanan Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte yeniden kendilerini farklı kulvarlarda bulmuşlardır. Soğuk Savaş'ın kısıtlayıcı ve ikili ilişkiler açısından zorlu atmosferinde bile iki komşu ülke, ilişkilerinde sahip oldukları tarihsel hafıza sayesinde yaşadıkları inişli-çıkışlı dönemlerin geçici olduğunun bilincini hep koruyarak, birbirlerinden azami fayda sağlamaya da uğraş göstermişlerdir. (Özbay, 2010)

Halen eski SSCB Devletleri üzerindeki etkisini sürdüren Rusya ile Orta Asya'da yer alan Türkî Cumhuriyetler için örnek ülke olma iddiasını uzun bir süre taşıyan Türkiye, son yıllarda artan bir ivme ile gerek sosyal, gerekse ekonomik işbirliği alanlarını çeşitlendirmiş ve genişletmiştir. AB ile halen üyelik müzakerelerini sürdüren ve uyum sürecinin içerisinde olan ve ABD'nin stratejik ortağı konumunda bulunan Türkiye'nin dostluğu Rusya açısından oldukça önem arz etmektedir. Zaman içerisinde gerek bölgede gerekse küresel bağlamda yaşanan güç çatışmalarında, Türkiye'nin Kuzey Atlantik Paktı Organizasyonu (NATO) üyesi olmasına rağmen Rusya'ya karşı daha tarafsız ve ılımlı bir tutum takınması, iki ülkenin bölgesel çıkarlarını gözetmek adına ters düşmekten kaçınmasının bir tezahürü olduğu söylenebilir.

Kuzey Karadeniz’de Ukrayna ile yaşadığı sınır anlaşmazlıklarında Türkiye’nin takındığı tarafsız tutum bu durumun bir örneği olarak gösterilebilir. Veriler ışığında SSCB’nin dağılması ve soğuk savaşın son bulmasını müteakip yakalanan olumlu işbirliği trendi, her iki ülkedeki son on yıl içerisinde inşa edilen istikrarlı siyasi yönetimleri de arkasına alarak yükselişine devam etmektedir.

Hali hazırda Türkiye, 1921’de kurulan Moskova Büyükelçiliğinin yanı sıra Kazan, Novorossisk ve St. Petersburg’da Başkonsolosluklar ile Rusya’da temsil edilmektedir. 1930’larda kurulan ve Rusya’nın birçok bölgesinde faaliyet gösteren Ticaret Müşavirliği ile birlikte, Basın, Çalışma ve Sosyal Güvenlik gibi birçok konuda Müşavirliklerimiz de görev yapmaktadır. (Moskova Büyükelçiliği, 2015)

### **2.1.2. Avrupa Birliği’nin Rusya Federasyonu ile İlişkileri**

AB için SSCB’nin varisi sayılan Rusya Federasyonu ile ilişkiler büyük önem taşımakta olup, nükleer silahlara, eski süper güç olmanın tecrübe ve mirasına, çok geniş topraklara ve önemli stratejik konuma, zengin yeraltı ve yerüstü kaynaklara sahip Rusya, AB’nin doğudaki en önemli komşusudur. İki kutuplu dünya düzeni tarihe karıştıktan sonra AB ile Rusya arasında siyaset ve ekonomiden eğitim ve kültüre kadar birçok alanda işbirliği kurulmuş ve taraflar arasında ilişkiler birçok konuda kurumsallaşmıştır. Rusya, Avrupa Güvenlik Stratejisi’nde ‘Avrupa güvenliği ve zenginliğinin başlıca faktörlerden birisi’ olarak nitelenmiştir. Rusya açısından da çöküş dönemini arkada bırakarak, uluslararası arenada ‘büyük güç’ olma konumunu elde etmek için AB ile ilişkiler büyük önem taşımaktadır. (Avrupa Konseyi, 2003)

Tarihsel açıdan incelendiğinde coğrafi olarak Asya’nın bir ucundan diğer ucuna uzanan Rusya’da, yerleşim alanları ve nüfus, Avrupa kıtasına yakın ve hatta fiili olarak Avrupa kıtası içerisinde yer alan ülke topraklarında yoğunlaşmıştır. Bu durum, Rusya’nın Avrupa ve Anadolu coğrafyası ile olan tarihsel ve beşeri bağları hakkında fikir vermektedir.

1991 yılında AB, 1989 yılında yaptığı Ticaret ve İşbirliği Anlaşması'nın ortaya çıkan yeni duruma cevap verecek nitelikte olmadığı düşüncesinden hareketle, eski Sovyet alanında ortaya çıkan yeni ülkelerle ortaklık ve işbirliği anlaşmaları imzalamaya karar vermiştir. Her ne kadar SSCB'nin dağılmasından sonra Rusya Federasyonu Birliğin hukuki mirasçısı sayılmış ve 1989 tarihli Ticaret ve İşbirliği Anlaşması, Rusya'nın anlaşması haline gelmiş olsa da; 1992 tarihinde Avrupa Konseyi, Komisyonu Rusya'yla yeni bir anlaşma yapmak için görevlendirmiştir. (Hatipoğlu, 2001).

1992 yılında Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması'nın müzakere edilmesine karar verilmiş ve iki yıl devam eden zorlu müzakere sürecinden sonra, Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması, 1994 yılında Korfu'da imzalanmıştır. Rusya'nın NATO'nun Barış için Ortaklık Projesi'nin yirmi birinci üyesi olmasından çok kısa bir süre sonra ve Birleşmiş Milletler bünyesinde faaliyetlerini sürdüren G-7 ülkelerinin Napoli'de yapılacak ve Rusya'nın da katılımıyla G-8 olacak toplantısından kısa bir süre önce, AB ile Rusya arasında böyle bir anlaşma imzalanmış olması, Avrupalı liderler tarafından Rusya'yı kucaklama politikasının bir parçası olarak değerlendirilmiştir. (Allen, 1997)

AB - Rusya ilişkileri, Rusya'nın AB'nin politik ve ekonomik kurumları ile bütünleşme çabası olmadan gelişmekte ve günümüzde de Rusya'nın AB'ye üye olmak istemesinin herhangi bir somut belirtisi bulunmadığı bilinmektedir. Aksine, Rusya Federasyonu'nun kendi güdümünde ilerleyen alternatif bir birlik hayali olduğu açıkça ifade edilmese de bilinmektedir. Rusya'nın AB'ye tam ya da ortak üyeliği hem Birlik açısından, hem de Rusya açısından kabul edilebilir nitelikte değildir. Tam üyelik statüsü, bir yandan Rusya'da köklü reformların yapılmasını ve Rusya'nın birçok konuda Brüksel'e egemenlik devrinde bulunmasını, diğer yandan, Brüksel'in çok büyük fonları Rusya'ya aktarmasını gerektirecektir ki, Rusya açısından yetki devri hayal bile edilemez bir durumdur.

Ortak üyelik statüsü ise, Rusya yönetimi ve kamuoyunun kolaylıkla kabul edemeyeceği, Rusya'nın AB'deki süreçlere katılımı olmaksızın, tek taraflı bir şekilde AB mevzuatının benimsenmesini gerektirmektedir. 2001 yılından itibaren taraflar arasındaki



ilişkileri “Ortak Ticaret Alanı” ile “Ortak Avrupa Ekonomik Alanı”nı oluşturma doğrultusunda geliştirilmesi kararlaştırılmıştır. (Obolenskiy, 2004)

Rusya’da Soğuk Savaş sonrası dönemde, serbest piyasa ekonomisine dayalı demokratik toplum oluşturmayı hedefleyen dönüşüm süreci, AB ile Rusya’yı birbirine yakınlaştıran en önemli faktör olmuştur. Ancak, bilindiği üzere son zamanlarda yaşanan gelişmeler AB ve Rusya Federasyonu’nun arasını yine açmış, yaşanan fikir ayrılıkları fiili yaptırımlarda vücut bulmuştur. Tarihte bu ve buna benzer birçok anlaşmazlıklar, taraflar arasındaki fiili ve fikrî sınırların çizilmesine sebebiyet vermiş, yıllar içerisinde kurulan temelde ticari ortaklık tabanlı ilişkiler, siyasi çıkar çatışmaları ile yönlendirilmiştir. Rusya’nın Ukrayna’nın toprak bütünlüğüne olan müdahalesinin sonuçları da zamanla daha iyi anlaşılabilir olacaktır.

## **2.2. Türkiye ve Avrupa Birliği’nin Belarus ile İlişkileri**

1950’li yıllara kadar bir tarım ülkesi olan Belarus, İkinci Dünya Savaşı sonrasında SSCB dönemi sanayileşme politikaları sayesinde hızlı bir endüstriyel gelişme göstermiştir. Bu dönemde gelişen sanayi sektörü ağırlıklı olarak büyük fabrikalardan meydana gelmiş olup, üretilen ürünler ülke dışına ihraç edilmiştir. Ancak sektör hammadde ve ara malları bakımından büyük ölçüde SSCB ülkelerine bağımlı kalan Belarus, 25 Ağustos 1991 tarihinde bağımsızlığını kazanmasının ardından da Rusya ile bağlantılarını koparmamıştır. Nitekim daha sonrasında oluşturulan ekonomik ve işbirliği tabanlı bütün bölgesel oluşumlarda Rusya ile birlikte hareket etmiştir.

### **2.2.1. Türkiye’nin Belarus ile İlişkileri**

Türkiye, Sovyetler Birliği’nden ayrılmasından sonra Belarus’un bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş ve diplomatik ilişkiler 25 Mart 1992 tarihinde kurulmuştur. Türkiye Belarus’un uluslararası toplumla ortak payda ve çıkarlarda buluşabilmesinin, diğer oluşumların yanı sıra Avrupa-Atlantik kurumlarıyla da diyalog ve işbirliğini geliştirmesinin,

hem bölgesel barış ve istikrara hem de Belarus'un ulusal çıkarlarına katkı sağlayacağı inancından hareketle, yapıcı bir politika benimsemiştir. İki ülke arasındaki ilişkiler olumlu bir mecrada ilerlemektedir.

Türkiye ile Belarus arasında herhangi bir ikili sorun bulunmaması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesi açısından uygun bir ortamı tesis etmektedir. Demokrasi ve insan hakları ihlalleri gerekçeleriyle Belarus'a karşı uluslararası alanda özellikle ABD ve AB ülkeleri tarafından kısıtlamalar uygulanmakta ve yaptırım politikaları benimsenmektedir. Ülkemiz, Belarus ile dostane ilişkilerini de hemen her düzeyde sürdürmeye gayret göstermektedir. Hali hazırda Minsk'te görev ve faaliyetlerini yürüten Büyükelçiliğin yanı sıra Ekonomi Bakanlığı'na bağlı bir Ticaret Müşavirliği de görev yapmaktadır. (Minsk Büyükelçiliği, 2012)

### **2.2.2. Avrupa Birliği'nin Belarus ile İlişkileri**

Avrupa Topluluğu (AT) 1991'in Aralık ayında Belarus'un bağımsızlığını tanımış ve ikili ilişkiler o günden bu yana düzenli olarak devam etmektedir. "Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması" müzakereleri 1995 yılında tamamlanmış ancak yürürlüğe girmemiştir. Kurulduğu günden bu yana, Rusya Federasyonu ile ilişkileri ve Avrupa kıtasında jeopolitik önemi yüksek sayılabilecek bir yerde konuşlanmış olması, Belarus'un siyasi arenadaki kaderini çizen etmenlerin başında gelmektedir. Kendi siyasi çıkar çatışmalarının yanı sıra, AB ve diğer batılı güçlerin Rusya Federasyonu ile aralarındaki anlaşmazlıklarının da yansımalarını derinden hissetmektedir. Son olarak çalışmamızda bahsedilen batılı ülkelerin yaptırımları, AEB ve dolayısıyla AGB içerisinde yer alması sebebiyle Belarus'u da dolaylı olarak etkilemiştir. Ancak daha önce de bahsedildiği üzere, Belarus bu anlaşmazlıkta Rusya Federasyonu ile birlikte taraf tutmamış, nispi olarak tarafsızlığını koruyarak durumdan faydalanmayı seçmiştir.

2008-2010 yılları arasında Belarus ve AB ilişkileri normalleştirmek adına aktif diyalog içerisine girmiş, Aralık 2009'da AB Minsk'teki diplomatik misyonunu açmıştır. Daha sonra ise Belarus AB'nin Doğu Ortaklığı girişiminin bir parçası haline gelmiştir. 2011 yılına gelindiğinde, 2010 yılında Belarus Devlet Başkanlığı seçimlerinde yaşanan ve AB tarafınca

uluslararası seçim standartlarının ihlali olarak nitelendirilen olaylar sonrasında, Belarus'a yüksek seviyedeki politik ilişkilerin yasaklanması, çeşitli alanlarda işbirliği ve dış yardımların kesilmesi gibi yaptırımlar uygulanmaya başlanmıştır.

2012 yılında, Belarus'un AB'yi uygulanan yaptırımları ve diğer engelleri yumuşatması adına ikna çabaları az da olsa meyve vermiş ve kısmen de olsa yaptırımlar yumuşatılmıştır. 2007 ve 2013 yılları arasında, 95 milyon ABD doları Belarus'ta gerçekleştirilen enerji verimliliği, ekoloji, standardizasyon, tıp ve bölgesel kalkınma alanındaki projeler kapsamında AB tarafından kullanılmıştır. Yine AB'nin sınır ötesi işbirliği programları çerçevesinde 73 milyon ABD dolarlık kaynak Belarus'a aktarılmıştır.

2014 yılına gelindiğinde Belarus AB'nin Doğu Ortaklığı girişiminin bir parçası olmayı sürdürmüş, işbirliği ve ortaklığın derinleştirilmesi adına adımlarını yoğunlaştırmış ve Avrupa Komisyonu (AK) bünyesinde Belarus için 2014-2017 yıllarını kapsayan Ulusal Gösterge Programı kabul edilmiştir. Sosyal Politikalar, Çevre ve Bölgesel Kalkınma programı için seçilen üç öncelikli konu olmuştur (Belarus Dışişleri Bakanlığı, 2015).

### **2.3. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile İlişkileri**

SSCB dağıldıktan sonra yeni bağımsız devletlerin niteliğinin ne olacağı önem kazanmıştır. Bu süreç özellikle Orta Asya'da yer alan eski Sovyetler için oldukça zor geçmiştir. Bu zorluk, coğrafi ve ekonomik konumdan daha çok bağımsız bir devlet geleneğine sahip bulunmama faktörü ile ilgili olmuştur. Böyle bir zeminden fazlasıyla nasibini alan Kazakistan, Sovyet döneminde elde ettiği tecrübelerle dayanarak ve bunları çağdaş ihtiyaçlarla geliştirerek oldukça özgün bir ekonomik ve politik gelişme modeli sergilemiştir (Reznikova, 1997).

### 2.3.1. Türkiye'nin Kazakistan ile İlişkileri

Bölgede var olan hemen hemen tüm ekonomik ve siyasi oluşumların içerisinde yer alan Kazakistan, komşuluk politikalarını oldukça iyi yürütürken, Türkiye ile olan ilişkilerini de derinleştirmeye özen göstermiştir.

Günümüzde Kazakistan Türkiye ilişkileri stratejik ortaklık düzeyine sahip olup, Kazakistan Türkiye arasında diplomatik ilişki tesisinden geçen yıllar zarfında iki ülke temasları kardeşlik ve dostluk, halkların tarihi bağı ve kültür mirasları, oluşan karşılıklı güven ve saygı platformu üzerine kurulmuştur (Kazakistan Büyükelçiliği, 2013).

Ayrıca, iki ülke arasındaki ticari, ekonomik, sosyal, askeri ve teknik konularında dâhil olduğu bölgesel ve uluslararası güvenlik alanlarındaki sıkı işbirliği ilişkilerin pekişmesindeki diğer önemli etkenler olarak göze çarpmaktadır. Bunun yanı sıra stratejik ortaklık ilkeleri temelinde Kazak-Türk askeri ve teknik ilişkileri geliştirilmektedir. İki ülke Birleşmiş Milletler, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı, İslam Konferansı Örgütü, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı ve başka uluslararası örgütler çerçevesinde işbirliği yapmaktadır.

Piyasa reformlarının kararlılıkla uygulanmasını izleyen yıllarda, ülke küresel yatırımcılar için cazip bir yatırım alanı olmaya başlamış ve bu açıdan BDT içinde ilk sıralara yükselmiştir. Bu süreçte izlenen ve büyük oranda başarı sağlanan ekonomik ve sosyal reformlar sonucunda AB ve ABD tarafından Kazakistan BDT içindeki tek 'piyasa ekonomisi' olarak adlandırılmaya başlamıştır. Bunu takip eden süreçte uluslararası yatırım değerlendirme kuruluşları tarafından BDT ülkeleri arasında en yoğun ilgiyi üzerine çekmiştir (Tasmaganbetov, 2005).

SSCB'nin 1990'ların başında dağılmasından sonra Orta Asya'daki diğer Türk Cumhuriyetleri ile birlikte Kazakistan'ın tanınması konusunda en hızlı harekete geçen ülkelerin başında Türkiye gelmiştir. Diplomatik ve politik ilişkiler, tanıma sürecinden sonra hızla gelişerek Kazak-Türk işbirliği büyük sıçrama göstermiştir. Bu arada Türkiye,

Kazakistan'ı pek çok uluslararası kuruluşa üyelik nezdinde sürekli desteklemekte ve bu ülkenin küresel sisteme entegrasyonu için tam destek vermektedir (Dikkaya & Bora, 2006).

2008 yılında Almatı'dan Astana'ya taşınan Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçiliği'nin yanı sıra Aktau ve Almatı'da Başkonsolosluklarımız bulunmaktadır. Eğitim, Din Hizmetleri, Ekonomi, Kültür ve Tanıtma Müşavirlikleri ile birlikte ülkede yerleşik bir de ticaret müşavirliği mevcuttur (Astana Büyükelçiliği, 2015).

### **2.3.2. Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile İlişkileri**

1999 yılında imzalanan ve 2009 yılında yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması çerçevesinde ilerleyen AB ve Kazakistan ilişkileri, 2006 yılında imzalanan ve Kazakistan'ın Dünya'ya sunduğu yegâne ürünlerden olan petrol ve türevlerini de kapsayan Enerji Alanında İşbirliği Mutabakat Zaptı ilişkilerin derinleştirilmesi adına atılan en önemli adımlardan biridir. AB'nin Kazakistan ile işbirliği konusunda politika öncelikleri, AK'nın 2007-2013 Orta Asya İçin Bölgesel Strateji Planı'nda da belirtildiği üzere politik, ekonomik, yasama ve sosyal kalkınma, altyapı geliştirme ve enerji alanında işbirliğidir (Avrupa Komisyonu, 2014).

Son olarak müzakereleri 12 Eylül 2014'de tamamlanan "Gelişmiş Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması"nın AB ve Kazakistan arasındaki politik ve ekonomik bağların iki tarafın da ekonomik olarak fayda sağlayacağı bir seviyeye çıkmasına yardımcı olacağı düşünülmektedir. 280 sayfalık kapsamlı Anlaşma; Politik Diyalog, Yabancı ve Güvenlik Politikaları, Ticaret ve İş, Ekonomik ve Sürdürülebilir Kalkınma, Adalet, Özgürlük ve Güvenlik Alanlarında İşbirliği, Finansal ve Teknik İşbirliği gibi konuları içermektedir.

Son yıllarda Kazakistan'ın en büyük ticari ortağı ve en büyük yabancı yatırımcısı durumunda olan AB, ülkedeki doğrudan yabancı yatırımların yarısından fazlasını oluşturmaktadır. Kazakistan ise AB'nin tarımsal ticaret hacminin %0,9'unu oluştururken dünyadaki 26. en büyük ticari ortağı olma özelliğini taşımaktadır. Her ne kadar Rusya

Federasyonu ve AEB ile olan ortaklıkları Kazakistan için önem arz etse de AB, Kazakistan için her zaman önemli bir ortak olma özelliğini korumuştur.

## **2.4. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Diğer Avrasya Ekonomik Birliği Üye Ülkeleri İle İlişkileri**

Bölge'ye örnek durumda ve AB'yi kendine örnek ve rakip gören AEB, diğer birçok BDT ülkesi ile birlikte, Ermenistan ve Kırgızistan ile katılım müzakereleri yürütmüştür. Astana'daki Avrasya Gümrük Birliği Liderleri Zirvesi'nde, 2011'den bu yana AGB'ye katılma isteği olan Kırgızistan'ı Gümrük Birliği'ne götürecek yol haritasının kabul edilmiştir. Ardından 26 Temmuz 2014 itibarıyla müzakereler başlamış, Kırgızistan yönetimi, Rusya ve Kazakistan'dan, AGB'ye üyelik sürecinde tarım laboratuvarları, sınırlardaki tedbirlerin artırılması gibi hazırlıkların yerine getirilmesi için 300 milyon dolar karşılıksız destek istemiştir. Rusya ile Kazakistan Kırgızistan'a bu konuda destek sözü verdikten sonra Kırgızistan'ın katılım süreci hızlanmış son olarak Ermenistan ile birlikte 1 Ocak 2015 tarihinde AEB'nin kuruluş anlaşmasının yürürlüğe girmesiyle üyeliğe kabul edilmişlerdir.

### ***Kırgızistan***

Türkiye, 16 Aralık 1991 tarihinde Kırgızistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını tanıyan ilk ülke olmuş ve iki ülke arasında 29 Ocak 1992 tarihinde diplomatik ilişkiler tesis edilerek, aynı yıl içerisinde karşılıklı olarak Bişkek ve Ankara'da Büyükelçilikler açılmıştır. Bağımsızlığından itibaren Kırgızistan'la her alanda gelişen ilişkilerimiz, 2011 yılında kurulan Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi'yle (YDSK) "Stratejik Ortaklık" seviyesine çıkarılmıştır.

Türkiye ile Kırgızistan Cumhuriyeti arasında eğitim, kültür, ticaret ve ekonomik işbirliği, ulaştırma, iletişim, askeri ve diğer alanlarda 200'e yakın anlaşma ve işbirliği belgesi imzalanmıştır. İki ülke Cumhurbaşkanı tarafından 1997 yılında imzalanan "Ebedi Dostluk ve İşbirliği Anlaşması", 1999 yılında yayımlanan "Türkiye ve Kırgızistan: Birlikte 21.

Yüzyıla” bildirisi ve 2011 yılında imzalanan “Yüksek Düzeyli Stratejik İşbirliği Konseyi Kurulmasına İlişkin Ortak Açıklama”, bugünkü stratejik ortaklığımızın temel belgelerdir. Kırgızistan’la siyasi ilişkilerimizde herhangi bir sorun bulunmamakla birlikte çok taraflı planda ise, Kırgız Yönetimi, başta Türk Konseyi olmak üzere Türk dünyası içindeki oluşumlarda yer almakta ve destek vermektedir.

Stalin rejimi tarafından 1944 yılında anayurtlarından sürülenlerin yanı sıra 1989’daki Fergana olayları sonucu Özbekistan’dan ayrılmak zorunda kalan Ahıska Türklerinin bir bölümü Kırgızistan’a gelmiştir. Kırgızistan’daki Ahıska Türkleri Bişkek’in de yer aldığı ülkenin kuzeyindeki Çuy Bölgesi ile güneydeki Oş, Celalabad ve Talas’taki 43 yerleşim biriminde (köy ve kasaba) yoğunlaşmış durumdadır. Kırgızistan’daki Ahıska Türklerinin sayısının 40 bin olduğu tahmin edilmekte ve bunların büyük bir bölümü tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktadır (Bişkek Büyükelçiliği, 2014).

SSCB’nin dağılmasından sonra her eski üye ülke gibi Kırgızistan da bölgede ve dünyada etkinliğini artıracak, siyasi ve ekonomik getirilere haiz ilişkiler kurma peşine gitmiş ve bu gelişmeler sonucunda bölgede etkinliğini artırma çabasında olan AB ile Kırgız yönetimlerinin işbirliği birçok alanda gerçekleştirilmektedir. 9 Şubat 1995 tarihinde imzalanan ve 1 Haziran 1999’da yürürlüğe giren Ortaklık ve İşbirliği Anlaşması’nda da belirtildiği üzere siyasi, kültürel ve sosyo-ekonomik alanlarda işbirliği yapılması öncelik olarak belirlenmiştir. AB, Kırgızistan’ın bağımsızlığını 31 Ağustos 1991’de tanımış, 1992 yılında da diplomatik ilişkilerini kurmuştur. 1995 yılında Kırgızistan’ın Brüksel’de AB’ye bağlı diplomatik misyonu kurulmuştur.

### ***Ermenistan***

Türkiye, bağımsızlığının ardından ekonomik güçlüklerle karşılaşan Ermenistan’a insani yardım yapmış, bölgesel kuruluşlar ve Avrupa-Atlantik kurumlarıyla bütünleşmesi yönünde aktif çaba harcamıştır. Ancak, bugüne kadar bu ülkeyle diplomatik ilişki tesis edilmesi için uygun koşullar oluşmamıştır.

Ermenistan'la sorunlarımızın ortadan kaldırılması ve ilişkilerin normalleştirilmesi yönündeki irademiz çerçevesinde, 2007 yılında İsviçre'nin arabuluculuğunda başlatılan süreç, 10 Ekim 2009 tarihinde "Diplomatik İlişkilerin Tesisi Protokolü" ile "İkili İlişkilerin Geliştirilmesi Protokolü"nün imzalanması ile yeni bir aşamaya girmiş bulunmaktadır. Bu iki protokol, ikili ilişkilerin normalizasyonu için bir çerçeve sunmaktadır. Protokoller her ülkede de onaylanmaları için ilgili mercilere iletilmiştir. Bu çerçevede, Hükümetimiz, Protokolleri imzalanmalarının hemen ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne (TBMM) göndermiştir. Ermenistan hükümeti ise, ilgili mevzuat uyarınca Protokolleri önce Anayasa'ya uygunluğunun denetimi için Anayasa Mahkemesi'ne iletmış, Mahkeme'nin 12 Ocak 2010'da aldığı, ancak gerekçeli kararında Protokollerin lafzına ve ruhuna uymayan hususlar içeren uygun bulma kararının ardından Protokoller onaylanmaları için Ulusal Meclis'e gönderilmiştir. Bilahare, Cumhurbaşkanı Serj Sarkisyan, 22 Nisan 2010 tarihinde yaptığı televizyon konuşması ile Protokollerin onay sürecinin dondurulduğunu açıklamıştır. (Dışişleri Bakanlığı, 2014)

Ermenistan, 2013 yılı sonlarına kadar, AB ile ortaklık ve serbest ticaret anlaşması imzalamayı hedeflenmekteydi ancak 2014 yılı başladığında, AEB'ye katılmayı savunanların çeşitli propaganda ve kampanyalarla ülkede etkinliğini artırmasının sonucunda Ermenistan, Litvanya'nın başkenti Vilnius'ta düzenlenen AB Doğu Ortaklığı Zirvesi'nde ortaklık anlaşmasını imzalamaktan son anda vazgeçmiştir.

Ukrayna'nın da aynı zirvede ortaklık anlaşmasını imzalamaktan vazgeçmesi, Ukrayna'da siyasi iradenin devrilmesine yol açan protestoların başlamasına neden olmuş, yaşanan süreç Rusya yanlısı ayrılıkçıların ayaklanması ile sonuçlanmıştır. Ancak Ermenistan'da, Rusya ile ekonomik entegrasyonu savunanların oranı, Avrupa entegrasyonunu savunanların oranından çok daha yüksek olmasından ötürü Ermenistan'ın AEB'ye katılımı ülkede çoğunluğu memnun eden bir gelişme olmuştur.



### **3. TÜRKİYE VE AVRUPA BİRLİĞİ'NİN AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜLKELERİ İLE TARIM ALANINDA İLİŞKİLERİ VE TARIMSAL TİCARETİ**

#### **3.1. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile Tarım Alanında İlişkileri**

##### **3.1.1. Rusya Federasyonu Tarımı ve Dünya ile Ticaretine Genel Bakış**

Ülkenin kuzey bölgelerindeki toprak yapısı tahıl ve benzeri diğer ürünler üretimi için elverişli olmadığından üretim, Rusya'nın güney bölgeleri ile batı Sibirya'da gerçekleştirilmektedir. Ülkenin kuzeyinde ise doğal olarak hayvancılığa ağırlık verilmiştir. Yüz ölçümü olarak dünyanın en büyük ülkesi olan Rusya'da tarım için elverişli olmayan coğrafi koşullar ve üç yılda bir hüküm süren kuraklık ülke topraklarının yalnızca %32'sini tarım için kullanılabilir kılmaktadır. Ancak toplam arazi genişliği dikkate alındığında bu miktarın hiç de göz ardı edilemeyecek bir alan olduğu dikkate alınmalıdır.

Ülke topraklarının %45'i ormanlık araziden oluşmaktadır ve buna paralel olarak, kereste en önemli ihraç kalemlerinden biridir. Rusya Federasyonu dünyada önde gelen kereste üreticisi ve ihracatçısı konumundaki Rusya Federasyonu'nun 75 milyar m<sup>3</sup> stoku olduğu tahmin edilmektedir. Bu rakam dünya rezervlerinin 1/4'ünden fazlasını oluşturmaktadır. Kereste alanlarının hızlı biçimde kullanımı, üretimi doğuya kaydırsa da Sibirya'da halen işlenmiş kereste üretiminin 1/3'ü gerçekleştirilmektedir.

Sovyet döneminde zorla gerçekleştirilen tarımın kollektivizasyonu, çoğu tarımsal işletmede verimsizliği beraberinde getirmiştir. Kronik sermaye yetersizliği ve devlet yardımlarına bağımlı olmak bugünkü işletmelerin karşılaştığı sorunlardır. Anayasada toprakta özel mülkiyet hakkı teyit edilmekle birlikte, mevcut yasal düzenlemede bu hak henüz

tanınmamıştır. Ayrıca, arazinin alınacak kredilerde teminat olarak gösterilememesi çiftçilerin kredi imkânlarını ortadan kaldırmaktadır. Bu husus işletmelerdeki verimsizliğin önemli kaynaklarından biridir.

Ülkedeki sorunlu çiftliklerin desteklenmesinin devlete maliyeti üst düzeyde ve mevcut hükümet tarafından çok sayıda devlet yardımının kaldırılmasına rağmen ülkedeki çiftlikler halen çok sayıda doğrudan sübvansiyon ve vergi indiriminden yararlanmaktadır. Söz konusu çiftlikler aynı zamanda merkezi bütçe tarafından finanse edilen düşük faizli, elverişli kredilerden yararlanmakta iken, hem bölgesel hem de yerel düzeyde desteklenmektedir.

SSCB dağıldığında, Rus balıkçılık endüstrisi dünyada Japonya, ABD ve Çin'den sonra 4. sırada yer almaktayken, halen taze ve dondurulmuş dünya balık üretiminin %25'i ile dünya konserve balık üretiminin üçte biri Rusya'da gerçekleştirilmektedir. Ancak SSCB'nin dağılmasının ardından büyük üretim kayıpları gösteren sektör, çok yavaş büyümektedir. Hayvansal üretim de 1990'lı yılların başındaki seviyeden oldukça uzak olmasına rağmen artış eğilimindedir. Rus halkının küçük alanlarda yaptığı üretim halen toplam hayvancılık üretiminin %52'sini teşkil etmektedir. Rus Hükümeti hayvancılık sektörünün gelişimi için etkin tedbirler almaktadır.

Yeni ulusal güvenlik stratejileri çerçevesinde gıdada kendi kendine yetmeyi ve ithalata bağımlılığı kırmayı öncelikli hedefler arasına koyan Rusya'nın gıdada tam anlamıyla kendine yeterli duruma gelebilmesi için başta et, süt ve sebze gibi ürünlerde dışa bağımlılığın azaltılması gerektiği vurgulanmaktadır. (Ekonomi Bakanlığı, 2014)

1997 yılında hazırlanmasına rağmen dönemin şartları ve politik tercihler nedeni ile imzalanamayan ve Rusya Federasyonu tarım politikaları üzerine radikal söylemler içeren "Ulusal Gıda Doktrini" 2010 yılında ancak imzalanabilmiştir. Söz konusu doktrin çerçevesinde, 2020 yılına kadar Rus tahıl ürünlerinin iç piyasadaki payının en az % 95'e, şekerde yerli üretimin payının en az % 80'e, et ve et ürünlerinde yerli üretimin payını en az % 85'e, bitkisel yağlarda ve deniz ürünlerinde en az % 80'e, patatesten en az % 95'e, süt ve süt ürünlerinde en az % 90'a çıkartılması hedeflenmektedir. Yine anılan doktrinde, ülkede

tüketilen bütün temel gıda maddelerinin önümüzdeki 10 yıl içinde en az % 80'inin Rusya'da üretilmesi gerektiği belirtilmektedir.

Rus Tarım Bakanlığı ve bağımsız kuruluşların verilerine göre Rusya'da bugün bazı temel gıda ürünleri içinde yerli ürünlerin payı: tahıl %100, patates %99, sıvıyağ: %92, süt %83, et %75, balık %70, şeker %60, tuz %50'dir. Bu nedenle Ulusal Gıda Doktrini Rus halkı açısından kabul edilebilir ve uygulanabilir olarak değerlendirilmektedir.

Rusya'nın en büyük tedarikçisi yine %42,6'lık bir oranla AB-28 ülkeleri iken, Türkiye 7 milyar ABD dolarının biraz üzerinde bir miktarla ve %2,3'lük bir pay ile 8. sırada gelmektedir. Türkiye yine de bu değer ile Rusya Federasyonu'nun tedarikçileri arasında, bir diğer AEB üyesi Kazakistan'ın hemen üzerinde yer almıştır. AEB üye ülkeleri arasında yine sadece Belarus 14,2 milyar ABD dolarlık değer ve %4,4'lük pay ile Türkiye'nin önünde gelirken, yeni AEB üyeleri Kırgızistan ve Ermenistan, ilk 10 ülke arasında kendine yer bulamamıştır (Tablo 3.1.1).

Tablo 3.1.1 Rusya Federasyonu'nun Dünya'dan İthalatı (Milyar ABD Doları)

|          | Ülke           | Değer | Pay         |
|----------|----------------|-------|-------------|
|          | Dünya          | 321,2 | 100         |
| <b>1</b> | <b>AB 28</b>   | 136,8 | <b>42,6</b> |
| 2        | Çin            | 54,2  | 16,9        |
| 3        | ABD            | 17,0  | 5,3         |
| 4        | Ukrayna        | 16,1  | 5,0         |
| 5        | Belarus        | 14,2  | 4,4         |
| 6        | Japonya        | 13,8  | 4,3         |
| 7        | Güney Kore     | 10,5  | 3,3         |
| <b>8</b> | <b>Türkiye</b> | 7,4   | <b>2,3</b>  |
| 9        | Kazakistan     | 6,0   | 1,9         |
| 10       | Brezilya       | 3,6   | 1,1         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Rusya Federasyonu'nun Dünya'ya olan genel ihracatı göz önünde bulundurulduğunda ise, AB'nin ve hatta Türkiye'nin ülkenin ihracatı açısından arz ettiği önem dikkat çekicidir. Öyle ki, 2014 yılı itibarı ile ülke ihracatının %53,8'i AB-28 ülkeleri ile gerçekleşirken, bu değer 280 milyar ABD dolarının üzerindedir. Türkiye ise Çin'den sonra Rusya Federasyonu'nun Dünya'daki ihracat ortakları arasında 3. Sırada yer alırken, 26 milyar ABD

dolarını aşan yaklaşan bu ekonomik büyüklük ise, yüksek oranda enerji sektörü ihracatından kaynaklıdır. (Tablo 3.1.2)

Tablo 3.1.2 Rusya Federasyonu'nun Dünya'ya İhracatı (Milyar ABD Doları)

|          | Ülke           | Değer        | Pay         |
|----------|----------------|--------------|-------------|
|          | Dünya          | 537,7        | 100         |
| <b>1</b> | <b>AB 28</b>   | <b>289,2</b> | <b>53,8</b> |
| 2        | Çin            | 36,3         | 6,8         |
| <b>3</b> | <b>Türkiye</b> | <b>26,0</b>  | <b>4,8</b>  |
| 4        | Ukrayna        | 24,3         | 4,5         |
| 5        | Belarus        | 20,6         | 3,8         |
| 6        | Japonya        | 20,1         | 3,7         |
| 7        | Kazakistan     | 18,0         | 3,3         |
| 8        | Güney Kore     | 15,2         | 2,8         |
| 9        | ABD            | 11,4         | 2,1         |
| 10       | İsviçre        | 9,0          | 1,7         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Türkiye, AB ve diğer AEB üye ülkeleri açısından Rusya Federasyonu'nun dünya tarım ürünleri ticaretindeki büyüklüğü ve etkinliğini anlamak için Rusya Federasyonu'nun dünya ticaretindeki yerini daha detaylı incelemek gerekmektedir. 2014 yılı sonunda 850 milyar ABD dolarını aşan ticaret hacmi ile Rusya dünya ticaretindeki en önemli aktörlerden biridir. Bu ticaret hacminin neredeyse yarısı AB-28 ülkeleri ile gerçekleşmekte iken Türkiye; Çin'in ardından, ticaret hacmi bakımından Rusya'nın en büyük 3. ortağıdır. Rakamsal olarak ise bu değer 33 milyar ABD dolarının üzerindedir. (Tablo 3.1.3)

Tablo 3.1.3 Rusya Federasyonu'nun Ülkeler Bazında Dünya Ticaret Hacmi (Milyar ABD Doları)

|          | Ülke           | Değer        | Pay         |
|----------|----------------|--------------|-------------|
|          | Dünya          | 859,0        | 100         |
| <b>1</b> | <b>AB 28</b>   | <b>426,0</b> | <b>49,6</b> |
| 2        | Çin            | 90,6         | 10,5        |
| 3        | Ukrayna        | 40,4         | 4,7         |
| 4        | Belarus        | 34,9         | 4,1         |
| 5        | Japonya        | 33,9         | 3,9         |
| <b>6</b> | <b>Türkiye</b> | <b>33,4</b>  | <b>3,9</b>  |
| 7        | ABD            | 28,4         | 3,3         |
| 8        | Güney Kore     | 25,7         | 3,0         |
| 9        | Kazakistan     | 24,0         | 2,8         |
| 10       | İsviçre        | 12,0         | 1,4         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.1.4 Rusya Federasyonu'nun Dünya'ya Tarım Ürünleri İhracatı ( Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012   | 2013   | 2014   |
|--|--------|--------|--------|
| Tahıllar   | 6.251  | 4.752  | 6.972  |
| Balık, kabuklular, yumuşakçalar, su omurgasızları              | 2.508  | 2.819  | 2.827  |
| Hayvan, bitkisel katı ve sıvı yağlar, parçalanma ürünleri, vs. | 2.256  | 2.185  | 2.216  |
| Artıklar, gıda sanayi atıkları, hayvan yemi                    | 0,827  | 1.041  | 1.204  |
| Tütün ve tütün yerine geçen işlenmiş ürünler                   | 0,674  | 0,735  | 0,806  |
| <b>TOPLAM</b>  | 16.737 | 16.227 | 18.644 |

Kaynak: (ITC, 2015)

Tarımsal ürünler ticareti özelinde incelendiğinde ise, Rusya Federasyonu Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) verilerine göre net ithalatçı konumdadır. Rusya’da tarımsal üretimin ve ürün yelpazesinin oldukça sınırlı olduğu göz önünde bulundurulduğunda, bu durumun pek de sürpriz olduğu söylenemez. Ancak, ülkenin güney şeridi boyunca üretilen tahıllar toplam tarımsal ihracatın üçte birini oluşturmakta ki bu tahılın en büyük alıcılarından biri de bilindiği üzere Türkiye’dir (Tablo 3.1.4).

Tablo 3.1.5 Rusya Federasyonu'nun Dünya'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012   | 2013   | 2014   |
|--|--------|--------|--------|
| Et ve yenilen sakatat  | 7.385  | 6.748  | 5.485  |
| Yenilebilir meyve, fındık, narenciye kabukları, kavun  | 6.279  | 6.401  | 5.407  |
| Süt ürünleri, yumurta, bal, yenilebilir hayvansal ürün (tarifenin başka yerinde belirtilmemiş) | 3.278  | 4.407  | 3.677  |
| Meşrubat, alkollü içkiler ve sirke   | 3.095  | 3.407  | 3.016  |
| Yenilen sebzeler ve bazı kök ve yumrular   | 2.485  | 2.881  | 2.928  |
| <b>TOPLAM</b>  | 40.569 | 43.164 | 39.307 |

Kaynak: (ITC, 2015)

SSCB zamanında tarımsal üretim için diğer Birlik üyesi ülkelere bel bağlamış durumda olan Rusya Federasyonu’nda yerel halkın tarımsal üretimden uzaklaşması ve kırsal alanlardan kente göçün artması nedeniyle, 140 milyonluk nüfusa sahip ülkenin tarımsal ürünler ihtiyacının büyük oranda yerel kaynaklardan karşılanması oldukça zordur. Bunun yanı sıra, coğrafi imkânsızlıkların da etkisiyle altında Rusya Federasyonu yaklaşık 40 milyar ABD doları tutarında tarımsal ithalat gerçekleştirmektedir. İthalatı gerçekleştirilen ürünlerin başında et ve et ürünleri, yağ ve kabuklu meyveler, süt ve süt ürünleri gelmektedir (Tablo 3.1.5).

### **3.1.2. Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti**

Her ne kadar ülkenin topraklarının büyük çoğunluğu vejetatif çeşitliliğe izin vermese de Rusya Federasyonu, tahıllar ve yağlı tohumlu bitkiler başta olmak üzere birçok tarımsal ürün üretiminde dünyada önde gelen ülkeler arasında yer alır. Bu sebeple dünyada zaman zaman baş gösteren buğday arzı krizlerinde Türkiye'nin birincil ithalat kapısı olmuştur. Türkiye ise vejetatif çeşitlilik açısından daha zengin bir coğrafyada yer alması ve özellikle Rusya'nın yetiştiremediği yeşil meyve üretiminde sebze dünyada söz sahibidir. Bu doğrultuda, iki ülke arasındaki tarım ürünleri ticareti düzenli bir şekilde devam etmektedir.

2014 yılı itibarı ile 4 milyar ABD Dolarını aşan ikili tarımsal ticaret hacmi, hali hazırda 33 Milyar ABD Doları olan ve 2023 yılına kadar 100 Milyar ABD Doları hedefi konan iki ülke arasındaki toplam ticaret hacmi içerisinde oldukça önemli bir yer arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu arasındaki tarımsal ticaret çeşitli anlaşma ve protokoller ile düzenlenmiş olup, ihtiyaç hâsıl oldukça, yapılan ikili görüşmeler ve müzakereler sonucunda, konuya özel toplantı tutanakları, istişare toplantıları tutanakları gibi belgeler de imza altına alınmıştır. (Tablo 3.1.6.)

Bu çalışmanın ikinci bölümünde detaylıca inceleneceği üzere gerçekleştirilen tüm bu özverili çalışmalar Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na tarım ürünleri ihracatında artış olarak yansımış, özellikle ihracata yeni açılan tarımsal ürünlerin üretici ve ihracatçıların Rusya pazarına erişimi kolaylaşmıştır.

Son olarak iki ülke arasında tarımsal ilişkilerin ve ticaretin düzenlenmesi adına imzalanmış çeşitli anlaşmalar ve protokoller mevcut olup, 2010 yılında imzalanan "Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması", 1999 yılında imza koyulan "Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması" ve yine 2010 yılında imzalanan "Bitki Karantinası Alanında İşbirliği Anlaşması"

çerçeve anlaşmalar olarak iki ülke arasındaki tarım ürünleri ticaretinin yasal hatlarını ortaya koymaktadır. Tarım ürünleri ticaretine konu malların canlı ve/veya dayanıklılığı düşük olması nedeniyle ortaya çıkan ani sorunların çözüm mekanizmaları taraflarca çeşitli protokoller ile belirlenmiş ve sorunsuz olarak işlemektedir.

Tablo 3.1.6 Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar

| Anlaşmanın Adı   | İmza Tarihi |
|--|-------------|
| Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması  | 05.11.1999  |
| Bitki Karantinası Alanında İşbirliği Anlaşması   | 13.01.2010  |
| Tarım Alanında İşbirliği Anlaşması   | 12.05.2010  |
| Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Veterinerlik İlaçları Alanında İşbirliği Anlaşması   | 15.08.1998  |
| Bitkisel Ürünlerin Rusya Federasyonu'na İhraç Edilmesinde Uluslararası ve Rus Karantina Kurallarına Uyulmasını Sağlamak Amacıyla Bitkisel Ürünlerin Üretim, Sınıflara Ayrılma, İşleme, Depolama ve Ambalajlama Yerlerinin Ortaklaşa Denetim Düzenine İlişkin Anlaşma | 30.05.2006  |

Kaynak: GTHB, 2015

İmzalanan anlaşmalar iki ülke ilişkileri ve tarım ürünleri ticaretinin yasal çerçevesini oluştursa da Rusya Federasyonu ve Türkiye gibi dinamik ticari ilişkilere sahip olan iki ülkenin ihtiyaçlarının karşılanması açısından yetersiz kalmaktadır. Bu sebeple, iki ülke yetkili makamları gerek Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'nın (GTHB) organize ettiği gerekse diğer Bakanlıkların güdümünde veya Rus yetkili makamlarının koordinasyonunda gerçekleşen çeşitli toplantılar altında bir araya gelmeye özen göstermektedirler.

Çeşitli vesileler ile bir araya gelen taraflar arasında anlık hâsıl olan veya devamlılık gösteren sorunların çözümüne yönelik birçok anlaşma, mutabakat zaptı, protokol ve hatta toplantı tutanağı başlıkları altında metinler imzalanmıştır. Bu metinler, taraflar açısından bağlayıcılık taşıyabileceği gibi, sadece iyi niyet beyanı ya da görüşmelerin yazılı metne çevrilmesi şeklinde de olabilmektedir (Tablo 3.1.7).

Tablo 3.1.3.1.7 Türkiye ve Rusya Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Protokoller ve Mutabakat Zabıtları

| Protokol/Mutabakat Zaptı'nın Adı   | İmza Tarihi |
|--|-------------|
| Türkiye-Rusya İthal ve İhracat Edilen Balıkçılık ve Su Ürünleri Güvenlik Kontrolü Hakkında Mutabakat Zaptı   | 05.08.2009  |
| Bitkisel Kökenli Ürünlerin Satışı Sırasında Bitki Sağlığı Şartlarına Uyulması Önlemleri Konusunda Mutabakat Zaptı  | 06.05.2010  |
| Bitki Karantina Düzenlemeleri Alanında İşbirliğine İlişkin Protokol  | 12.07.2005  |
| Bitkisel Gıda Ürünlerinin Pestisit, Nitrat ve Nitrit Açısından Güvenliğine İlişkin Mutabakat Zaptı   | 24.06.2008  |
| Kanatlı Eti ve İşlem Görmemiş Kanatlı Et Ürünleri Gönderme Şartları Konusunda Mutabakat Zaptı  | 2010        |
| Tahıl ve Tahıl Ürünlerinin Kalite ve Güvenilirliği Kapsamında Mutabakat Zaptı  | 06.05.2010  |
| Rusya Federasyonu'na İhraç edilen Türkiye Menşeli Tarım Ürünlerinin Gürcistan Toprakları Üzerinden Transit Geçiş Hakkında İstişare Toplantısı Zaptı (Gürcistan ile)  | 18.04.2013  |
| Rusya Federasyonu'na İhraç edilen Türkiye Menşeli Tarım Ürünlerinin Gürcistan Toprakları Üzerinden Transit Geçiş Hakkında İstişare Toplantısı Zaptı (Rusya Federasyonu ile)  | 18.04.2013  |
| Türkiye Cumhuriyetinden Rusya Federasyonuna Bitki Sağlığı Açısından Yüksek Risk Taşıyan Ürünlerin İhracatında Bitki Sağlığı Güvenliğinin Sağlanması Alanında Türkiye Cumhuriyeti Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü) İle Rusya Federasyonu Federal Veterinerlik ve Bitki Karantina Servisi Arasında İş Birliği Protokolü | 04.08.2014  |
| Türk-Rus Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu 12. toplantısı Tarım Alanında İşbirliği Konusunda Çalışma Grubu Protokolü  | 19.04.2013  |
| Türk-Rus Hükümetlerarası Karma Ekonomik Komisyonu 13. toplantısı Tarım Alanında İşbirliği Konusunda Çalışma Grubu Protokolü  | 25.11.2014  |

Kaynak: GTHB, 2015

Tablo 3.1.8 Türkiye ve Rusya Federasyonu Arasındaki Genel ve Tarımsal Ticaret (Milyar ABD Doları)

| YILLAR | İHRACAT |          | İTHALAT |          | DIŞ TİCARET DENGESİ |          | DIŞ TİCARET HACMİ |          |
|--------|---------|----------|---------|----------|---------------------|----------|-------------------|----------|
|        | GENEL   | TARIMSAL | GENEL   | TARIMSAL | GENEL               | TARIMSAL | GENEL             | TARIMSAL |
| 2012   | 6.681   | 1.031    | 26.625  | 2.040    | -19.945             | -1.009   | 33.306            | 3.071    |
| 2013   | 6.964   | 1.179    | 25.064  | 1.969    | -18.100             | -791     | 32.028            | 3.148    |
| 2014   | 5.944   | 1.270    | 25.289  | 2.859    | -19.345             | -1.589   | 31.233            | 4.130    |

Kaynak: TÜİK, 2015

Daha önce de belirtildiği üzere, Rusya Federasyonu Türkiye'nin en büyük ticaret ortaklarından biridir. 30 milyar ABD dolarını aşan dış ticaret hacmi ile dikkat çeken iki ülke ticaretinin 25 milyar ABD doları Türkiye'nin ithalatından oluşmakta ve bu değer ile Rusya Federasyonu Türkiye'nin küresel pazarda iktisadi büyüklük açısından en büyük tedarikçisidir.



Bu değerin ortaya çıkmasındaki en büyük etmen, Rusya'nın tüm Dünya'ya olduğu gibi Türkiye'ye de petrol, doğal gaz ve türevlerini ihraç etmesidir. Buna karşın Türkiye'nin son birkaç yıldır 6 milyar ABD doları civarında seyreden Rusya Federasyonu'na ihracat değeri, ülkenin Türkiye'nin en büyük 7. ihracat pazarı olmasını sağlasa da dış ticaret dengesinde ibre Rusya Federasyonu'nu göstermeye devam etmektedir (Tablo 3.1.8).

Tablo 3.1.9 Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na Tarım rnleri İhracatı ( Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012           | 2013           | 2014           |
|--|----------------|----------------|----------------|
| Turunçgiller (taze/kurutulmuş)                     | 262,8          | 296,9          | 309,5          |
| Domates (taze/soğutulmuş)                          | 255,1          | 274,5          | 275,9          |
| zmler (taze/kurutulmuş)                          | 113,0          | 124,2          | 136,8          |
| Diğer meyveler (taze)                              | 44,3           | 63,5           | 54,2           |
| Hıyarlar ve kornışonlar (taze/soğutulmuş)          | 38,8           | 34,8           | 50,5           |
| Kayısı, kiraz, şeftali, erik ve akal eriği (taze) | 48,1           | 47,4           | 50,3           |
| <b>TOPLAM</b>                                      | <b>1.030,9</b> | <b>1.178,5</b> | <b>1.270,1</b> |

Kaynak: TUİK, 2015

İki lke arasındaki ticaret tarım ürünleri özeline incelendiğinde ise, son yıllarda yaşanan kuraklık vakaları gibi birkaç özel durumun dışında oldukça düzenli bir şekilde ilerlemektedir. Öyle ki, Rusya Federasyonu'na ihraç edilen domates, turunçgiller ve üzümlerin ekonomik değeri periyodik olarak yıldan yıla artmaktadır. Yaş sebze ve meyve ihracatımız ülkemiz üreticileri için de oldukça önem arz etmekte olup, üretici açısından Rusya Federasyonu en önemli pazarlardan biri olarak kabul edilmektedir (Tablo 3.1.9).

Tablo 3.1.10 Türkiye'nin Rusya Federasyonu'ndan Tarım rnleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER   | 2012           | 2013           | 2014           |
|---|----------------|----------------|----------------|
| Buğday ve mahlt  | 725,8          | 728,8          | 1.156,1        |
| Ayçiçeği, aspir, pamuk tohumu yağları ve bunların fraksiyonları (kimyasal olarak değiştirilmemiş) | 644,1          | 548,1          | 874,9          |
| Mısır   | 135,6          | 248,2          | 207,8          |
| Bitkisel yağların üretiminden (23.04-05' hariç)arta kalan küspe ve katı atıklar                   | 133,6          | 94,9           | 129,9          |
| Hububat ve baklagillerin kepek, kavuz ve diğer kalıntıları  | 75,1           | 80,1           | 100,4          |
| şeker ekstraksiyonundan veya rafınajından elde edilen melaslar                                    | 36,1           | 30,8           | 58,7           |
| <b>TOPLAM</b>   | <b>2.039,7</b> | <b>1.969,4</b> | <b>2.859,4</b> |

Kaynak: TUİK, 2015

Rusya Federasyonu, son yıllarda dünyada ortaya çıkan kuraklık kaynaklı tahıl kıtlığı sırasında ve sonrasında Türkiye'nin birincil tedarikçisi olmuştur. 2010 yılında 380 milyon ABD doları civarında gerçekleşen tahıl ithalatımız, 2014 yılına gelindiğinde 1,1 milyar ABD dolarını aşarak neredeyse üçe katlanmıştır. Yine yağlı tohumlu bitkiler ithalatımızın büyük çoğunluğu Rusya Federasyonu orijinli olduğu gibi, sadece son üç yıl içerisinde 200 milyon ABD doları tutarında bir artış göstererek, 800 milyon ABD Dolarını aşmıştır (Tablo 3.1.10).

### 3.1.3. Avrupa Birliği'nin Rusya Federasyonu ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti

Rusya Federasyonu ve AB yıllardır süregelen çalkantılı siyasi ilişkilerinin yanı sıra, birbirleri için vazgeçilmez birer tarımsal ürünleri ticareti ortağı olma özelliklerini de hep korumuşlardır. Rusya Federasyonu'nun AB üyesi ülkelerle tarım ve tarımla ilişkili sektörleri bağlayan birçok işbirliği anlaşması bulunmaktadır. Ancak tarım alanında geçerli olacak düzenlemeleri kapsayan anlaşmalar bir üst yapılanma olan birlik değil de ülkeler düzeyinde gerçekleştirildiğinden AB ve Rusya Federasyonu arasında tarım ve tarımla alakalı sektörleri ilgilendiren 3 adet çok taraflı ve ikili anlaşma imzalanmıştır (Tablo 3.1.11.).

Tablo 3.1.11 Avrupa Birliği ve Rusya Federasyonu Arasındaki Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar

| Anlaşmanın Adı  | İmza Tarihi |
|---|-------------|
| Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Rusya Federasyonu Arasında Tarım Ürünleri ve Gıda Maddelerinin Rusya Federasyonu'na İhracatına Kredi Garantisi Verilmesi İçin Nota Teatisi Yoluyla Anlaşma (İkili) | 11.02.1992  |
| Yasa Dışı, Kayıt Dışı ve Kural Dışı Balıkçılığı Önleme, Caydırma ve Ortadan Kaldırmaya Yönelik Liman Devleti Önlemleri Anlaşması ( Çok Taraflı)   | 22.11.2009  |
| Avrupa Topluluğu ve Rusya Federasyonu Hükümeti Arasında Balıkçılık ve Balık Denizindeki Canlı Deniz kaynaklarının Korunması Alanında İşbirliği Anlaşması (İkili)                                | 28.04.2009  |

**Kaynak:** (Avrupa Komisyonu, 2015)

Rusya Federasyonu, AB orijinli domuz ürünlerinde Afrika Domuz Humması teşhis edildiğini ileri sürerek Ocak 2014'te yasak uygulamaya koymuştur. AB tarımsal ürünleri için ABD'den sonra ikinci büyük pazar olan Rus pazarı, 2013 yılında toplam 15,6 milyar ABD

dolarlık hacmiyle AB'nin tüm tarımsal ürün ihracatının %10'unu almaktayken, 2014 yılında bu değer 12 milyar ABD dolarının bile altına gerileyerek %6,1 olarak gerçekleşmiştir.

Yaşanan siyasi çalkantılar ve Rusya'da gerçekleşen küçük çaplı devalüasyon da göz önünde bulundurulduğunda, bu rakamın Rus ekonomisi açısından önemi daha da artmaktadır.

Rusya Federasyonu'nun uygulamaya soktuğu tarım ürünleri ambargosu ile birlikte AB ekonomisinin en çok etkilendiği alanların başında AB'de gıda ve tarım sektöründe istihdam sıkıntısı ve AB tarım ve gıda piyasasında bozulma gelmektedir. AB, ithalat yasağından dolayı bozulan veya bozulması muhtemel piyasalarını korumak için çeşitli mekanizmalar geliştirmiştir. Bununla birlikte, ABD ve AB'ye gıda ithalatı bakımından Rusya tarafından getirilen kısıtlama, Türk gıda sektörü açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu durum özellikle Rusya ile ticaretimizin daha sağlam temellere oturtulması açısından önem arz etmektedir.

Tablo 3.1.12 AB ve Rusya Ticaretinde Genel Göstergeler

| Gösterge                            | Birim             | Yıllar    | İthalat | İhracat | Toplam Ticaret | Denge  |
|-------------------------------------|-------------------|-----------|---------|---------|----------------|--------|
| Bir Önceki Yıl                      | Milyar ABD Doları | 2014      | 289,2   | 136,8   | 426,0          | -152,4 |
| AB Ticaret Ortağı Olarak Sıralaması |                   | 2014      | 3       | 4       | 3              | -      |
| AB Ticaretinde Payı                 | %                 | 2014      | 10,8    | 6,1     | 8,4            | -      |
| Yıllık Büyüme Oranı                 | %                 | 2013-2014 | -12,1   | -13,5   | -              | -      |
| Yıllık Ortalama Büyüme Oranı        | %                 | 2010-2014 | 2,9     | 4,6     | -              | -      |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

AB ve Rusya Federasyonu arasındaki genel ticarete ilişkin göstergeler incelendiğinde, ülkenin AB toplam ticareti adına ne denli büyük bir ortak olduğu ortaya daha belirgin şekilde çıkmaktadır. 2014 yılı itibari ile toplam ticaret göz önünde bulundurulduğunda AB'nin en büyük üçüncü ortağı olan Rusya Federasyonu ile toplam hacim yaklaşık olarak 420 milyar

ABD dolarının üzerinde gerçekleşmiştir. Bu değer ise, toplam AB-28 ülkeleri ticaretinin %8,4'ünü, AB ithalatının %10,8'ini ve ihracatının ise %6,1'ini oluşturduğu görülmektedir.<sup>1</sup>

2010 yılından 2014 yılına kadar AB'nin Rusya Federasyonu'ndan olan ithalatı yıllık %2,9 ile ihracat oranı ise %4,6'lık büyüme göstermiştir. Toplam ticaret dengesinde ise, Rusya Federasyonu'nun hanesinde artı olarak 150 milyar ABD dolarının üzerinde bir değer görülmektedir. Bu sebeptendir ki, yaşanan son gelişmelerden AB kadar, Rusya Federasyonu'nun da etkilenmesi doğal olacaktır (Tablo 3.1.12.).

Tablo 3.1.13 AB'nin Rusya Federasyonu'ndan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)<sup>2</sup>

| ÜRÜNLER                               | 2012           | 2013           | 2014           |
|---------------------------------------|----------------|----------------|----------------|
| Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünler     | 486,7          | 542,6          | 605,1          |
| Bitkisel Ürünler                      | 1.009,4        | 586,5          | 730,1          |
| Hayvansal ve Bitkisel Yağlar          | 586,5          | 586,5          | 187,5          |
| Gıda Preparatları, İçecekler ve Tütün | 730,1          | 856,5          | 985,5          |
| <b>TOPLAM</b>                         | <b>2.812,9</b> | <b>2.572,2</b> | <b>2.508,3</b> |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.1.14 AB'nin Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                               | 2012            | 2013            | 2014            |
|---------------------------------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünler     | 4.290,5         | 4.456,8         | 1.936,4         |
| Bitkisel Ürünler                      | 4.252,0         | 4.394,3         | 3.289,0         |
| Hayvansal ve Bitkisel Yağlar          | 361,7           | 323,1           | 380,3           |
| Gıda Preparatları, İçecekler ve Tütün | 6.147,2         | 6.369,3         | 6.325,4         |
| <b>TOPLAM</b>                         | <b>15.051,6</b> | <b>15.543,7</b> | <b>11.931,4</b> |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

<sup>1</sup> 2014 Ağustos'unda 1 ABD doları, 36 Rubleye eşitken, 2015 Ağustos'unda 1 ABD Doları 68 Rubleye karşılık gelmektedir.

<sup>2</sup> Veriler üzerinden daha sağlıklı karşılaştırma yapılabilmesi amacıyla, Avro orijinli değerler 2014 Avro-ABD doları paritesi olan 1,33 üzerinden ABD Doları'na çevrilmiştir.

Rusya Federasyonu ile AB'nin toplam ticareti içerisinde, tarımsal ürün ticareti oransal olarak büyük yer tutmasa da 2014 yılı itibari ile 13 milyar ABD dolarının üzerinde bir hacme sahiptir. Rusya Federasyonu'nun AB'ye tarımsal ürünler özelinde en büyük ihracat kalemi olan gıda preparatları, içecekler ve tütün kaleminde 980 milyon ABD dolarına yakın bir değer de gerçekleşirken yine aynı kalemde AB'den 6,3 milyar ABD dolarının üzerinde ithalat gerçekleştirmiştir. (Tablo 3.1.14)

AB ve Rusya Federasyonu arasındaki tarım ürünleri ticareti son yıllarda artış eğiliminde olsa da 2014 yılında yaşanan ve çalışmanın ikinci bölümünde detaylıca değinilen gelişmeler sonucunda düşüş trendine girmiştir. Bahsedilen dönemde AB'nin Rusya Federasyonu'ndan ithalatı %12,1 azalırken, Rusya Federasyonu'na ihracatı ise %13,5 azalma göstermiştir.

## **3.2. Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Belarus ile Tarım Alanında İlişkileri**

### **3.2.1. Belarus Tarımına ve Dünya ile Ticaretine Genel Bakış**

1986 yılında yaşanan Çernobil nükleer faciası Belarus'un tarım sektörünü olumsuz yönde etkilemiştir. Bu kaza sonrası radyasyonun rüzgârla kuzeye taşınmış olması sebebiyle başta ülkenin güneyindeki Gomel bölgesi ve Mogilev ve Brest bölgeleri ile Minsk bölgesinin güneyi olmak üzere tarımsal alanlar önemli ölçüde radyasyona maruz kalmıştır.

Ülke topraklarının % 23'ü radyasyon seviyesinin insan sağlığı için kabul edilebilir oranları aşması sebebiyle tarımsal üretime kapalıdır. Bazı radyoaktif izotopların yarılanma ömürlerinin çok uzun olması sebebiyle ülkede radyasyonun etkileri binlerce yıl sürecektir. Bu nedenle tarım ve hayvancılık ürünlerine yönelik radyasyon testleri ve devletin bu konuda aldığı önlemler sektör açısından önem taşımaktadır. (Ekonomi Bakanlığı, 2014)

Ekonomide tarımın payı giderek azalmaktayken, 2014 yılında Gayri Safi Yurt İçi Hasıla'nın (GSYİH) sektörel dağılımında tarım tahmini olarak % 9,1 pay sahibi olmuştur.

Tarım sektöründe istihdam edilen işgücü de giderek azalmaktadır. Ülkede üretilen başlıca tarım ürünleri patates (Dünya’da 8. sırada), hububat ve hayvansal ürünlerdir. Belarus Tarım Bakanlığı’na göre ülke keten üretiminde dünyada 3. sırada yer almaktadır. Ülkede üretim SSCB döneminde devlet çiftliklerinde gerçekleştirilmekte iken, günümüzde bu çiftliklerin çoğunluğu yabancı yatırımcılara satılarak özelleştirilmiştir. Geri kalan çiftlikler ise yabancı sermayeli yatırım arayışında olan çiftliklerdir. Söz konusu çiftlikler arasında yılda 50 milyon ABD doları cirosu olan işletmeler de bulunmaktadır.

Belarus gıda sektörü et, süt, unlu mamuller, şeker üretimi, şekerleme, makarna, yağ, alkol, alkollü içkiler, şarap yapımı, mayalama, sebze-meyve ve balıkçılık dallarından meydana gelmektedir. Öte yandan tüm gıda sektörünün %60’ını et ve süt işleme endüstrisi oluşturmaktadır.

Belarus’un ana ihraç ürünleri; süt tozu ve konsantre süt, tereyağı, yağsız süt ve yağsız süt tozu, peynirler, kaymak, et ve şekerdir. Süt ürünleri ihracatında Belarus dünyada önde gelen ihracatçılardandır. Tarım ve gıda ürünlerinin Belarus’un ihracatı içindeki payı 2005 yılında %9 iken 2013 yılında %14,9’a yükselmiştir. Belarus tarım ürünleri için en önemli pazar Rusya Federasyonu’dur. Belarus “Sosyal Açıdan Önem Arz Eden Ürünler Listesi” kapsamındaki ürünlere fiyat kontrol, uygulamaktadır. Söz konusu listede ekmek, süt, et ve et ürünleri, yumurta, yağ, tahıllar, konserve meyve-sebze, un, makarna, peynir, balık, tuz, kahve, çay ve bazı bebek mamaları bulunmaktadır. (Ekonomi Bakanlığı, 2014)

Belarus’un en büyük tedarikçisi yine % 53,2’lik bir oranla Rusya Federasyonu iken, Türkiye, 410 milyon ABD dolarının biraz üzerinde bir değer ve %1’lik pay ile en büyük tedarikçiler arasında yine 6. sıradadır. AEB üye ülkeleri arasında yine sadece Rusya Federasyonu Türkiye’nin önünde gelirken, diğer bir AEB kurucu üyesi Kazakistan ve yeni üyeler Kırgızistan ve Ermenistan, ilk 10 ülke arasında kendine yer bulamamıştır. (Tablo 3.2.1.)

Tablo 3.2.1 Belarus'un Dünya'dan İthalatı (Milyon ABD Doları)

|    | Ülke           | Değer         | Pay         |
|----|----------------|---------------|-------------|
|    | Dünya          | 43.877        | 100         |
| 1  | Rusya          | 23.360        | 53,2        |
| 2  | <b>AB 28</b>   | <b>10.717</b> | <b>24,4</b> |
| 3  | Çin            | 2.886         | 6,6         |
| 4  | Ukrayna        | 2.095         | 4,8         |
| 5  | ABD            | 602           | 1,4         |
| 6  | <b>Türkiye</b> | <b>418</b>    | <b>1,0</b>  |
| 7  | İsviçre        | 269           | 0,6         |
| 8  | Arjantin       | 226           | 0,5         |
| 9  | Japonya        | 218           | 0,5         |
| 10 | Güney Kore     | 209           | 0,5         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Belarus'un Dünyaya olan genel ihracatı göz önünde bulundurulduğuna ise, yine Rusya Federasyonu'nu ve AB'nin ülkenin ihracatı açısından önemi oldukça yüksektir. Öyle ki, 2014 yılı itibarı ile ülke ihracatının %45,3'ü Rusya Federasyonu ile gerçekleşirken, bu değer 18 milyar ABD dolarına yaklaşmaktadır. AB ise ülkenin ikinci büyük ihracat pazarı olarak %28,2'lik paya ve 10 milyar ABD dolarının üzerinde bir değere sahiptir. Türkiye ise Belarus'un ihracat yaptığı ülkeler sıralamasında ilk 10'da kendine yer bulamamıştır. (Tablo 3.2.2)

Tablo 3.2.2 Belarus'un Dünya'ya İhracatı (Milyon ABD Doları)

|    | Ülke         | Değer         | Pay         |
|----|--------------|---------------|-------------|
|    | Dünya        | 37.870        | 100         |
| 1  | <b>Rusya</b> | <b>17.172</b> | <b>45,3</b> |
| 2  | <b>AB 28</b> | <b>10.677</b> | <b>28,2</b> |
| 3  | Ukrayna      | 4.279         | 11,3        |
| 4  | Kazakistan   | 887           | 2,3         |
| 5  | Brezilya     | 529           | 1,4         |
| 6  | Çin          | 469           | 1,2         |
| 7  | Türkmenistan | 322           | 0,9         |
| 8  | Azerbaycan   | 283           | 0,7         |
| 9  | Moldova      | 270           | 0,7         |
| 10 | Hindistan    | 177           | 0,5         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.2.3 Belarus'un Ülkeler Bazında Toplam Ticaret Hacimleri (Milyon ABD Doları)

|          | Ülke           | Değer         | Pay         |
|----------|----------------|---------------|-------------|
|          | Dünya          | 81.747        | 100         |
| <b>1</b> | <b>Rusya</b>   | <b>40.532</b> | <b>49,6</b> |
| <b>2</b> | <b>AB 28</b>   | <b>21.394</b> | <b>26,2</b> |
| 3        | Ukrayna        | 6.373         | 7,8         |
| 4        | Çin            | 3.356         | 4,1         |
| 5        | Kazakistan     | 972           | 1,2         |
| 6        | ABD            | 693           | 0,8         |
| 7        | Brezilya       | 660           | 0,8         |
| <b>8</b> | <b>Türkiye</b> | <b>589</b>    | <b>0,7</b>  |
| 9        | Moldova        | 364           | 0,4         |
| 10       | Hindistan      | 362           | 0,4         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.2.4 Belarus'un Dünya'ya Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER   | 2012         | 2013         | 2014         |
|---|--------------|--------------|--------------|
| Süt Ürünleri, Yumurta, Bal, Yenilebilir Hayvansal Ürünler | 1.894        | 2.343        | 2.353        |
| Et ve Yenilen Sakatat                                     | 1.005        | 992          | 859          |
| Et, Balık ve Deniz Ürünleri Gıda Müstahzarları Aksam      | 564          | 557          | 431          |
| Yenilen Sebzeler ve Bazı Kök ve Yumrular                  | 114          | 178          | 291          |
| Şeker ve Şeker Mamulleri                                  | 310          | 346          | 274          |
| <b>TOPLAM</b>   | <b>4.942</b> | <b>5.650</b> | <b>5.491</b> |

Kaynak: (ITC, 2015)

Tarımsal ürünler ticareti özelinde incelendiğinde ise, Belarus Uluslararası Ticaret Merkezi (ITC) verilerine göre net ihracatçı konumdadır. Belarus'un Sovyetler Birliği'nden bu yana sahip olduğu tarımla uğraşan kırsal nüfusu, ülkenin ihtiyaçlarını karşılamada halen yeterli görülmektedir. Hayvancılığın diğer tarımsal sektörlere göre daha gelişmiş olması sonucunda hayvansal kökenli ürünlerin üretimi ve dolayısı ile ihracatı ön planda olup bu ürünlerin en büyük alıcısı da Rusya Federasyonudur.

Belarus'un Dünya ticareti içerisinde yerini incelediğimizde, 76 milyar ABD dolarlık toplam ticaret hacmi ile nüfusu 10 milyon dahi olmayan bir ülkeye göre oldukça iyi düzeyde olduğu söylenebilir. Ticaret hacminin yarısına yakını, %48,2'lik bir değer ile AEB içerisinde ortağı olduğu Rusya Federasyonu ile ticaretinden oluşurken, 23 milyar ABD dolarlık değer ve %30,5'lik pay ile önemli bir yer kaplayan AB, Rusya'nın ardından Belarus'un 2.en büyük ticaret ortağı konumundadır. Türkiye ise toplam ticaret hacmi göz önünde bulundurulduğunda ülkenin 7. En büyük ticaret ortağıdır (Tablo 3.2.3).



Tablo 3.2.5 Belarus'un Dünya'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER   | 2012         | 2013         | 2014         |
|---|--------------|--------------|--------------|
| Yenilebilir Meyve, Fındık, Narenciye Kabukları, Kavun | 306          | 443          | 867          |
| Artıklar, Gıda Sanayi Atıkları, Hayvan Yemi           | 585          | 620          | 605          |
| Balık, Kabuklular, Yumuşakçalar, Su Omurgasızları     | 307          | 422          | 444          |
| Yenilen Sebzeler ve Bazı Kök Ve Yumrular              | 93           | 163          | 359          |
| Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları                    | 227          | 280          | 312          |
| <b>TOPLAM</b>   | <b>3.607</b> | <b>4.114</b> | <b>4.773</b> |

Kaynak: (ITC, 2015)

İklimsel elverişsizlik sorununu diğer AEB ülkeleri gibi sonuna kadar yaşayan Belarus'ta yaş sebze meyve ve su ürünleri ihtiyacının birincil tedarik kaynağı ithalattır (Tablo 3.2.5.).

### 3.2.2. Türkiye'nin Belarus ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti

Belarus Türkiye için Rusya Federasyonu kadar önemli bir tarımsal ticaret ortağı olmasa da Türkiye'nin 2023 yılı için 500 milyar ABD Doları ihracat hedefini gerçekleştirebilmesi adına potansiyel barındıran, hedef ülkelerden biridir. Belarus ile var olan tarım alanındaki anlaşmalarımızın yanı sıra, daha kapsamlı bir "Tarım Alanında İşbirliği Konulu Mutabakat Zaptı" imzalanması söz konusudur. Tarım ürünleri ticaretinin düzenlenmesini amaçlayan "Karantina ve Bitki Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması" ve "Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması" anlaşmaları 2005 yılında imzalanmış olup, 2009 yılında Resmi Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. (Tablo 3.2.4)

Tablo 3.2.6 Türkiye ve Belarus Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar

| Anlaşmanın Adı   | İmza Tarihi |
|--|-------------|
| Karantina ve Bitki Koruma Alanında İşbirliği Anlaşması | 02.03.2005  |
| Veterinerlik Alanında İşbirliği Anlaşması              | 02.03.2005  |

Kaynak: GTHB, 2015

Tablo 3.2.7 Türkiye ve Belarus Arasındaki Genel ve Tarımsal Ticaret (Milyon ABD Doları)

| YILLAR | İHRACAT |          | İTHALAT |          | DIŞ TİCARET DENGESİ |          | DIŞ TİCARET HACMI |          |
|--------|---------|----------|---------|----------|---------------------|----------|-------------------|----------|
|        | GENEL   | TARIMSAL | GENEL   | TARIMSAL | GENEL               | TARIMSAL | GENEL             | TARIMSAL |
| 2012   | 264     | 25       | 190     | 1        | 74                  | 24       | 455               | 26       |
| 2013   | 303     | 38       | 187     | 1        | 116                 | 37       | 490               | 38       |
| 2014   | 272     | 51       | 148     | 1        | 125                 | 51       | 420               | 52       |

Kaynak: TÜİK, 2015

Belarus Türkiye ile olan ikili ticaret hacmi açısından Türkiye'nin en büyük ticaret ortakları sıralamasında kendine yer bulamasa da son üç yıl süresince gerçekleşen yıllık ortalama 450 milyon ABD dolarlık ticaret hacmi umut ve potansiyel vaat etmektedir. (Tablo 3.2.7.)

Tablo 3.2.8 Türkiye'nin Belarus'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                        | 2012        | 2013        | 2014        |
|--------------------------------|-------------|-------------|-------------|
| Domates (taze/soğutulmuş)      | 5,4         | 5,2         | 13,4        |
| Üzümler (taze/kurutulmuş)      | 4,8         | 8,0         | 9,9         |
| Turunçgiller (taze/kurutulmuş) | 3,9         | 6,0         | 9,1         |
| Diğer meyveler (taze)          | 1,9         | 4,4         | 3,6         |
| Ayçiçeği tohumu                | 2,4         | 4,6         | 3,3         |
| <b>TOPLAM</b>                  | <b>24,7</b> | <b>37,6</b> | <b>51,3</b> |

Kaynak: TÜİK, 2015

İki ülke arasında gerçekleşen tarım ürünleri ticaretinde ise Türkiye'nin Belarus'a karşı tarım ürünlerinde net ihracatçı durumda olduğu ifade edilebilir. 2012 yılında gerçekleşen yaklaşık 5 milyon ABD doları miktarındaki domates ihracatımız, 2014 yılına gelindiğinde 2,5 katına çıkarak 13 milyon ABD doları değerini aşmıştır. Yine aynı zaman periyodunda incelendiğinde üzüm ihracatımız 2'ye, turunçgiller ihracatımız 3'e son olarak ise toplam tarım ürünleri ihracatımız 2'ye katlanmıştır. 2012 yılında 25 milyon ABD dolarına yaklaşan tarım ürünleri ihracatımız iki ülke özelinde, 2014 yılında 51 milyon ABD dolarını aşmış ve toplamda 50 milyon ABD Doları fazla vermiştir. (Tablo 3.2.8.)

Belarus'tan tarım ürünleri ithalatımız ise oldukça kısıtlı olup, 1 milyon ABD dolarının altında gerçekleşmekte ve bu ithalatın da büyük bir bölümünü likör ve alkollü içecekler oluşturmaktadır (Tablo 3.2.9.).

Tablo 3.2.9 Türkiye'nin Belarus'tan Tarım Ürünleri İthalatı (Bin ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012         | 2013         | 2014         |
|--|--------------|--------------|--------------|
| Etil alkol ve damıtılarak elde edilmiş likör ve diğer alkollü içkiler                              | 788,3        | 790,0        | 477,6        |
| Hayvan gıdası olarak kullanılan müstahzarlar   | 0            | 0            | 39,0         |
| Hububat veya hububat ürünlerinin kabartılması veya kavrulması suretiyle elde edilen gıda mamulleri | 0            | 0            | 38,2         |
| Meyve, 08. fasıldaki sert ve kabukluların karışımları  | 0            | 0            | 34,2         |
| Üzümler (taze/kurutulmuş)  | 0            | 0            | 22,2         |
| <b>TOPLAM</b>  | <b>891,5</b> | <b>823,3</b> | <b>624,6</b> |

Kaynak: TÜİK, 2015

### 3.2.3. Avrupa Birliği'nin Belarus ile Tarım Alanında İlişkileri ve Tarımsal Ticareti

AB ile Belarus arasında tarım ve tarımla birlikte olan sektörleri ilgilendiren bir ikili anlaşma bulunmamasıyla birlikte, Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Uluslararası Bitki Koruma Konvansiyonu (IPPC) gibi çok taraflı oluşumların bünyesinde taraflar bir araya gelmektedir. Bununla birlikte AB üyesi birçok ülke ile tarım ve tarımla birlikte olan sektörleri ilgilendiren ikili anlaşmalara imza atılmıştır.

AB ve Belarus arasındaki genel ticarete ilişkin göstergeler incelendiğinde, ülkenin AB toplam ticareti içerisindeki payı oldukça düşük olmakla birlikte AB'nin toplam ticaretinin %0,3'ünü oluşturmaktadır. AB'nin en büyük 45'nci ticaret ortağı olan Belarus, birlik ile toplam yaklaşık 21 ABD dolarlık ticaret hacmine sahip olup, 10,6 milyar ABD doları ile AB ithalatından %0,2'lik ve 10,7 milyar ABD doları ile AB ihracatının %0,4'lük pay almaktadır.

2010 yılından 2014 yılına kadar AB'nin Belarus'a ihracatı %3, Belarus'tan ithalatı ise %6,4 ile büyüme göstermiştir. Toplam ticaret dengesinde ise AB'nin hanesinde yaklaşık 40 milyon ABD dolarlık artı görülmektedir. Buna rağmen yine yaşanan son gelişmelerin ışığında 2013 yılından 2014 yılına gelindiğinde AB'nin bu ülkeye ihracatında %13,5'lik bir azalma gözlemlenmektedir.

Tablo 3.2.10 AB ve Belarus Ticaretinde Genel Göstergeler

| Gösterge                            | Birim             | Yıllar    | İthalat | İhracat | Toplam Ticaret | Denge |
|-------------------------------------|-------------------|-----------|---------|---------|----------------|-------|
| Bir Önceki Yıl                      | Milyar ABD Doları | 2014      | 10,67   | 10,717  | 21,394         | 0,40  |
| AB Ticaret Ortağı Olarak Sıralaması | -                 | 2014      | 50      | 35      | 45             | -     |
| AB Ticaretinde Payı                 | %                 | 2014      | 0,2     | 0,4     | 0,3            | -     |
| Yıllık Büyüme Oranı                 | %                 | 2013-2014 | 0,5     | -13,2   | -              | -     |
| Yıllık Ortalama Büyüme Oranı        | %                 | 2010-2014 | 6,4     | 3,0     | -              | -     |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.2.11 AB'nin Belarus'tan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                               | 2012          | 2013          | 2014          |
|---------------------------------------|---------------|---------------|---------------|
| Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünler     | 1,33          | 1,33          | 2,66          |
| Bitkisel Ürünler                      | 82,46         | 86,45         | 47,88         |
| Hayvansal ve Bitkisel Yağlar          | 34,58         | 51,87         | 66,5          |
| Gıda Preparatları, İçecekler ve Tütün | 50,54         | 63,84         | 59,85         |
| <b>TOPLAM</b>                         | <b>168,91</b> | <b>203,49</b> | <b>176,89</b> |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.2.12 AB'nin Belarus'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                               | 2012            | 2013            | 2014            |
|---------------------------------------|-----------------|-----------------|-----------------|
| Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünler     | 430,92          | 331,17          | 164,92          |
| Bitkisel Ürünler                      | 359,10          | 533,33          | 690,27          |
| Hayvansal ve Bitkisel Yağlar          | 14,63           | 13,30           | 13,30           |
| Gıda Preparatları, İçecekler ve Tütün | 297,92          | 353,78          | 369,74          |
| <b>TOPLAM</b>                         | <b>1.102,57</b> | <b>1.231,58</b> | <b>1.238,23</b> |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

AB ve Belarus arasındaki tarım ürünleri ticareti, toplam ticaret hacminin yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır. Toplam ticaret hacmi içerisinde yaklaşık 1,3 milyar ABD dolarlık değer ile kendini göstermektedir. 2014 yılı itibari ile AB'nin Belarus'a tarım ürünleri ihracatı 1,2 milyar ABD doları civarlarında ise de bu ülkeden ithalatı son üç yılda olduğu gibi 170 milyon ABD dolarının biraz üzerinde seyretmiştir. (Tablo 3.2.11.)

### **3.3.Türkiye ve Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile Tarım Alanında İlişkileri**

#### **3.3.1.Kazakistan Tarımına ve Dünya ile Ticaretine Genel Bakış**

Yüzölçümü itibarı ile dünyanın 4. büyük ülkesi olan Kazakistan, yaklaşık 84,6 milyon hektarlık tarımsal araziye sahiptir. Tarımsal arazinin 24 milyon hektarı ekilebilir arazi olup, 61,1 milyon hektarı ise meradır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 1990'lı yılların başlarında tarım sektörü genel ekonomik durgunluktan ciddi ölçüde etkilenmiş ve toplam tarımsal üretim ciddi düşüş göstermiştir. Tarım sektörü, yaklaşık 10 yıllık yoğun bir makroekonomik reform programının ardından düzelme işaretleri vermeye başlamıştır. Sektör, 2000 yılından itibaren diğer sektörlerdeki kadar olmasa da büyümeye başlamıştır.

Kazakistan, tarıma elverişli geniş tarım arazilerine sahip olması beraberinde uyguladığı liberal ekonomi politikaları sayesinde başta hayvansal üretim, hububat üretimi ve işlenmesi olmak üzere tarımsal üretimin etkin şekilde gelişimi için önemli potansiyel vaat etmektedir.

Ülke tarımında 2003 yılında 'Toprak Reformu' başlatılmıştır. 2005 yılında 'Devlet Tarım ve Gıda Programı tamamlanmıştır'. Ülkenin kuzeyinde yapılmakta olan hububat üretimi tarım sektörü üretiminde en fazla paya sahipken, et ve yün üretimi ise diğer önemli üretim kollarıdır. Tarımsal arazinin iyi kalitede olmasına rağmen ülkedeki sert iklim koşulları üretimi zorlaştırmaktadır. Buna ilave olarak çiftçiler için ekipman ve tarımsal girdi temininde zorluklar yaşanmaktadır. Sektörde özelleştirmenin yavaş ilerlemesi de zaten sınırlı olan yakıt, gübre ve tarımsal makine yedek parçalarına erişimi daha da zorlaştırmıştır. Büyük ölçekli devlet çiftlikleri ve kolektif çiftliklerin eski sahiplerine satılması verimliliği olumsuz etkilemiştir. Toprak reformunun yavaş ilerlemesi küçük özel çiftliklerin başarısını engellemiştir.

Son yıllarda gözlenen hububat üretiminden sebze üretimine yönelik eğilimi sona ermiştir. Kazakistan dünya buğday üretiminde 12. sırada yer alırken ihracatında 9. sıradadır.

Ülkede yetişen hububatın %70'ini buğday oluşturmaktadır ve yıllık ortalama üretim miktarı 17 milyon tonun üzerindedir. Bu üretimin yıllık ortalama 5 milyon tonu ihraç edilmektedir. Buğdaya ek olarak, yıllık 2 milyon ton civarında arpa ve az miktarlarda yulaf, pirinç ve mısır üretilmektedir. Son yıllarda yağlı tohum üretimi artmış ancak toplam üretim hacmi 1 milyon tonun altında kalmaktadır.

Kazakistan, Orta Asya devletleri arasında en fazla tarım reformu gerçekleştiren ülkedir. Tarımsal üretimi zorlaştıran bazı faktörlerin olmasına rağmen çiftçilerin üretimden elde ettikleri kazanç, diğer Orta Asya ülkelerine kıyasla daha fazladır. Alım fiyatları uluslararası standartlara göre düşük düzeyde olmakla birlikte bölge geneline göre yüksektir. Tarımdaki reform süreci bölgedeki diğer ülkelere göre oldukça ileri düzeyde olmakla birlikte henüz yeterli düzeye ulaşmamıştır. Tarımsal üretimin gelişmesinin önündeki önemli engellerden biri de arazi satın alma haklarının henüz tam olarak düzenlenmemiş olmasının işleyen bir emlak piyasasının oluşmasına imkân sağlamamasıdır.

Kazakistan'ın en büyük küresel tedarikçisi yine kendisi gibi AEB'nin kurucularından olan Rusya Federasyonu'ndan başkası değildir. Rusya'dan gerçekleştirilen yaklaşık 20 milyar ABD dolarlık ithalatın toplam ülke ithalatı içerisindeki payı ise %35,6'dır. Rusya'yı 14 milyar ABD dolarlık bedel ve %25,3 payla Çin takip ederken AB'nin payı olan %18 ise yaklaşık 10 milyar ABD dolarına denk gelmektedir. AEB üye ülkeleri arasında yine sadece Belarus 976 milyon ABD dolarlık değer ve %1,8'lik pay ile 1,1 milyar ABD dolarlık değer ve %2,1'a sahip Türkiye'nin hemen arkasında 8. gelirirken, yeni AEB üyeleri Kırgızistan ve Ermenistan, ülkenin ithalat gerçekleştirdiği ilk 10 ülke arasında kendine yer bulamamıştır. (Tablo 3.3.1)

Tablo 3.3.1 Kazakistan'ın Dünya'dan İthalatı (Milyon ABD Doları)

|    | Ülke           | Değer  | Pay        |
|----|----------------|--------|------------|
|    | Dünya          | 55.562 | 100        |
| 1  | Rusya          | 19.781 | 35,6       |
| 2  | Çin            | 14.069 | 25,3       |
| 3  | EU 28          | 10.018 | 18,0       |
| 4  | Ukrayna        | 2.378  | 4,3        |
| 5  | ABD            | 1.290  | 2,3        |
| 6  | Güney Kore     | 1.205  | 2,2        |
| 7  | <b>Türkiye</b> | 1.166  | <b>2,1</b> |
| 8  | Belarus        | 976    | 1,8        |
| 9  | Özbekistan     | 934    | 1,7        |
| 10 | Japonya        | 785    | 1,4        |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Kazakistan'ın Dünya'ya olan ihracatı incelendiğinde, AB'nin %45,6' ile aslan payını aldığı görülmektedir. Türkiye ise Kazakistan ihracatı içerisinde 5. Sırayı 1,6 milyar ABD doları ve toplamdan aldığı %2,6 pay ile elde etmiştir. AEB ortakları Rusya Federasyonu'na olan ihracat 5,4 milyar ABD doları seviyesinde iken ülkenin toplam ihracatından Rusya'ya düşen pay %8,5'dir. Rusya Federasyonu gibi Kazakistan'ın da en önemli ihracat kalemi fosil yakıt kaynaklı enerji sektörüdür (Tablo 3.3.1.).

Tablo 3.3.2 Kazakistan'ın Dünya'ya İhracatı (Milyon ABD Doları)

|          | Ülke           | Değer         | Pay         |
|----------|----------------|---------------|-------------|
|          | Dünya          | 63.849        | 100         |
| <b>1</b> | <b>EU 28</b>   | <b>29.143</b> | <b>45,6</b> |
| 2        | Çin            | 14.856        | 23,3        |
| <b>3</b> | <b>Rusya</b>   | <b>5.458</b>  | <b>8,5</b>  |
| 4        | Kanada         | 2.568         | 4,0         |
| <b>5</b> | <b>Türkiye</b> | <b>1.632</b>  | <b>2,6</b>  |
| 6        | Özbekistan     | 1.378         | 2,2         |
| 7        | ABD            | 1.318         | 2,1         |
| 8        | İsviçre        | 1.165         | 1,8         |
| 9        | Sırbistan      | 817           | 1,3         |
| 10       | Kırgızistan    | 745           | 1,2         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.3.3 Kazakistan'ın Ülkeler Bazında Dünya Ticaret Dengesi (Milyar ABD Doları)

|          | Ülke           | Değer         | Pay         |
|----------|----------------|---------------|-------------|
|          | Dünya          | 119.398       | 100         |
| <b>1</b> | <b>EU 28</b>   | <b>39.161</b> | <b>32,8</b> |
| 2        | Çin            | 28.925        | 24,2        |
| <b>3</b> | <b>Rusya</b>   | <b>25.238</b> | <b>21,2</b> |
| 4        | Ukrayna        | 3.011         | 2,5         |
| <b>5</b> | <b>Türkiye</b> | <b>2.798</b>  | <b>2,3</b>  |
| 6        | Kanada         | 2.756         | 2,3         |
| 7        | ABD            | 2.608         | 2,2         |
| 8        | Özbekistan     | 2.310         | 1,9         |
| 9        | Güney Kore     | 1.436         | 1,2         |
| 10       | İsviçre        | 1.400         | 1,2         |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 3.3.4 Kazakistan'ın Dünya'ya Tarım Ürünleri İhracatı ( Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012         | 2013         | 2014         |
|--|--------------|--------------|--------------|
| Tahıllar   | 1.695        | 1.317        | 1.135        |
| Değirmencilik Ürünleri, Malt, Nişastalar, İnülin, Buğday Glütenu | 619          | 583          | 575          |
| Yağlı Tohum, Oleagik Meyve, Tahıl, Tohum, Meyve, vs. aksamaları  | 253          | 186          | 274          |
| Tütün Ve Tütün Yerine Geçen İşlenmiş                             | 82           | 93           | 101          |
| Balık, Kabuklular, Yumuşakçalar, Su Omurgasızları                | 67           | 77           | 77           |
| <b>TOPLAM</b>  | <b>3.109</b> | <b>2.700</b> | <b>2.631</b> |

Kaynak: (ITC, 2015)

Kazakistan'ın tarım ürünleri ticaretini ele aldığımızda, ITC verilerine göre ülkenin net ithalatçı olduğunu görmekteyiz. Daha önce de bahsedilen yapısal sorunların ülkede etkin tarım yapılması önünde engel teşkil ettiği söylenebilir. Yaş sebze meyve ve hayvansal ürünler ihracatı ülkenin gerçekleştirdiği tarım ürünleri ithalatının çoğunluğunu oluşturmaktadır. (Tablo 3.3.4.).

Tarım ürünleri ihracatının neredeyse tamamı ise tahıllar ve yağlı tohumlardan oluşmaktadır.



Tablo 3.3.5 Kazakistan'ın Dünya'dan Tarım Ürünleri İthalatı ( Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012         | 2013         | 2014         |
|--|--------------|--------------|--------------|
| Yenilebilir Meyve, Fındık, Narenciye Kabukları, Kavun  | 490          | 592          | 606          |
| Süt Ürünleri, Yumurta, Bal, Yenilebilir Hayvansal Ürün | 384          | 413          | 410          |
| Şeker ve Şeker Mamulleri                               | 353          | 336          | 336          |
| Yenilen Çeşitli Gıda Müstahzarları                     | 343          | 373          | 332          |
| Tahıl, Un, Nişasta, Süt Müstahzarları                  | 318          | 323          | 325          |
| <b>TOPLAM</b>  | <b>4.246</b> | <b>4.575</b> | <b>4.320</b> |

Kaynak: (ITC, 2015)

### 3.3.2. Türkiye'nin Kazakistan ile Tarım Alanında İlişkileri ve Ticareti

Kazakistan ile Türkiye arasında, 1995 yılında imza konmuş bir “Hayvan Sağlığı Anlaşması”, ve yine 1995 yılında imzalanmış “Kazakistan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı ile o zamanki adı ile Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Bakanlığı Arasında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması bulunmaktadır. Ancak anılan işbirliği anlaşması 2005 tarihinde yürürlükten kalkmış ve hali hazırda yenilenme sürecindedir. 1995 yılında imzalanan ancak aynı şekilde yürürlükte olmayıp yenileme çalışmaları devam eden “Bitki Koruma Anlaşması” da bulunmaktadır. (Tablo 3.3.6.)

Türkiye ve Kazakistan tarım ilişkilerinde mevcut herhangi bir sorun olmamakla birlikte her iki ülke de ilişkilerinde işbirliğine açık ve uzlaşmacı yaklaşımını ortaya koymaktadırlar.

Tablo 3.3.6 Türkiye ve Kazakistan Arasında Tarım Alanında İmzalanmış Anlaşmalar

| Anlaşmanın Adı  | İmza Tarihi                        |
|---|------------------------------------|
| <b>Hayvan Sağlığı Anlaşması</b>   | 15.08.1995                         |
| Kazakistan Cumhuriyeti Tarım Bakanlığı ile Türkiye Cumhuriyeti Tarım ve Köyişleri Arasında Teknik, Bilimsel ve Ekonomik İşbirliği Anlaşmasının Onaylanması Hakkında Karar | 11.07.1995<br>(Yenileme Sürecinde) |
| Karantina ve Bitki Koruma Anlaşması   | 15.08.1995<br>(Yenileme Sürecinde) |
| Yeni Sinerji – Ortak Ekonomi Programı   | 23.05.2012                         |
| Yeni Sinerji - Ortak Ekonomi Programı'na ilişkin 2012-2015 Dönemi Eylem Planı   | 11.10.2012                         |

Kaynak: GTHB, 2015d

Tablo 3.3.7 Türkiye ve Kazakistan Arasındaki Genel ve Tarımsal Ticaret (Milyon ABD Doları)

| YILLAR | İHRACAT |          | İTHALAT |          | DIŞ TİCARET DENGESİ |          | DIŞ TİCARET HACMİ |          |
|--------|---------|----------|---------|----------|---------------------|----------|-------------------|----------|
|        | GENEL   | TARIMSAL | GENEL   | TARIMSAL | GENEL               | TARIMSAL | GENEL             | TARIMSAL |
| 2012   | 1.069   | 37       | 2.056   | 269      | -987                | -233     | 3.125             | 306      |
| 2013   | 1.039   | 48       | 1.760   | 84       | -721                | -36      | 2.800             | 132      |
| 2014   | 978     | 45       | 1.236   | 97       | -259                | -51      | 2.214             | 142      |

Kaynak: TÜİK, 2015

Kazakistan, Türkiye'nin Orta Asya coğrafyasında ikili genel ve tarımsal ticaret açısından var olan ticaret hacmine nazaran çok daha büyük potansiyel ihtiva eden ticaret ortaklarından biridir. 2-3 milyar ABD doları bandında seyreden toplam ticaret hacminin yaklaşık 150 milyon ABD doları tarım ürünleri ticaretinden meydana gelmektedir. İki ülke arasındaki toplam ticaret hacminin büyük çoğunluğu yine petrol ve türevlerinden oluşmaktadır (Tablo 3.3.7.).

Tablo 3.3.8 Türkiye'nin Kazakistan'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER  | 2012         | 2013         | 2014         |
|--|--------------|--------------|--------------|
| Çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarları      | 7,86         | 11,32        | 9,92         |
| Kakao içermeyen şeker mamulleri (beyaz çikolata dâhil) | 6,61         | 10,33        | 6,92         |
| Mayalar ve cansız diğer tek hücreli mikroorganizmalar  | 4,34         | 3,40         | 4,03         |
| Yaprak tütün ve tütün döküntüleri                      | 0,52         | 2,02         | 3,06         |
| Ayçiçeği tohumu  | 1,28         | 2,33         | 2,28         |
| <b>TOPLAM</b>  | <b>36,66</b> | <b>47,94</b> | <b>45,19</b> |

Kaynak: TÜİK, 2015

Türkiye'nin Kazakistan'a gerçekleştirdiği tarım ürünleri ihracatı bir veya birkaç ürün üzerinde yoğunlaşmamış olmakla beraber en büyük ihracat kaleminiz çikolata ve kakao içeren diğer gıda müstahzarlarıdır. Bununla birlikte tarımsal ürünler ihracatımız 45 milyon ABD doları seviyesinde seyretmektedir.(Tablo 3.3.8)

Tablo 3.3.9 Türkiye'nin Kazakistan'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                           | 2012          | 2013         | 2014         |
|-----------------------------------|---------------|--------------|--------------|
| Buğday ve Mahlût                  | 256,79        | 75,30        | 54,66        |
| Kanola veya Kolza Tohumları       | 1,89          | 0,45         | 20,41        |
| Keten Tohumu                      | 2,47          | 0,76         | 7,54         |
| Arpa                              | 0,00          | 0,00         | 5,56         |
| Hayvan Bağırsak, Mesane ve Midesi | 5,19          | 4,70         | 3,16         |
| <b>TOPLAM</b>                     | <b>269,35</b> | <b>84,01</b> | <b>96,68</b> |

Kaynak: TÜİK, 2015

Kazakistan'dan gerçekleştirdiğimiz tarım ürünleri ithalatımız geçtiğimiz yıllar göz önünde bulundurulduğunda 100 milyon dolar seviyesini zorlar nitelikte iken, 2012 yılında yaşanan kuraklık ve buğday krizi sonucunda Kazakistan'dan 250 milyon ABD dolarını aşkın miktarda buğday ithalatı gerçekleştirilmiştir. Halen ülkeden gerçekleştirilen tarım ürünleri ithalatının yarısından çoğu buğday ithalatı kaynaklıdır. Son yıllarda ise geçmişe kıyasla değişik olarak 2014 yılında 20 milyon ABD dolar tutarında kanola ve kolza ithalatımız gerçekleşmişken bu değer bir önceki yıl olan 2013'te sadece 448 bin ABD doları olduğunu belirtmekte fayda vardır (Tablo 3.3.9.).

### 3.3.3. Avrupa Birliği'nin Kazakistan ile Tarım Alanında ilişkileri ve Tarımsal Ticareti

2004 ve 2007 genişlemelerinden sonra AB'nin genişlemesinin doğuya doğru ilerlediği ve yapılacak yeni ortaklık BDT ülkeleri ve diğer doğu bloğu ülkeleri ile kurulma çabası gözlemlenmektedir. Bu bağlamda Orta Asya'nın en önemli ticari ve siyasi oyuncularından olan Kazakistan ile olan ilişkilerin, diğer her alanda olduğu gibi tarım alanında da derinleştirilmesinin gerektiğinin farkında olan AB, bu minvalde adımlar atmaktadır.

Bu kapsamda AB'nin 2005 yılında BDT ülkelerine ile olan tarımsal ihracatı 9 milyar ABD doları seviyesinden, 2013 yılında 23 milyar ABD dolarına yükselmiştir. İthalat değerleri ihracat kadar dramatik bir yükseliş göstermese de aynı zaman periyodu içerisinde 5,3 milyar ABD dolarından 10,5 milyar ABD dolarına çıkarak, ikiye katlanmıştır. Kazakistan'ın da aralarında bulunduğu bu ülkeler, tarımsal ticaret dengesini kendi lehlerine çevirmek adına

zaman içerisinde çeşitli reform ve düzenlemelere gitmişse de, sahip olduğu tarımsal çeşitlilik sayesinde AB her zaman avantajını korumuştur.

2014 yılı itibarı ile AB tarımsal ürünler ithalatının %1,1'i ve tarımsal ürünler ihracatının %5,9'u Kazakistan ile gerçekleştirilmektedir. Yine 2014 yılı itibarı ile Kazakistan'dan 300 milyon ABD dolarlık tarım ürünleri ithalatına karşın, 520 milyon ABD dolarlık tarım ürünleri ihracatı gerçekleştirilmiştir.

Kazakistan tarım ürünleri işleme tesislerinin yenilikçilik rayına oturtulmasının sağlanması önem taşıdığı, geleneksel sektör olarak kabul edilen tarım sektöründe küresel gıda talebi artmaya devam edeceği ve bu konuda AB ile yapılacak her türlü işbirliği ülke için büyük önem arz etmektedir. Sektörün sanayileşerek, dış koşullara bağımlılığın azaltılması gerektiği hükümet yetkililerince de belirtilmiş ve Kazakistan 2050 programının tanıtımında altı çizilmiştir. AB'nin de Kazakistan tarımının gelişmesinde öncelikli gördüğü, şeffaf fiyatlandırma mekanizmaları kurulması ve etkin bir arazi piyasası kurulması önem taşımaktadır. Tarımda ekonomik faaliyetin gelişimine, çiftçilik kooperatifleşmesi sürecine, etkin arazi kullanımına mani olan bütün engeller ortadan kaldırılmasının gerekliliği yine hem Kazakistan yönetiminin hem de AB'nin Kazakistan tarımının geleceğine yönelik görüşüdür.

Tablo 3.3.10 AB ve Kazakistan Ticaretinde Genel Göstergeler

| Gösterge                            | Birim             | Yıllar    | İthalat | İhracat | Toplam Ticaret | Denge   |
|-------------------------------------|-------------------|-----------|---------|---------|----------------|---------|
| Bir Önceki Yıl                      | Milyar ABD Doları | 2014      | 29,143  | 10,018  | 38,161         | -19,125 |
| AB Ticaret Ortağı Olarak Sıralaması | -                 | 2014      | 15      | 39      | 26             | -       |
| AB Ticaretinde Payı                 | %                 | 2014      | 1,4     | 0,4     | 0,9            | -       |
| Yıllık Büyüme Oranı                 | %                 | 2013-2014 | 0,2     | -9,6    | -              | -       |
| Yıllık Ortalama Büyüme Oranı        | %                 | 2010-2014 | 10,7    | 6,6     | -              | -       |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Daha önce de belirtildiği üzere AB, Kazakistan'ın en büyük ticari ortağıdır. Toplam ticaret hacmi 38 milyar ABD dolarının üzerinde gerçekleşirken bunun 19 milyar ABD dolarından fazlası Kazakistan hanesine artı olarak yazılmıştır. AB'nin ithalatında 15,

ihracatında ise 39. en büyük ortağı olan Kazakistan AB'nin toplam ticaret hacminin %0,9'unu oluşturmaktadır (Tablo 3.3.10.).

2010 yılından 2014'e kadar AB'nin Kazakistan'dan olan ithalatı ortalama %10,7, ihracatı ise %6,6 büyüme göstermiştir. Buna rağmen 2014 yılına gelindiğinde ithalatta artış %0,2 ile devam ederek 29 milyar ABD dolarını aşıya da, AB'nin Kazakistan'a ihracatında %9,6'lık bir gerileme yaşanarak yaklaşık 10 milyar ABD dolarlık bir ihracat gerçekleşmiştir.

Tablo 3.3.11 AB'nin Kazakistan'dan Tarım Ürünleri İthalatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                               | 2012       | 2013       | 2014       |
|---------------------------------------|------------|------------|------------|
| Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünler     | 56         | 68         | 67         |
| Bitkisel Ürünler                      | 306        | 150        | 218        |
| Hayvansal ve Bitkisel Yağlar          | 0          | 0          | 0          |
| Gıda Preparatları, İçecekler ve Tütün | 9          | 29         | 24         |
| <b>TOPLAM</b>                         | <b>371</b> | <b>247</b> | <b>309</b> |

(EuroStat Comext, 2014)

AB'nin Kazakistan'dan ithal ettiği tarım ürünlerinin toplam ekonomik büyüklüğü 300 milyon ABD doları seviyesinde iken, ülkeden bitkisel ürünlerin ithalatı, toplam tarımsal ürünler ithalat büyüklüğünün ortaya çıkmasında belirleyici olmaktadır. (Tablo 2.3.11) Ülkeye yapılan AB menşeli tarım ürünleri ihracatı ise oldukça istikrarlı şekilde devam etmiş ve son üç yıl içerisinde 470 milyon ABD dolarının üzerinde seyretmiştir. Kazakistan AB için öncelikli ve hedef bir pazar olmayıp, birlik ve ülke arasındaki ticaret hacminin büyük çoğunluğu yine petrol ve türevleri ticaretinden kaynaklanmaktadır (Tablo 3.3.11.).

Tablo 3.3.12 AB'nin Kazakistan'a Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| ÜRÜNLER                               | 2012       | 2013       | 2014       |
|---------------------------------------|------------|------------|------------|
| Canlı Hayvan ve Hayvansal Ürünler     | 116        | 114        | 106        |
| Bitkisel Ürünler                      | 114        | 128        | 133        |
| Hayvansal ve Bitkisel Yağlar          | 7          | 7          | 7          |
| Gıda Preparatları, İçecekler ve Tütün | 235        | 222        | 274        |
| <b>TOPLAM</b>                         | <b>472</b> | <b>471</b> | <b>520</b> |

(EuroStat Comext, 2014)

## **4. RUSYA FEDERASYONU VE DİĞER AVRASYA EKONOMİK BİRLİĞİ ÜYE ÜLKELERİ İLE AVRUPA BİRLİĞİ VE TÜRKİYE ARASINDAKİ TARIMSAL TİCARETTE YAŞANAN DEĞİŞİMLER**

### **4.1. Rusya Federasyonu'nun Uygulamaya Koyduğu İthalat Kısıtlamalarının Gerekçesi ve Kapsamı**

Bu uzmanlık tezinin birçok bölümünde de daha önce belirtildiği üzere, Rusya ve Ukrayna'nın Kuzey Karadeniz'de yer alan sınırlarında yaşanan anlaşmazlıklar ve sonucunda Kırım'ın Rusya Federasyonu sınırlarına katılması ile sonuçlanan süreç neticesinde, AB ve ABD'nin başını çektiği batılı güçler, Rusya Federasyonu'nu hedef alan çeşitli yaptırımlara başvurmuştur.

Rus devlet yönetimi ve yönetime yakın kişilere uygulanan maddi ve fiili kısıtlamalar ile başlayan yaptırımlar, Rus tüzel kişiliklerinin batı dünyasındaki faaliyetlerinin kısıtlanması ile devam etmiş sonuç olarak ise 100'ün üzerinde kişi ve onlarca devlet kurumunu kapsayan ve temelde Rus ekonomisini hedef alan yaptırımlar uygulanmaya konmuştur.

Bu yaptırımlar;

- Belli Rus vatandaşlarına karşı diplomatik yaptırımlar,
- Belli Rus vatandaşlarının mal varlıklarının dondurulması ve vize yasağı,
- Mali ve ekonomik yaptırımlar olarak özetlenebilmektedir.

Yaşanan gelişmelerin diğer yanında ise Rusya, başlarda yaklaşık 20 kişilik bir yasaklı siyaset ve ticaret adamı listesinin hazırlanmasından bu yana ilk somut ve darbe vurucu yaptırımını 6 Ağustos 2014'de kendisine daha önce yaptırım uygulayan ülkelere (Japonya hariç) tarımsal ürünler ticaretinin kısıtlandığını dünyaya duyurarak yapmıştır. Yasakların uygulanması üyesi olduğu DTÖ gibi kuruluşlar tarafından her ne kadar kınansa da, Rusya bu

duruma sağlık Őartlarının sağlanamadığı gibi savlarla uyguladığı yaptırımları gerekçelendirmektedir.

6 Ađustos'ta Rus hűkűmeti, bir yıllık bir dűnem iŐin AB, ABD, NorveŐ, Kanada ve Avustralya menŐeli yasaklı űrűnler listesini yayımlamıŐtır. Bu listede meyveler ve sebzeler (iŐlenmiŐ olanlar hariŐ), sűt ve sűt űrűnleri (peynir, yađsız sűt tozu, tereyađı, peynir altı suyu tozu, taze űrűnler, tam sűt tozu, yođunlaŐtırılmıŐ sűt baŐta olmak űzere), ve bazı sűt bileŐeni iŐeren gıda preparatları, et ve et űrűnleri, sıđır, domuz ve kűmes hayvanları eti (taze, sođutulmuŐ veya dondurulmuŐ olsun ya da olmasın), ilaveten tuzlanmıŐ, salamura, kurutulmuŐ veya tűtsűlenmiŐ et, sosis ve benzeri űrűnler, balıklar, kabuklular ve yumuŐakŐalar yer almaktadır.

Her ne kadar űrűnlerin ithalatına koyulan kısıtlamalar bir yıllık bir zaman periyodu iŐin belirlenmiŐ olsa da Rusya'ya karŐı yaptırım uygulayan űlkelerin bu yaptırımlarına devam ettiđi sűrece, Rus tarım űrűnleri ithalat ambargosunun da devam etmesi beklenmektedir.

25 Haziran 2015 tarihinde Rusya Federasyonu yetkilileri bir aŐıklama daha yaparak, ambargonun Ađustos 2016'ya kadar uzatıldığını duyurdular. Yine Ađustos 2015'de Rusya kanadından yapılan aŐıklamalarda tarım űrűnleri ambargosunun, kendilerine karŐı batılı gűŐlerin yaptırımlarına katıldıklarını aŐıklayan İzlanda, LihtenŐtayn, Arnavutluk ve Karadađ'ı da kapsayacak Őekilde geniŐlediđi duyuruldu ve yapılan aŐıklamada devamla, Ukrayna'nın da AB ile ekonomik ortaklık anlaŐmasını imzalaması durumunda tarım űrűnleri ambargosunun hedefine alınacağı ifade edilmiŐtir.

Rusya, sınır komŐusu olan űlkeler űzerinden ya da diđer 3. parti űlkeler kanalıyla űlkeye kısıtlı űrűnlerin sokulabileceđinin farkında olup, bu konuda uluslararası anlaŐmalar ile taahhűt verdiđi ticaretin serbestisi aŐısından sorun yaratmayacak cűzűmlere gitmeye calıŐmaktadır. Son olarak Ađustos 2015'de bu yollarla űlkeye giren űrűnlerin toplatılıp son tűketicie ulaŐmadan imha edilmesi bu duruma űrnek olarak gűsterilebilir.

## 4.2.Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamasının Avrupa Birliği'ne Etkileri

Her ne kadar AB dışında ülkelere de ambargo uygulanmış olsa da yasaklı ürünlerin %73'ü AB menşeli ürünlerden oluşmaktadır. (Tablo 3.2.1.) Rusya'nın yasak koyduğu bu ürünlerin ikamesini nasıl sağlayacağı soru işareti olmuşken Rusya Federasyonu'nun Türkiye, Çin, Mısır gibi ülkelere yüzünü dönmesi beklendik bir hareket olmuştur. Bu yönelimin AB için başlarda sorun olması beklense de zaman içerisinde yeni pazarlar bulunabilmiş ve ihracat buralara kanalize edilebilmiştir.

Kısıtlamaların AB ve Rusya Federasyonu üzerindeki etkilerini daha iyi anlamak için, AB'nin Rusya Federasyonu adına ne denli büyük bir tedarikçi olduğunu bilmek gerekir. AB, kısıtlamalar öncesi Rusya Federasyonu'nun sığır eti ihtiyacının % 4,6'sını, domuz eti ihtiyacının %58,9 gibi bir oranla çoğunluğunu, sebze ve meyve ihtiyacının %30'dan fazlasını ve süt ve süt ürünleri ihtiyacının %37'sini tek başına karşılamaktayken, deniz ürünlerinin %40'a yakını Norveç'ten, Kanatlı Eti'nin ise %37,7'si ABD'den tedarik edilmekteydi.

Tablo 4.2.1 Ambargoya Konu Bazı Ürünlerin Rusya Federasyonu İhracatı İçerisindeki Payları ve Ünelere Göre Dağılımı

| Ürünler        | Sığır Eti  | Domuz Eti   | Kanatlı Eti | Balık ve Deniz Ürünleri | Süt ve Süt Ürünleri | Sebzeler    | Meyveler    |
|----------------|------------|-------------|-------------|-------------------------|---------------------|-------------|-------------|
| Avustralya     | 4,1        | 0,0         | 0,0         | 0,0                     | 0,9                 | 0,0         | 0,1         |
| Kanada         | 0,0        | 11,1        | 0,0         | 4,1                     | 0,0                 | 0,1         | 0,0         |
| <b>AB</b>      | <b>4,6</b> | <b>58,9</b> | <b>10,6</b> | <b>7,5</b>              | <b>37,4</b>         | <b>31,9</b> | <b>23,5</b> |
| Norveç         | 0,0        | 0,0         | 0,0         | 39,0                    | 0,1                 | 0,0         | 0,0         |
| ABD            | 0,0        | 0,9         | 37,7        | 2,6                     | 0,0                 | 0,3         | 3,6         |
| Toplam Yasaklı | 8,7        | 70,9        | 48,3        | 53,2                    | 38,4                | 32,3        | 27,3        |
| Dünya          | 100        | 100         | 100         | 100                     | 100                 | 100         | 100         |

Kaynak: UN Comtrade, 2014

Ve yine Tablo 3.2.1.'den de görülebileceği üzere, Rusya Federasyonu büyük oranda ithalatla yurt içindeki talebi dengeleyebildiği birçok üründe kısıtlamalara gitmiştir. Örneğin ülkeye giren domuz etinin %70'inin kısıtlamalar kapsamında önünün kesilmiş olması, tedarikçiden daha ziyade Rus tüketicisinin zararına olmaktadır.



Bebek gıdalarında kullanılan ürünlere, belirli hayvansal ürünlere (yağ, sakatat) ve canlı hayvanların yanı sıra meyve ve sebze sektöründeki preparatlara (meyve suyu, meyve konservesi ve işlenmiş sebzeler gibi) istisnalar getirilmiştir. 20 Ağustos 2014'den itibaren, laktozsuz süt ve süt ürünleri, tohumluk patatesler, tohumluk soğan, melez tatlı mısır, yavru somon balıkları ve besin takviyeleri de yasak listesinden çıkarılmıştır. Rusya'nın ithalat kısıtlaması uyguladığı bu ürünlerin seçimi, uygulamanın siyasi amaçlara hizmet ettiğini kanıtlar nitelikte olmuştur.

Rusya'nın ithalat yasağı dâhilindeki tarımsal gıdaların değeri ise 2013 yılı ithalatında 5,2 milyar Avrodur ve bu oran Rusya Federasyonu topraklarına gerçekleştirilen AB tarımsal ürünler ithalatının yaklaşık yarısına denk gelmektedir. Küresel bir bakış açısıyla yasak AB toplam tarım-gıda ihracatının %4,2'sini etkilemektedir (Kraaz, 2014).

Rusya'nın getirdiği yasaktan en çok etkilenen sektörler kısa vadede, dayanıksız ürünler sektörüdür. Çünkü bu grupta adlandırılacak birçok ürün, yasaklamaların uygulamaya başlandığı sıralarda hasat edilmekteydi. Komisyona göre, ana ürünlerin ve ilintili sektörlerin ( ilgili işleme sanayi ve taşımacılık sektörü) zararı büyük seviyede olacaktı ki bu ürünlerin en önemlileri ise, elma, domates, şeftali, nektarin, armut ve hatta mantar ve hıyardır.

Bahse konu ürünler için alternatif market olanakları bulunmuş olsa bile, taşımacılık sisteminin yeniden düzenlenmesi ve bu ürünlerin bu marketlere yönlendirilmesi zaman ve maddi kaynak sarfiyatına sebebiyet vermiştir. Yine de sektörün duruma adaptasyonu beklenenin üzerinde gerçekleşmiştir.

Maddi değer bakımından, AB tarımsal ürün üreticilerinin en çok etkileneceği ürün gamları, AK'nin açıkladığı verilere göre;

- Süt ürünleri (1,35 milyar Avro)
- Meyve (1,26 milyar Avro)
- Et ve sos (1,26 milyar Avro)

Yine AK'nin yayınladığı rapora göre AB'nin Rusya'ya ihracatındaki oranı bakımından;

- Meyve ve sebzeler (%29)
- Domuz Eti (%58)
- Peynir (%33)
- Tereyağı (%28)'dir.

Yasaklardan potansiyel olarak en çok etkilenecek ülkeleri ve Rusya Federasyonu'na ihraç ettiği ana tarımsal ürünler açısından incelediğimizde ise;

- Litvanya (meyve ve sebzeler, süt ürünleri);
- Letonya (meyve ve sebzeler, süt ürünleri);
- Kıbrıs (meyve ve balık);
- Polonya (meyve ve sebzeler);
- Belçika (meyve ve et ürünleri);
- İspanya (meyve ve sebzeler);
- Yunanistan (meyve ve sebzeler, peynir);
- Danimarka (meyve ve sebzeler, süt ürünleri, et ürünleri);
- Estonya (süt ürünleri);
- Finlandiya (süt ürünleri);
- Birleşik Krallık (balıkçılık ürünleri).

2013 yılında Rusya'ya olan tarım ürünleri ihracatı göz önünde bulundurulduğunda, potansiyel olarak en çok etkilenmesi öngörülen AB ülkeleri ise aşağıda verildiği gibidir. (Şekil 3.2.1.)

- Litvanya (927 Milyon Avro);
- Polonya (841 Milyon Avro);
- Almanya (595 Milyon Avro);
- Hollanda (528 Milyon Avro).

Tablo 4.2.2 AB'nin Üretimden Aldığı Pay Bazında Rusya'ya İhracatı

|                   | Yerelde Tüketilen Üretim (%) | Yasaklamadan Etkilenen İhraç Ürünlerinin AB Üretimindeki Payı (%) | Rusya'ya Yasaklanan İhracatın Toplam AB İhracatı İçerisindeki Payı (%) |
|-------------------|------------------------------|---|--|
| Meyve ve Sebzeler | 90                           | 3.0   | 29   |
| Peynir            | 92                           | 2.7   | 33   |
| Tereyağı          | 95                           | 1.7   | 28   |
| Domuz Eti         | 90                           | 2.0   | 20   |
| Sığır Eti         | 96                           | 0.5   | 25   |
| Kanatlı Eti       | 90                           | 0.7   | 6  |

Kaynak: (Marion, 2015)

Yasak getirilen ürünlerin toplam AB tarımsal üretimi içerisindeki payı nispeten küçük görünse de ihraç pazarı olarak Rusya'nın yeri oldukça büyüktür. Örneğin, Meyve sebze, peynir ve tereyağı ihracatçıları mevcut pazarlarının %30'luk kısmını kaybetmiş ve büyük zararlar ile karşı karşıya kalmışlardır.

Söz konusu ticaret kısıtlamaları, temel tarımsal sektörlerde (neredeyse bütün et, süt ve süt ürünleri; meyve ve sebze sektörlerinde) ticari piyasada önemli bir kayıp yaşattığından, tarım ve gıda sektörü üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır. Tam hasat sezonunda yasaklanan bozulabilir ürünlerin hacmi ve miktarı göz önüne alındığında, iç piyasada arz fazlası yaratan etkilerin gerçekleşmesi muhtemeldir.

Kısıtlamalar sonucunda ortaya çıkan meblağlar yüksek olarak görünse de AB gayri safi milli hasılası (GSMH) içerisinde tarımın küçük bir yer kaplaması sebebiyle, etki toplamda düşük olacaktır. Bu göz önünde bulundurulduğunda, en büyük ekonomik etkinin Litvanya üzerinde gerçekleşmesi beklenmektedir ki ülkenin GSMH'nin %2,6'sı Rusya Federasyonu'na yapılan tarım ürünleri ihracatından meydana gelmektedir. (Tablo 3.2.3.)

Tablo 4.2.3 Rusya'nın Yasak Getirdiği Ürünlerin Ülkesel Bazda 2013 Yılı İhracat Değerleri (Milyon Avro)<sup>3</sup>

|                   | İhracat Değeri | Toplam İhraç Malları İçerisindeki Payı (%) | GSMH İçindeki Payı (%) |
|-------------------|----------------|--|------------------------|
| Litvanya          | 910            | 3.7  | 2.6                    |
| Norveç            | 838            | 0.7  | 0.2                    |
| Polonya           | 832            | 0.5  | 0.2                    |
| Almanya           | 554            | 0.1  | 0                      |
| ABD               | 545            | 0  | 0                      |
| Hollanda          | 525            | 0.1  | 0.1                    |
| Danimarka         | 366            | 0.4  | 0.1                    |
| İspanya           | 338            | 0.1  | 0                      |
| Finlandiya        | 283            | 0.5  | 0.1                    |
| Belçika           | 280            | 0.1  | 0.1                    |
| Fransa            | 234            | 0.1  | 0                      |
| İtalya            | 161            | 0  | 0                      |
| Yunanistan        | 125            | 0.5  | 0.1                    |
| Avusturya         | 102            | 0.1  | 0                      |
| İrlanda           | 89             | 0.1  | 0.1                    |
| Macaristan        | 76             | 0.1  | 0.1                    |
| Estonya           | 72             | 0.6  | 0.4                    |
| Letonya           | 67             | 0.6  | 0.3                    |
| Büyük Britanya    | 40             | 0  | 0                      |
| Kıbrıs Rum Kesimi | 13             | 0.9  | 0.1                    |

Kaynak: (Avrupa Parlamentosu, 2014)<sup>4</sup>,

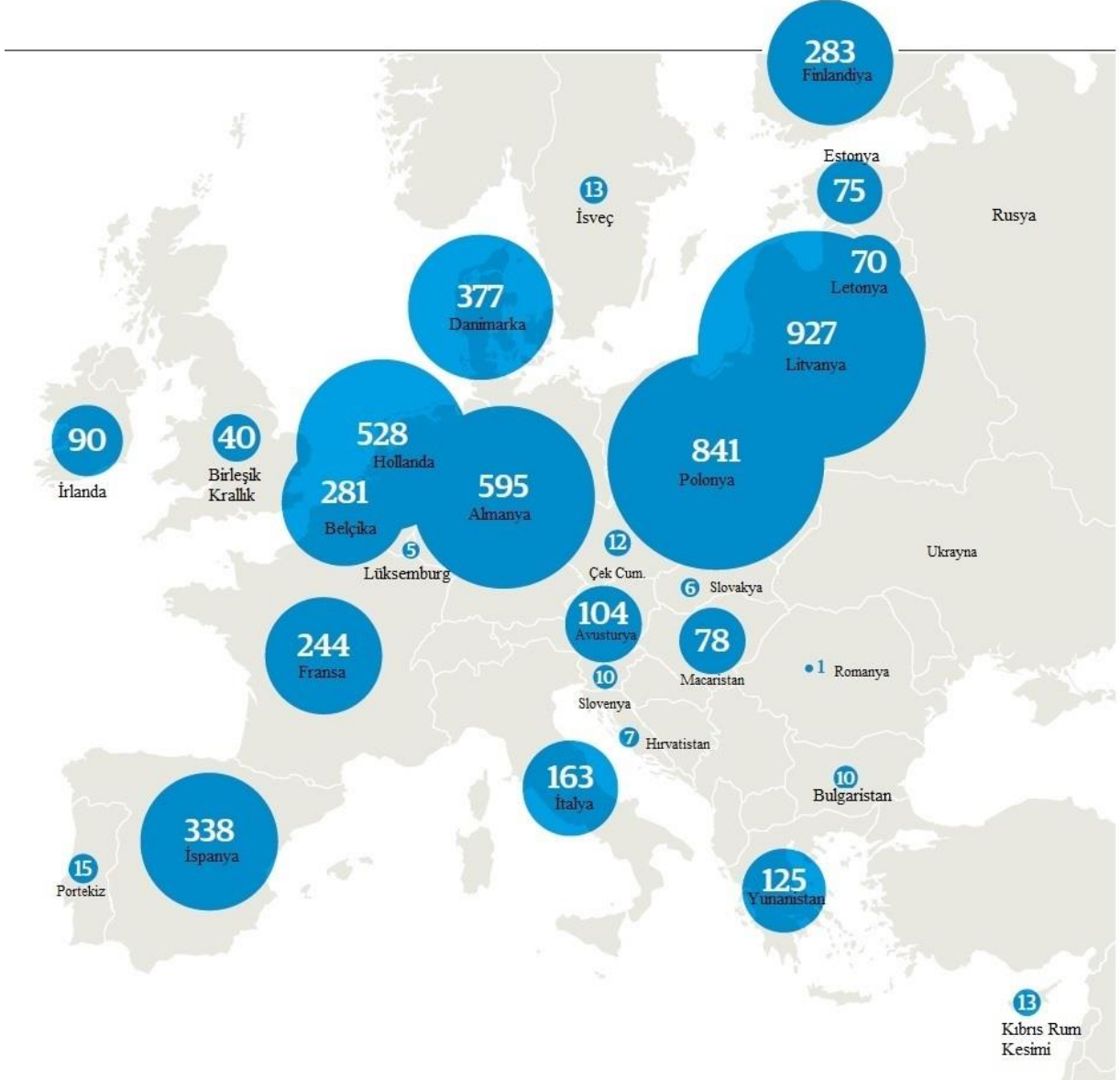
Kısa vadede yaşanan kayıpların, ihracat pazarlarının çeşitlendirilmesi ve hali hazırda ihracat yapılan rotalara daha fazla ürün arzı ile çözülebilecek gibi görünse de, AB açısından kalıcı çözümlerin üretilmesi oldukça önem taşımaktadır.

Dış pazarların kaybedilmesinden ziyade dayanıksız nitelikteki tarım ürünlerinin iç pazara sunulmasından kaynaklanan arz fazlası ve bunun getirdiği fiyat düşüklüğü üreticilerin daha fazla gelir kaybetmesine sebebiyet vermesi önüne geçilmesi gereken önemli etkilere biridir.

<sup>3</sup> Çalışmanın 3. Bölümünde yer alan Avrupa Parlamentosu kaynaklı veriler, hem kaynaklarına hem de bölüm içerisindeki diğer veriler ile uyumlu olması açısından Avro olarak incelenmiştir. Ancak Avro-ABD Doları paritesinin 1,33 olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

<sup>4</sup> 10 milyon avronun altında ihracat değerine sahip ülkelerin verileri dikkate alınmamıştır.

Şekil 4.2.1 Rusya Tarafından Yasaklanan Ürünlerin Ülkesel Bazda Etkileri ( Milyon Avro)



Kaynak: (Avrupa Parlamentosu, 2014)

AB ekonomisinde en çok etkilenmesi beklenen alanların başında olası iş kayıpları sonucu sektördeki işsizliğin artması, AB’de gıda ve tarım sektöründe istihdam sıkıntısı, arz fazlası ve bunun sonucunda tarım ve gıda ürünleri fiyatlarında istikrarsızlık kaynaklı AB tarım ve gıda piyasasında bozulma gelmektedir. Söz konusu ticaret kısıtlamaları, temel tarımsal sektörlerde (neredeyse bütün et, süt ve süt ürünleri; meyve ve sebze sektörlerinde) ticari

piyasada önemli bir kayıp yaşattığından, tarım ve gıda sektörü üzerinde ciddi bir baskı yaratmaktadır.

İç piyasada arz fazlasının ortaya çıktığı veya talebin ani olarak düştüğü durumlarda, piyasalar tepki vermekte ve bu durum başlangıçta fiyatlarda negatif tepkiye yol açmaktadır. Nitekim yasak hali hazırda, bazı sektörlerdeki fiyatlarda doğrudan olumsuz etkiler yaratmıştır. Şimdiye kadar yapılan analizler bu yasaktan sadece Rusya'ya önemli miktarlarda ihracat yapan ülkelerin etkilenmeyeceğini; aynı zamanda bu üretim fazlasının olumsuz etkilerinin, üretici ve operatörlerin AB içinde ve AB dışında alternatif piyasa bulma çabalarının bir sonucu olarak iç pazara da yayılabileceğini göstermektedir. Bu durum şimdiden meyve-sebze ve süt sektöründeki bazı pazarlarda görülmektedir.

Tablo 4.2.4 Rusya'nın Yasak Koyduğu Belirli Sebze ve Meyveler (Bin Ton)

|                               | AB Üretimi | AB İhracatı | İhracat/Üretim (%) | AB'nin Rusya'ya İhracatı | AB'nin Rusya'ya İhracatı/ Tüm İhracatı (%) | AB'nin Rusya'ya İhracatı/ AB Üretimi (%) |
|-------------------------------|------------|-------------|--------------------|--------------------------|--|--|
| Domates                       | 13880      | 364         | 3                  | 230                      | 63   | 2  |
| Soğan                         | 5552       | 769         | 14                 | 85                       | 11   | 2  |
| Havuç                         | 5098       | 112         | 2                  | 70                       | 63   | 1  |
| B. Lahana                     | 3178       | 124         | 4                  | 91                       | 74   | 3  |
| Tatlı Biber                   | 2179       | 136         | 6                  | 54                       | 40   | 2  |
| Karnabahar ve Brokoli         | 2062       | 62          | 3                  | 26                       | 42   | 1  |
| Hıyar ve Acur                 | 2283       | 72          | 3                  | 35                       | 49   | 2  |
| Mantar                        | 1008       | 75          | 7                  | 43                       | 57   | 4  |
| Elma                          | 11416      | 1510        | 13                 | 790                      | 52   | 7  |
| Armut                         | 2470       | 351         | 14                 | 201                      | 57   | 8  |
| Narenciye                     | 8617       | 779         | 9                  | 152                      | 19   | 2  |
| Şeftali ve Nektarin           | 3693       | 308         | 8                  | 165                      | 54   | 4  |
| Kırmızı Meyveler, Çilek, Kivi | 2063       | 398         | 19                 | 119                      | 30   | 6  |

Kaynak: Eurostat, 2013

Rusya'nın yasak uyguladığı belirli sebze ve meyvelere bakıldığında, bahsedilen ürünlerin ihracatının üretimdeki payı birkaç ürün dışında düşük olsa da Rusya'nın bu ürünler için birincil pazar olması, krizin yönetilmesini güçleştirmektedir.

Yine bu ürünlerin Dünya'daki büyük üreticilerinden birinin de Türkiye olduğu dikkate alınmalıdır. Bu durum Türkiye'nin Rusya pazarındaki elini rekabet açısından güçlendirse de Orta Doğu başta olmak üzere diğer pazarlarda rekabetin artmasına sebebiyet verecektir.

Tablo 4.2.5 Rusya'nın Yasak Koyduğu Belirli Süt Ürünlerinde AB Üretimi (Bin Ton)

|                             | AB Üretimi | AB İhracatı | İhracat/Üretim (%) | AB'nin Rusya'ya İhracatı | AB'nin Rusya'ya İhracatı/ Tüm İhracatı (%) | AB'nin Rusya'ya İhracatı/ AB Üretimi (%) |
|-----------------------------|------------|-------------|--------------------|--------------------------|--|--|
| Peynir                      | 9703       | 787         | 8                  | 257                      | 33   | 2,7                                      |
| Süt Tozu                    | 1092       | 407         | 37                 | 21                       | 5  | 1,9                                      |
| Tereyağı                    | 2182       | 132         | 6                  | 37                       | 28   | 1,7                                      |
| Peyniraltı Suyu Tozu        | 2320       | 515         | 22                 | 25                       | 5  | 1,1                                      |
| Yoğunlaştırılmış Süt        | 698        | 374         | 54                 | 3                        | 1  | 0,4                                      |
| Taze ürünler (Yoğurt Dâhil) | 1215       | 251         | 21                 | 3                        | 1  | 0,2                                      |
| Toz Yayık Ayırımı           | 46495      | 675         | 1                  | 66                       | 10   | 0,1                                      |

Kaynak: Eurostat, 2013

Süt ve süt ürünleri üretiminin dünyadaki en büyük üreticisi olan AB, ürettiği ürünlerin önemli bir bölümünü ihracata ayırmaktadır. Nispi olarak toplam içerisinde ihracata ayrılan miktar düşük görünse de toplam üretimin oldukça yüksek olması sebebiyle, ihracatın iktisadi boyutu oldukça yüksektir. Rusya'nın özellikle peynir ve tereyağında AB'nin en büyük pazarlarından biri olması, uygulanmaya koyulan ambargonun etkilerini anlamamızda etkili olmaktadır.

Tablo 4.2.6 Rusya'nın Yasak Koyduğu Belirli Et ve Et Ürünlerinde AB Üretimi (Bin Ton)

|                       | AB Üretimi | AB İhracatı | İhracat/Üretim (%) | AB'nin Rusya'ya İhracatı | Rusya'ya Girişi Yasaklanan / Toplam İhracat | Rusya'ya Girişi Yasaklanan / Üretim |
|-----------------------|------------|-------------|--------------------|--------------------------|---|-------------------------------------|
| Büyükbaş Eti          | 7422       | 161         | 2                  | 41                       | 25  | 0,5                                 |
| Domuz Eti             | 22389      | 2207        | 10                 | 451                      | 20  | 2,0                                 |
| Kanatlı Eti           | 12839      | 1300        | 10                 | 84                       | 6   | 0,7                                 |
| Toplam Etkilenen Ürün | 42643      | 3668        | -                  | 576                      | -   | -                                   |

Kaynak: Eurostat, 2013

AB, domuz ve kanatlı eti üretiminin %10'unu ihracata ayırırken, büyükbaş eti üretiminin yalnızca %2'sini ihracata ayırabilmektedir. Yine büyükbaş ve kanatlı eti üretiminin tamamı düşünüldüğünde, her iki ürün gamında da Rusya'nın uyguladığı ambargoya konu ürün oranı %1'den daha düşüktür. Ancak domuz eti toplam üretiminin %2'si' Rusya'da tüketilirken bu pazarın bir anda yok olmasının diğer ürünlere nispeten daha çok sorun yaratması beklenmektedir. Zira coğrafi olarak yakın olan Ortadoğu'daki Müslüman ülkelerin bu ürünün hedef kitlesi olmaması pazarı daraltıcı etki göstermektedir.

### **4.3. Avrupa Birliği'nin Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamalarına Karşı Aldığı Önlemler**

Reform sonrası yeni Ortak Tarım Politikası (OTP) kapsamında, bu gibi durumlarda AB dayanışmasını sağlamak için alınacak önlemler belirlenmiştir. Bu çerçevede, güvenlik ağı hükümleri yanında istisnai önlemler, yasaktan kaynaklanan piyasa bozukluklarını gidermek için kullanılabilir. Ağustos 2014'ten itibaren AK, AB tarım ürünlerine dair tazmin, depolama ve piyasa çeşitlendirmesine yönelik teşvik programları gibi bir dizi önlemi yürürlüğe sokmaya başlamıştır.

- 11 Ağustos 2014 tarihli, şeftali ve nektar üreticilerine yardım amaçlı istisnai tedbirler (32,7 milyon avro).
- 18 Ağustos 2014 tarihli, dayanıksız sebze ve meyve üreticilerini desteklemek üzere acil piyasa tedbirleri (250 milyon avroya kadar çıkabilen bütçe).
- 29 Ağustos 2014 tarihli, dayanıksız sebze ve meyve piyasa desteği için 165 milyon avroluk bir paketin ilanı.
- 3 Eylül 2014 tarihli, OTP teşvik programları için 30 milyon avroluk ilave AB fonu



– Meyve ve sebze sektöründe; Üretici Organizasyonları, kriz önleme araçlarını kendi operasyonel programları çerçevesinde yer alan pazardan çekilme, hasat sigortası, ortak bütçelerin oluşturulması gibi uygulamalarla hayata geçirebilirler. Maksimum AB desteği Üretici Organizasyonunun hasılatının %4,1'i ile sınırlandırılmışken, bu değer bir kriz çözme mekanizması olarak değiştirilerek %4,6'ya yükseltilmiştir.

– Süt ve süt ürünleri sektöründe; devlet müdahaleleri uygulamaya konmuş ve ilerleyen zamanlarda sığır eti ve ürünleri sektöründe de uygulamaya konması beklenmektedir. Süt sektörü için, devlet müdahaleleri her yıl 1 Mart'tan 30 Eylül'e kadar devam etmektedir. Tereyağı için 50000 tona kadar belirlenen alım fiyatı her 100 kg'da 221,75 avrodur. Süt tozunda ise 109000 tona kadar belirlenen müdahaleli alım fiyatı her 100 kg'da 169,8 avro olup bu limitler aşıldığında ihale ile alım fiyatları tekrar belirlemektedir. Eğer erkek büyükbaş hayvanların karkas fiyatlar referans fiyatların %85'inin altında kalırsa, yeni referans fiyat ton başına 2224 avro olarak belirlenmektedir.

– Özel depolama desteği, bazı süt ürünlerine olduğu gibi büyükbaş hayvan ve domuzların taze ve soğutulmuş etleri için verilebilir.

– Özellikle meyve ve sebze sektöründe, hasat edememenin tazmini ile ücretsiz dağıtımaya yönelik piyasadan çekmeler için ayrılan kotaların artırılması, tereyağı ve süt tozunun devlet stoklarına alım sürelerinin uzatılması, özel depolama yardımı kapsamında alınacak muhtemel ürünler listesinin genişletilmesi, sadece kısa bir zaman içerisinde geçerli sayılabilecek acil durum destek mekanizmalarının devreye sokulması gibi bazı istisnai önlemler de öngörülmektedir.

Yasak sonrası Avrupa Komisyonu daha önceden sağlık ve bitki sağlığı (SPS) standartları tarafından engellenmiş olan yeni ihracat pazarları bulma yönünde acilen çalışmalara başlamıştır. Üçüncü ülkelerle yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları (STA) müzakerelerinin artışı da AB ürünlerinin, AB pazarı olmayan pazarlara erişimini kolaylaştırmada bir aşama olarak değerlendirilmektedir,

- AB iç pazarlarında veya üçüncü ülkelerde ürünlerin promosyonu ve iletişim faaliyetleri,
- Okul Meyvesi Planı ve Okul Sütü Planı,
- Yoksullara Gıda Yardımı,
- Üretimle Bağlantılı Destekler de dâhil olmak üzere Çiftçilere Doğrudan Ödemeler,
- Kırsal Kalkınma Programlarında Gelir İstikrarı Aracı gibi araçların AB çiftçisinin zararlarının önüne geçilmesi ve gerekli olduğunda telafi edilmesi için kullanılması kararlaştırılmıştır.

AB Tarım-Balıkçılık Konseyi 5 Eylül 2014 tarihinde Brüksel’de Rusya’nın AB’den tarım ürünleri ithalatını yasaklaması üzerine olağanüstü bir toplantı düzenlemiş olup toplantıda, getirilen yasağın AB tarım ürünleri ithalatına etkileri ve olası sonuçları hakkında görüşmüş ve OTP’nin acil piyasa tedbirlerinin devreye sokulmasına karar verilmiştir. 10 Kasım 2014 tarihinde düzenlenen Tarım-Balıkçılık Konseyi toplantısında ise, 433 milyon avro değerindeki tarımsal kriz rezervinin 344,3 milyon avrosunun Rusya’nın gıda ve tarım ürünleri ithalatı yasağına karşılık acil piyasa tedbirlerini finanse etmek için kullanılması kararlaştırılmıştır.

AB tarafından Rusya’nın gıda ve tarım ürünleri ithalatı yasağından etkilenen üreticilerine yönelik alınan önlemler kapsamında ise son dönemde, 19 Kasım 2014 tarihinde AK tarafından özellikle süt sektöründe en çok etkilenen ülkeler olan Estonya, Letonya ve Litvanya’daki süt üreticileri için 28 milyon Avro değerinde bir destek paketi kabul edilmiştir.

Yasakların uygulanmaya koyulduğu Ağustos 2014 tarihinden, Mayıs 2015’e kadar, bir önceki yıl aynı dönem içerisinde 9,4 milyar avro olan AB’nin Rusya Federasyonu’na tarım ürünleri ihracatı yaklaşık %43 gerilemiş ve 5,4 milyar avro olarak gerçekleşmiştir. Buna

karşın AB'nin üçüncü parti ülkelere ihracatı toplamda %4,3 artış göstermiştir. Rus ambargosuna rağmen, AB-28 ülkelerinin tarım ürünleri ihracatı Mart 2015'de tüm zamanların en yüksekini yakalayarak 12 milyar avroya ulaşmıştır. Mayıs 2015 tarımsal ürünler ihracatı dahi geçmiş on iki aydan %5 daha yüksek gerçekleşmiştir.

Görülüyor ki, AB tarımsal gıda sektörü Rus ambargosu başladığından bu yana ihracatlarını diğer ana ve alternatif pazarlara yönlendirerek Rus pazarını kaybetmelerinden kaynaklanan zararlarını telafi etmeyi başarmışlardır. AB adına en yüksek ihracat gelirleri ABD, Çin, İsviçre'nin yanı sıra Hong Kong ve Güney Kore gibi önemli Asya ülkelerinden elde edilmiştir.

#### **4.4.Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamalarının Türkiye'ye Etkileri**

Rusya'nın karşı karşıya kaldığı yaptırımlara misilleme olarak uyguladığı tarım ürünleri ithalatı yasağı doğuran süreç boyunca Türkiye hep tarafsızlığını korumuştur. Batılı ülkelerin uyguladığı yaptırımlara taraf olmadığı gibi açıkça Rusya Federasyonu yanlısı olarak da kendisini göstermemiştir.

Yaşanan gelişmelerin doğal bir sonucu olarak, Rusya Federasyonu özellikle ambargo koyduğu ürünler başta olmak üzere birçok ürün için yeni tedarikçiler arayışına girmek zorunda kalmıştır. Bu sebeple daha çok Orta Doğu ve Asya pazarlarına yönelmesi beklenen Rusya Federasyonu, hali hazırda etkin şekilde işleyen Türkiye ile tarım alanındaki ilişkilerini daha da derinleştirme isteğini daha ilk günlerden açıkça ifade etmiş, konu hem Rus hem de Türk basınında yer almıştır

Türkiye ve Rusya Federasyonu arasındaki tarım ürünleri ticaretinin GTHB bünyesindeki birincil tarafı Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğü (GKGM), Rusya Federasyonu'nda ise Federal Bitki Karantina ve Veterinerlik Servisi (FBKVS)'dir. GKGM ve FBVKS ihtiyaç halinde konuya özel toplantılar, işletme ziyaretleri ve üst düzey görüşmeler

düzenlemekte, konuların takibi, lojistik ve organizasyonel konularda Avrupa Birliği ve Dışilişkiler Genel Müdürlüğü (ABDGM) destek sağlamaktadır.

Türkiye gerek mevcut bulunan ticari bağları gerekse iki ülke yetkili kurumlarının sıcak ilişkileri sayesinde, bu konuda Rusya Federasyonu'nun kapısını çaldığı ilk ülke olmuştur. Konu Rus basınında "Rusya Türkiye'ye, Polonya ve Moldova'nın meyve ihracatının yerini almasını teklif edecek" şeklinde manşet dahi olmuştur.

Konu ile ilgili olarak iki ülke yetkili kurumları, üst düzey yöneticilerinin Rusya'nın tarım ürünleri ithalat kısıtlamalarını Dünya'ya duyurmasının hemen akabinde gerçekleştirdiği görüşmelerde karşılıklı iyi niyet beyanları dile getirildiği ve ticareti yapılan tarımsal ürünlerin çeşitlendirilmesine yönelik çalışmalara başlanması karara bağlandığı yine iki ülke basınında yer almıştır.

Gerçekleştirilen görüşmeler kapsamında 13 Ağustos 2014 tarihinde iki ülke heyetleri bir araya gelmiş daha sonra gerçekleştirilecek onlarca toplantı ve görüşmenin ilkinin icra etmişlerdir. Gerçekleştirilen toplantıda, taraflar iki ülke arasındaki hayvancılık ve bitkisel ürün ticareti alanında karşılıklı işbirliğinin olumlu bir şekilde geliştiğini belirterek, karşılıklı yarar esasında bu verimli iş birliğinin daha da gelişeceğini ümit ettiklerini bildirmişlerdir.

İki ülke yetkilileri, balıkçılık ve su ürünleri, canlı çift kabuklu yumuşakça, kanatlı eti ve ürünleri, günlük civciv, sofralık yumurta, kuluçkalık yumurta, yumurta tozu, likit yumurta, pastörize yumurta, kompozit ürünler, süt ve süt ürünleri, kırmızı et ve et ürünleri, bağırsak ve bağırsak kılıfı, insan tüketimine yönelik jelatin, kollajen, büyükbaş ve küçükbaş hayvanlar (damızlık, besilik, kesimlik), embriyo, semen, ovum ve genetik materyaller, bal, ana arı ve arıcılık ürünleri, balık unu, hayvansal yan ürünler dahil olmak üzere hayvan ve hayvansal ürünler, bitkisel ve tahıl ürünlerinin karşılıklı olarak doğrudan ticaretinin yapılmasının ve ticarete konu ürünlerin çeşitlendirilmesinin önemini belirtmişlerdir.

İki ülkenin yetkili otoriteleri adı geçen tarım ürünlerinin, Türkiye'den Rusya'ya ihracatının önünün açılabilmesi adına gerekli sertifikasyon çalışmalarını yürütmek ve diğer

teknik konularda müzakereler gerçekleştirmek adına çeşitli vesileler ile bir araya gelmeye devam etmişlerdir. Bir yıldan uzun süren toplantılar, saha ve işletme ziyaretleri, müzakereler, imzalanan çeşitli toplantı tutanakları ve protokoller neticesinde Türkiye'den Rusya Federasyonu'na hayvansal ürünler ihracatının önü açılmıştır. Bu Türkiye adına yaşanan durumdan ileriye dönük potansiyel barındıran en önemli kazanımlardan biri olmuştur.

Bitkisel ürünlerin ihracatında ise, dönemsel ve münferit yaşanan sorunların dışında bir sorunla karşılaşmamaktadır. Ortaya çıkan ticari engeller ise, gerek Ekonomi Bakanlığı'nın düzenlemiş olduğu Karma Ekonomik Komisyon (KEK) toplantılarında gerekse diğer toplantılarında gerekse diğer bakanlıkların konulara özel toplantılarında ve/veya bu toplantılar bünyesinde oluşturulan alt çalışma grupları bünyesinde çözüme kavuşturulmuştur.

Yine bitkisel ürünlerin ihracatı özelinde; kalıntı analizlerinin sıklığının azaltılması ve/veya belirli ürünlerde kaldırılması, karantinaya tabii ürünlerin Gürcistan'ın Rusya Federasyonu sınırında bulunan Verkhniy Lars sınır kapısından geçişine izin verilmesi, bitkisel gıda ürünlerinin ihracatına izin verilen işletmeler listesinin altı aylık periyotlar yerine üçer aylık periyotlarla güncellenmesine izin verilmesi gibi konular, bahse konu toplantılar ve alt çalışma grubu toplantıları ile gündeme getirilebilmiş ve birçok kazanımlar elde edilebilmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler Türkiye – Rusya Federasyonu tarım ürünleri ilişkilerinin daha da yoğunlaşmasına sebebiyet vermektedir.

Rusya Federasyonu'nun ithalat kısıtlamaları koyduğu ürünlerin ikamesi için en önemli tedarikçilerden biri olarak kabul edilen Türkiye, özellikle daha önce Rusya pazarına teknik nedenlerden dolayı ihraç edemediği ürünlerin ihracatının önünü açmak adına çalışmalar yapmıştır.

Bu vesile ile Ağustos 2015 itibari ile FBKVS tarafından onaylı bulunan 14 adet günlük civciv üretim işletmesi, 14 adet kuluçkalık yumurta üretim işletmesi, 16 adet kanatlı eti ve 13 adet kanatlı sakatat ve yağı üretim işletmesi, 2 adet mamul kanatlı eti, 3 adet tüketime hazır gıda işletmesi, 8 adet süt ve süt ürünleri üretim işletmesi ve son olarak 45 adet balıkçılık ürünleri üretim işletmesi bulunmaktadır. FBVKS tarafından hayvansal ürünler ithalatına izin

verilen işletmelerin büyük bir çoğunluğu 2014 yılı ve sonrasında onaylanmışlardır. (FVBKS, 2015)

Tablo 4.4.1 Ambargo Uygulamasının Başlangıcından İtibaren AB'nin Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| AB-28 Tarımsal Gıda İhracatı      | AB'nin AB-28 Dışı İhracatı |                           |           | Rusya Federasyonu'na İhracatı |                           |           |
|-----------------------------------|----------------------------|---------------------------|-----------|-------------------------------|---------------------------|-----------|
|                                   | Ağustos 2013 - Mayıs 2014  | Ağustos 2014 - Mayıs 2015 | % Değişim | Ağustos 2013 - Mayıs 2014     | Ağustos 2014 - Mayıs 2015 | % Değişim |
| <b>Tüm Tarımsal Gıda Ürünleri</b> | 134.045                    | 140.455                   | %4,8      | 12.420                        | 7.150                     | -%42,7    |
| <b>Büyükbaş Eti (Toplam)</b>      | 1.476                      | 1.811                     | %22,7     | 225                           | 1.036                     | -%53,3    |
| <b>Domuz Eti (Toplam)</b>         | 6.415                      | 6.341                     | -%1,1     | 1.063                         | 49                        | -%95,4    |
| <b>Kanatlı (Toplam)</b>           | 2.220                      | 2.329                     | %4,9      | 142                           | 47                        | -%67,3    |
| <b>Tereyağı</b>                   | 721                        | 730                       | %1,3      | 189                           | 3                         | -%98,6    |
| <b>Peynir</b>                     | 4.288                      | 3.667                     | -%14,7    | 1.079                         | 36                        | -%96,7    |
| <b>Yağsız Süt Tozu</b>            | 1.958                      | 1.866                     | -%4,7     | 70                            | 0                         | -%100     |
| <b>Tam Süt Tozu</b>               | 1.863                      | 1.390                     | -%25,4    | 15                            | 0                         | -%100     |
| <b>Elma (Taze)</b>                | 996                        | 1.004                     | %0,8      | 318                           | 33                        | -%89,5    |
| <b>Armut (Taze)</b>               | 438                        | 258                       | -%41      | 239                           | 17                        | -%92,8    |
| <b>Mandalina</b>                  | 352                        | 278                       | -%21,1    | 72                            | 5                         | -%92,6    |
| <b>Domates</b>                    | 501                        | 277                       | -%44,8    | 287                           | 32                        | -%88,8    |

Kaynak: (EuroStat Comext, 2014)

Tablo 4.4.2 İthalat Kısıtlamalarının Başlangıcından İtibaren Türkiye'nin Belirli Ürünlerde Rusya Federasyonu'na Tarım Ürünleri İhracatı (Milyon ABD Doları)

| Ürün Adı   | 2013-2014<br>Ağustos Mayıs |                  | 2014-2015<br>Ağustos Mayıs |                  | Değişim %     |                  |
|--|----------------------------|------------------|----------------------------|------------------|---------------|------------------|
|  | RF'ye İhracat              | Dünya'ya İhracat | RF'ye İhracat              | Dünya'ya İhracat | RF'ye İhracat | Dünya'ya İhracat |
| Sığır Eti  | 0,00                       | 0,56             | 0,00                       | 0,32             | 0             | -42              |
| Kanathı Eti  | 3,31                       | 507,89           | 22,76                      | 479,65           | 587           | -6               |
| Domuz Eti  | 0,00                       | 0,00             | 0,00                       | 0,00             | 0             | -32              |
| Balık, kabuklular, yumuşakçalar, su omurgasızları      | 36,32                      | 451,82           | 41,08                      | 494,62           | 13            | 9                |
| Süt ve Krema   | 0,00                       | 25,27            | 0,05                       | 21,20            | 4.556         | -16              |
| Yağsız Süt Tozu  | 0,10                       | 59,88            | 0,00                       | 0,79             | -100          | -99              |
| Süt Tozu   | 0,05                       | 4,81             | 0,00                       | 1,21             | -100          | -75              |
| Peynirler ve Diğer Süt Ürünleri                        | 0,05                       | 183,18           | 0,47                       | 180,38           | 890           | -2               |
| Tereyağı   | 0,00                       | 1,73             | 0,04                       | 1,68             | 15.492        | -3               |
| Patates  | 0,13                       | 14,49            | 0,01                       | 1,20             | -89           | -92              |
| Domates  | 247,38                     | 144,94           | 240,71                     | 83,30            | -3            | -43              |
| Diğer sebzeler   | 84,21                      | 467,34           | 88,89                      | 474,45           | 6             | 2                |
| Diğer Meyveler   | 371,88                     | 2.687,09         | 384,03                     | 3.058,58         | 3             | 14               |
| Mandalina  | 127,50                     | 206,55           | 171,89                     | 174,94           | 35            | -15              |
| Elma   | 0,17                       | 75,23            | 12,02                      | 38,17            | 6.790         | -49              |
| Armut  | 0,87                       | 8,03             | 3,69                       | 7,62             | 323           | -5               |
| Şeftali  | 5,45                       | 11,13            | 16,80                      | 9,31             | 208           | -16              |
| Sosis ve Benzeri Ürünler                               | 0,00                       | 23,76            | 0,00                       | 22,67            | 0             | -5               |
| Süt, peynir vb. ile hububat esaslı karışım ve mamuller | 0,03                       | 4,15             | 0,04                       | 4,32             | 25            | 4                |
| Diğer Gıda Ürünleri                                    | 6,48                       | 296,08           | 4,72                       | 285,30           | -27           | -4               |
| <b>Genel Toplam</b>                                    | <b>883,94</b>              | <b>5.173,94</b>  | <b>987,21</b>              | <b>5.339,72</b>  | <b>12</b>     | <b>3</b>         |

Kaynak: TÜİK, 2015

AB ve Türkiye'nin Rusya Federasyonu ile olan tarım ürünleri ticaretindeki değişimleri daha iyi analiz etmek adına, Rusya'nın tarım ürünleri ithalat yasağını uygulamaya koyduğu Ağustos 2014'den Mayıs 2015'e kadar geçen süre içerisinde tarımsal ticarete yaşanan değişimleri analiz etmekte fayda vardır.

AB, birlik dışı ülkeler ile tarım ürünleri ticaretini %4,8 artırarak, 134 milyar ABD dolarından, 140 milyar ABD dolarına yükseltmiştir ancak aynı süre zarfı içerisinde Rusya

Federasyonu ile olan ticareti 12 milyar ABD dolarının üzerinde iken yaşanan gelişmeler sonucunda 7 milyar ABD dolarından biraz fazla olarak gerçekleşmiştir. AB ve Rusya Federasyonu tarımsal ticaretinde AB'nin en çok zarar gördüğü kalemler kırmızı ve beyaz et sektörleridir.

Anılan durum, Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na tarım ürünleri ihracatı açısından ve kırmızı et ve kanatlı eti ihracatı özelinde incelendiğinde; kanatlı eti ihracatında Ağustos 2014'den Mayıs 2015'e %22,7 artış sağlanmış ve Türkiye Rusya Federasyonu'na 3 milyon ABD doları civarında kanatlı eti ihraç etmekteyken, bu değer 2015 yılı Mayıs ayında 23 milyon ABD dolarını aşarak, neredeyse 7'ye katlanmıştır. Aynı zaman çerçevesinde Türkiye'nin Dünya'ya kanatlı ürünleri ihracatı 508 milyon ABD dolarından 479 milyon ABD dolarına düşmüştür. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda gerçekleştirilen bu 22 Milyon doların üzerindeki kanatlı ürünleri ihracatının önemi daha da artmaktadır.

Yine aynı dönemde, Rusya Federasyonu yetkili makamları yapılan görüşmeler sonucunda hayvansal ürünler ticaretine eşlik eden Veteriner Sağlık Sertifikası üzerine mutabık kalınamamış ve bu sebeple Türkiye'den Rusya Federasyonu'na kırmızı et ve et ürünleri ihracatı başlatılamamıştır.

AB'nin Domuz eti ihracatındaki kayıp %1,1 ile sınırlanabilmişken Türkiye, bu ürünün üretimini gerçekleştirmediği için burada meydana gelen pazar açığından faydalanamamıştır. Buna rağmen AB, diğer ürünlere göre pazarı nispeten kısıtlı olan domuz etini diğer pazarlara yönlendirmeyi başarabilmiştir.

Süt ürünlerinden; AB'nin Rusya'ya tereyağı ihracatı özellikle etkilenmemiş olup, hatta bir önceki on iki aylık döneme göre Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracattaki artış sayesinde %1,3 artış göstermişse de peynir ve süt tozu ihracatı hala beklenenin oldukça altındadır. (Tablo3.4.1.). Türkiye ise yine aynı zaman periyodu içerisinde, sadece 50 bin ABD doları tutarında bir değere sahip olan peynir ihracatını 460 bin ABD doları seviyesine çıkarabilmiştir. Özellikle Rusya'nın en büyük tarımsal ürün ithalat kalemlerinden biri olan peynir ve peynir ürünleri ile tereyağı açısından Türkiye'nin ihracat potansiyeli oldukça büyüktür. Rusya'nın bu



üründe geçtiğimiz dönemde 1 milyar ABD dolarının üzerinde ithalat yaptığı göz önünde bulundurulduğunda bahsedilen potansiyelin büyüklüğü daha iyi ifade edilebilir.

AB, Rusya Federasyonu'ndaki tereyağı pazarını kaybetmişken Türkiye, 2014 Ağustos'undan 2015 Mayıs'ına kadar ancak 40 bin ABD dolarlık bir ihracat gerçekleştirebilmiştir. Türkiye'nin yaptığı bu ihracat iki ülke tarım ürünleri ticareti kapsamında ve tereyağı ürünü özelinde ilk olsa da, AB'nin aynı dönem içerisinde kaybettiği 700 milyon ABD dolarının üzerindeki pazar boşluğunu doldurmakta yetersiz kalmış ve potansiyele cevap verememiştir.

2013 Ağustos ile 2014 Mayıs ayları arasında AB'den Rusya Federasyonu'na 72 milyon ABD doları tutarında gerçekleştirilen mandalina ihracatı, bir yıl sonra aynı dönemde 5 milyon ABD doları seviyesine inmiştir. Aynı zaman periyotlarında Türkiye'nin 127 milyon ABD doları olan mandalina ihracatı, 172 milyon dolar seviyesine yükselerek, yaklaşık %35 artış göstermiştir. Yine aynı dönemler incelendiğinde, Dünya'ya gerçekleştirilen 175 milyon ABD dolarlık mandalina ihracatının hemen hemen hepsinin Rusya Federasyonu ile gerçekleştirildiği görülmektedir. Bir önceki dönemde yani Mayıs 2014'de gerçekleştirilen mandalina ihracatının 206 milyon ABD dolarının üzerinde olduğu göz önünde bulundurulursa, Türkiye'nin toplam mandalina ihracatında artış yerine düşüş yaşanırken; ihracat Rusya pazarına kaydırılmıştır. (Tablo 3.4.2.)

AB'nin bahsedilen zaman çerçevelerinde Rusya Federasyonu'na gerçekleştirdiği 318 milyon ABD doları seviyesindeki elma ihracatı bir sonraki dönemde 33 milyon avroya düşmüştür. Türkiye açısından baktığımızda ise, aynı üründe bahse konu ilk dönemde sadece 170 bin ABD doları seviyesinde gerçekleşen ihracatımız, ikinci dönemde 12 milyon ABD doları seviyesine yükselmiştir.

AB'nin Rusya Federasyonu'na ihraç ettiği bir diğer önemli tarımsal ürün olan armutta, gerçekleştirilen 239 milyon ABD dolarlık ihracatın 17 milyon ABD dolarına gerilediği görülmektedir. Türkiye ise bahse konu olan zaman aralığında Rusya Federasyonu'na armut ihracatını 870 bin ABD dolarından 3,6 milyon ABD dolarına yükselterek yaklaşık 4'e

katlamıştır. Ancak ne yazık ki aynı dönem içerisinde Dünya'ya armut ihracatımız 8 milyon ABD doları seviyesinden 7,6 milyon ABD dolarına gerilemiştir. Bu durumda mandalina ve diğer birçok üründe olduğu gibi artış toplam ihracata yansımamış, yine bir pazar kayması yaşanmıştır.

Türkiye'den Rusya Federasyonu'na ihracatında artış yaşanan bir diğer ürün ise, şeftali olup, 2013 Ağustos-2014 Mayıs tarihleri arasında yaklaşık 5,5 milyon ABD doları olarak gerçekleşen ihracatımız, bir sonraki baz tarih aralığımız olan 2014 Ağustos-2015 Mayıs tarihleri arasında 16,8 milyon ABD doları seviyesine yükselmiştir. Ancak ne var ki, aynı dönemler içerisinde Dünya'ya olan şeftali ihracatımız 11,1 milyon ABD dolarından 9,3 milyon ABD dolarına düşmüştür.

Sayfa 64'de yer alan tablo 3.4.1 ve 3.4.2'nin detaylıca incelenmesinden de anlaşılacağı üzere, Türkiye, Rusya Federasyonu'nun yaptırım uygulayıcı ülkelere karşı uyguladığı ithalat kısıtlamaları sonucu Rusya Federasyonu'nun önde gelen tarım ürünleri tedarikçilerinden biri olmuştur.

#### **4.5.Rus Tarım Ürünleri İthalat Kısıtlamalarının Diğer Avrasya Ekonomik Birliği Üye Ülkelerine Etkileri**

Anlaşmazlık her ne kadar Rusya Federasyonu ve Ukrayna arasında gerçekleşmiş ve gibi görünse de konunun siyasi arenada birçok tarafı bulunmaktadır. Rusya Federasyonu ile birlikte 1 Ocak 2015'de AEB'yi inşa eden Belarus, Kazakistan, Kırgızistan ve Ermenistan'ın da ithalat kısıtlamaları yaptırımlarının tarafı olması ve Rusya Federasyonu ile birlikte hareket edeceği düşünülse de bu durum gerçekleşmemiştir.

Her ne kadar yaptırım ve kısıtlamaların tarafları Rusya Federasyonu ile diğer AB ve ABD'nin başını çektiği batılı güçler olsa da gerek AEB üyesi ülkeler gerekse bölgede bulunan Türkiye gibi tarım ürünleri ihracatçısı ülkelerin etkilenmesi beklentisinin boşa olmadığı zamanla ortaya çıkmıştır.

Rusya Federasyonu yetkilileri Kasım 2014’de AB ülkelerinin tarım ürünleri ticaretini kısıtlamalarını aşmak adına, ihracatlarını Belarus üzerinden yapma çabaları üzerine, 23 adet kırmızı et işletmesini çeşitli bahaneler ile Rusya Federasyonu’na ihracat yapmasına izin verilen işletmeler listesinden çıkarmış ve fiilen ihracatlarını yasaklamıştır. Aynı gümrük birliği içerisinde bulunan Rusya Federasyonu ile Belarus arasında yaşanan bu sorun üzerine, çeşitli görüşmeler gerçekleştirilse bile, FVBKS’nin Belarus’un özellikle yasaklı ürünlerde ‘re-export’ ile ülkeye tarım ürünleri sokmasına izin vermek istemediği bilinmektedir.

Yine de, kısıtlamalar sonucu Belarus’tan Rusya Federasyonu’na süt ürünleri ihracatında artış gerçekleşmiş olsa da bunun AB ülkelerinden sağlanan çiğ süt ithalatı sayesinde olduğu söylenebilir. Daha sonrasında ise et ürünleri ihracatında yaşanan artışın da yine AB’den çiğ et ihracatı kaynaklı olduğu bilinmektedir. Kısıtlamalar sonrası Belarus’tan Rusya Federasyonu’na balık ve sebze ihracatı da artışa geçmiştir. Yine aynı dönemde meyve sebze ve balık ihracatının yanı sıra Belarus’un bu ürünleri Dünya’dan ithalatı da aynı şekilde yükselişe geçmiştir.

Rusya Federasyonu yetkililerince, bu kadar kısa süre içerisinde Belarus’un bu denli yüksek oranlarda kapasite artırımına gidemeyeceği, nispeten uzun bir üretim döngüsüne sahip olan hayvansal ürünler üretiminin de süreye ihtiyacı olduğu ve Belarus’un zayıf ekonomik yapısının bu kadar kısa süre içerisinde bu denli yatırımları kaldıramayacağı bilindiğinden, yapılan ek bir açıklama ile batı menşeli tarımsal ürünlerin AEB üyeleri Kazakistan veya Belarus üzerinden, ancak ürüne katma değer sağlayan bir işlemden geçmesi sonucunda ve üzerinde Kazakistan’da veya Belarus’ta üretilmiştir ibaresi içerdiği takdirde girebileceğini belirtilmiştir. (Shymanovich, 2015)

Bu nedenle Belarus’un taraf olmadığı tarım ürünleri ticareti kısıtlamalarından maddi kazanç elde etme hedefi ancak 2014’ün Ağustos ayından Kasım ayına değin sürebilmiştir. Yani diğer bir deyişle, Belarus’un AB ve diğer batılı üreticilerin mallarını kendi üretimiymiş gibi pazarlama planları gerçekleşmemiştir.

Kazakistan ise, coğrafi olarak bu tarım ürünleri ticareti kısıtlamaları özelinde Belarus'a nazaran daha az jeopolitik öneme sahip bir bölgede bulunması münasebetiyle, Belarus'un kısa bir zaman zarfı için bile olsa gerçekleştirebildiği 're-export'u hayata geçirememiştir. Dolayısı ile yaşanan olayların Kazakistan tarımsal ticareti açısından bir etki yarattığı söylenemez.

Diğer iki AEB ülkesi olan Kırgızistan ve Ermenistan ise, hem AB hem Rusya Federasyonu açısından oldukça küçük tarımsal ticaret hacimlerine sahip olmalarından dolayı, anlaşmazlıkların bir tarafı olamamışlardır.

Rusya ve diğer AEB ülkeleri bu kısıtlamaları birlikte uygulamaya karar vermiş olsaydılar bile, Rusya Federasyonu dışındaki diğer dört üye ülkenin toplam ekonomik büyüklüğü Rusya Federasyonu ile kıyaslandığında oldukça küçük kalmaktadır. Dolayısı ile bu anlaşmazlıktan doğan sonuçların asıl etkilenen tarafı Rusya Federasyonu olmuştur.

## SONUÇ

Çalışmada gerçekleştirilen incelemelerin ışığında görülmektedir ki, Rusya Federasyonu tarafından uygulamaya koyulan tarım ürünleri ithalatı kısıtlamalarının asıl hedefi AB ve ABD başta olmak üzere batılı ülkeler olsa da, asıl etkilenen Rus vatandaşlarından başkası olmamıştır. Özellikle AB, OTP ve diğer destekleyici iç mekanizmaları sayesinde üreticisini koruyabilmiştir.

Her ne kadar Rusya Federasyonu'nu bu ithalat kısıtlamalarını ortaya koyarken, kendisine yaptırım uygulayan ülkelere karşı koz elde etmeyi amaçlamış olsa da, ortaya çıkan sonucun bu amaca hizmet edemediği anlaşılmaktadır. Zira AB ve diğer batılı güçlerin uyguladığı yaptırımlar Rusya Federasyonu cephesinde etki olarak daha derinden hissedilmektedir. Öyle ki Rusya'da uygulama yıllarında başlayan devalüasyon, Rus rublesinin neredeyse yarı yarıya değer kaybetmesine neden olmuştur.

Ülkenin ortaya koyduğu kendi kendine yeterlilik hedefi göz önünde bulundurulduğunda, üretim deseni ve çeşitliliği oldukça düşük olan Rusya Federasyonu'nun tarımsal öz üretimin değil kendi kendine yeterliliği sağlaması, artan iç temel tarımsal ürün tüketimi taleplerine dahi cevap veremez duruma düşmesi beklenmektedir.

AB, yaratılan yeni pazarlar ve mevcut pazarlara yapılan ihracatın artırılabilmesi sayesinde, sanılanın aksine tarımsal ürünler ihracatını rahatlıkla Rusya Federasyonu dışındaki ülkelere kanalize edilebilmiştir. Ancak Rusya Federasyonu'nun özellikle büyük çoğunluğunu ithalat ile karşıladığı ürünleri nasıl ikame edeceği sorusu güncelliğini korumaktadır. Ayrıca daha sonradan kısıtlamalar listesinden çıkarılan ürünler, Rusya Federasyonu'nun tarım ürünleri ticaretini nasıl bir siyasi enstrüman olarak kullandığını gösterirken, zaruretin ortaya çıkması halinde kısıtlamalardan vazgeçilebileceği izlenimini de yaratmaktadır.

Durum Türkiye açısından incelendiğinde ise, kısıtlamaların duyurulduğunda ortaya çıkan kamuoyu algısının aksine iki ülke tarımsal ticaretinde, Türkiye'nin Rusya

Federasyonu'na tarım ürünleri ihracatı özelinde yüksek bir artış sağlanamamıştır. Aksine kısıtlamaların uygulanmaya başlanması, hemen hemen Türkiye'nin en büyük tarım ürünleri pazarların barındıran Orta Doğu'nun siyasi olarak karıştığı döneme denk gelmesi münasebetiyle; birçok üründe Türkiye'nin Rusya Federasyonu'na ihracatı artmış olsa da, yaşanan artış güvensiz pazarlardan Rusya pazarına kayıştan öteye gidememiştir. Dolayısı ile toplam Dünya'ya gerçekleştirilen tarım ürünleri ihracatında beklendiği gibi bir artış gerçekleşmemiştir.

Ancak, yaşanan gelişmeler süresince, GTHB ve FVBKS arasında gerçekleştirilen yoğun müzakereler ve toplantılar sonucunda daha gerekli sağlık sertifikalarının bulunmaması gibi teknik eksiklikler nedeniyle gerçekleştirilemeyen hayvansal ürünler ihracatımız başlayabilmiştir. Bu durum diğer dönemlik kazanımların dışında değerlendirilmelidir. Çünkü Rus tarafı, iç piyasadaki baskılar sebebiyle daha önce olmadığı kadar işbirliğine açık bir tutum sergilemek durumunda kalmış, daha önce yanaşmadığı sertifikasyon çalışmalarına başlanılmasını kabul etmiştir.

Sonuç olarak, Rusya tarafından getirilen yasağın AB açısından olumsuz etkileri bulunmakla birlikte bu durum, yukarıda da ifade edildiği üzere, AB'nin Birlik genelinde ve en çok etkilenen üyeler özelinde aldığı tedbirlerin yardımıyla asgari boyutlara indirilmektedir. Ayrıca AB'nin tarım ve gıda ürünlerine yönelik olarak kendisine bulacağı yeni ihraç pazarları da Rusya'nın ithalat yasağının etkilerini hafifletecektir. Ülkemiz açısından bakıldığında ise, ABD ve AB'ye gıda ithalatına getirilen kısıtlamanın başta beyaz et ve süt sektörleri olmak üzere Türk gıda sektörü açısından da pozitif sonuçlar doğurduğu görülmektedir. Bununla birlikte, durumun geçici bir yasağın getirdiği fırsatları değerlendirmekten ziyade, Rusya ile ticaretimizin daha sağlam temellere oturtulması ve geliştirilmesi için bir imkân olarak ele alınması daha doğru bir yaklaşım olacaktır.

Zira konunun Türkiye – Rusya Federasyonu ilişkileri boyutunun yanı sıra, AEB'nin daha işlevli bir birlik haline gelmesi durumunda, Türkiye – AEB ilişkileri boyutu da önem kazanacaktır. Bu durum ise şimdiden Türkiye'nin AEB'ye karşı pozisyonunu ulusal ve uluslararası çıkarlar kapsamında belirlemesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin Avrupa Birliği merkezli dış politikasından son yıllarda uzaklaşmasını da göz önünde bulundurduğumuzda Türkiye'nin Avrasya Ekonomik Birliği'ne üyeliği son zamanlarda gerek üye ülkeler gerekse Türkiye içerisinde daha çok dile getirilmeye başlanmıştır. Böyle olası bir katılımın etkileri pozitif ve negatif anlamda iki yönlü olarak incelenmelidir.

Türkiye'nin AEB'ye olası üyeliğinin birçok perspektifi bulunmakta: Jeopolitik açıdan baktığımızda Türkiye'nin katılımı birliğin Akdeniz ve Ortadoğu'yu da içerisine alan geniş bir coğrafyaya ulaşabilmesi daha mümkün olacaktır. Dolayısı ile Türkiye'nin olası üyeliği, yeni ticari yolların açılabilmesi anlamına gelebilecektir. Dahası Karadeniz'in birlik adına gümrüksüz bir kapı haline gelmesi durumu ortaya çıkabilecektir. Bunun yanı sıra Rusya Federasyonu ve bölgede oluşturulan herhangi bir uluslararası birliğin kurulması konusu gündeme geldiğinde ortaya çıkan "Sovyetler Birliği canlanıyor" düşüncesinin önüne geçilebilecek, aynı zamanda Orta Asya'da yer alan Türki Cumhuriyetlerin sempatisi kazanılabilecektir..

Ticari anlamda baktığımızda ise, Türkiye birliğin var olan yaklaşık 200 milyonluk nüfusunun ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli bir rol oynayabilir. Özellikle tarımda net ihracatçı olan Türkiye, büyükçe bir pazara gümrüksüz ulaşım imkânı edinebilir.

Öte yandan Türkiye'nin AEB'ye katılması bazı olumsuz sonuçları da doğurabilir: T Türkiye'nin AB ile yaşaması muhtemel nüfusun entegrasyonu sorunu, Avrasya Ekonomik Birliği ile de yaşanabilir. Zira 75 milyonluk bir Türkiye'nin Birliğe hemen dâhil edilmesi pek mümkün değil.

Göz önünde bulundurulması gereken bir diğer konu ise Türkiye'nin hala bir NATO üyesi olmasıdır. Bundan dolayı Türkiye'nin Batı eksenli politikalarından ve ABD etkisinden kısa vadede uzaklaşması pratikte mümkün olamayacaktır. AB'nin hali hazırda Türkiye'nin en büyük ticaret ortağı olması ve Birlik ile Türkiye arasındaki Gümrük Birliği Anlaşması aşılması çok da kolay olmayan yapısal engelleri ortaya koymaktadır. Ancak bu Gümrük Birliği anlaşması AB'nin Türkiye'ye karşı elini güçlendirip zaman zaman Türkiye'yi zor duruma

bırakabilmektedir. Örneğin AB ve ABD arasındaki olası Serbest Ticaret Anlaşması'ndan en çok etkilenmesi beklenen üçüncü ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Avrasya Ekonomik Birliği'nin işleyişinin ve Birlik içi dengelerin nasıl oluştuğu tam anlamıyla gözlemlenmeden Türkiye'nin katılımı oldukça riskli olacaktır. Öte yandan bölgede AB'ye rakip olacak bir yapı olan AEB ile ilişkilerin sıcak tutulması Türkiye'nin yararına olabilecektir.

Türkiye uluslararası politikasında benimsediği "Komşular ile Sıfır Sorun" doktrini çerçevesinde, henüz AEB'ye katılım adına bir davet bulunmadığı da göz önünde bulundurulduğunda, Türkiye için en mantıklı adım gözlemcilik kapsamında kurulacak olan sıcak ilişkiler olacaktır.



## KAYNAKÇA

- Allen, D. (1997). "EPC/CFSP, the Soviet Union, and the Former Soviet Republics: Do the Twelve Have a Coherent Policy? (P. d. Elfriede Regelsberger, Dü.) *Foreign Policy of the European Union From EPC to CFSP and Beyond*, s. 219-235.
- Astana Büyükelçiliği. (2015). *Büyükelçilik*. Temmuz 20, 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Astana Büyükelçiliği: <http://astana.be.mfa.gov.tr/Mission.aspx> adresinden alındı
- Avcu, S. A. (2014). Avrasya Gümrük Birliği ve Kırgızistan: Avantajları ve Dezavantajları. *Avrasya Etüdüleri*, 271-272.
- Avrasya Ekonomik İlişkiler Derneği. (2015). *Avrasya Ekonomik Birliği ve Üye Ülkelere Katkıları*. 12 05, 2015 tarihinde Ekoavrasya.net: <http://ekoavrasya.net/Duyuru.aspx?did=181&lang=TR> adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2014). *European Union External Action*. 08 20, 2015 tarihinde Relations with Kazakhstan: [http://eeas.europa.eu/kazakhstan/index\\_en.htm](http://eeas.europa.eu/kazakhstan/index_en.htm) adresinden alındı
- Avrupa Komisyonu. (2015). *Avrupa Dış Eylem Servisi*. 07 10, 2015 tarihinde Anlaşmalar Ofisi Veritabanı: <http://ec.europa.eu/world/agreements/searchByCountryAndContinent.do?countryId=3853&countryName=Russia> adresinden alındı
- Avrupa Konseyi. (2003, 12 12). *A Secure Europe in a Better World*. 08 01, 2015 tarihinde [www.consilium.europa.eu](http://www.consilium.europa.eu): <http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/78367.pdf> adresinden alındı
- Avrupa Parlamentosu. (2014). *The Russian Embargo: Impact on the Economic and Employment Situation in the EU*. Brüksel.
- Belarus Dışişleri Bakanlığı. (2015). *European Union*. 08 20, 2015 tarihinde [mfa.gov.by](http://mfa.gov.by/en/organizations/membership/list/f1d2b5ac3e69e36f.html): <http://mfa.gov.by/en/organizations/membership/list/f1d2b5ac3e69e36f.html> adresinden alındı
- Bişkek Büyükelçiliği. (2014, 07 07). 08 02, 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Bişkek Büyükelçiliği: <http://biskek.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=213785> adresinden alındı
- Demir, İ. (2014). Tarihsel Perspektif Işığında Türkiye Cumhuriyeti ve Rusya Federasyonu Arasındaki İlişkiler. *Yönetim ve Ekonomi*, 21(2).
- Dikkaya, M., & Bora, A. (2006). Çağdaş Kazakistan'ın Ekonomi Politikası ve Türkiye'nin Yeri. *OAKA*, 1(2), 123-126.
- Dışişleri Bakanlığı. (2014). *Türkiye Ermenistan Siyasi İlişkileri*. 08 17, 2015 tarihinde [mfa.gov.tr](http://www.mfa.gov.tr): <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-ermenistan-siyasi-iliskileri.tr.mfa> adresinden alındı
- Doğan. (2004). *Yıllık Dönemde Gümrük Birliği'nin Etkileri Ve Sonuçları Üzerine On Yıllık Dönemde Gümrük Birliği'nin Etkileri Ve Sonuçları Üzerine On Yıllık Dönemde Gümrük Birliği'nin*

*Etkileri Ve Sonuçları Üzerine On Yıllık Dönemde Gümrük Birliği'nin Etkileri Ve Sonuçlar.*  
Mevzuat Dergisi.

Ekonomi Bakanlığı. (2014). *Ekonomi Bakanlığı*. Temmuz 19, 2015 tarihinde T.C. Ekonomi Bakanlığı Resmi İnternet Sayfası: [http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/html-viewer-ulkeler;jsessionid=RyG9HJiQutSdtVLD5qO3cfmRoJDU7BfmKX2EPM7YjEK9BIC\\_cG\\_z!-2140661453?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160818&\\_afLoop=778236261544611&\\_adresinden alındı](http://www.ekonomi.gov.tr/portal/faces/home/disIliskiler/ulkeler/ulke-detay/Rusya%20Federasyonu/html-viewer-ulkeler;jsessionid=RyG9HJiQutSdtVLD5qO3cfmRoJDU7BfmKX2EPM7YjEK9BIC_cG_z!-2140661453?contentId=UCM%23dDocName%3AEK-160818&_afLoop=778236261544611&_adresinden alındı)

Ekonomi Bakanlığı. (2014). *Ekonomi Bakanlığı Ülke Raporları*. Temmuz 17, 2015 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Ekonomi Bakanlığı. adresinden alındı

EuroStat Comext. (2014). *European Union, Trade in goods with Russia*. Avrupa Komisyonu.

FAO. (2015). *Russia's restrictions on imports of agricultural and food products: An initial assessment*. FAO.

FVBKS. (2015). *İşletme Listeleri*. 08 19, 2015 tarihinde Rusya Federasyonu Federal Veterinerlik ve Bitki Karantina Servisi:  
[http://www.fsvps.ru/fsvps/importExport/turkey/enterprises.html?\\_language=en](http://www.fsvps.ru/fsvps/importExport/turkey/enterprises.html?_language=en) adresinden alındı

Hatipoğlu, E. (2001). Rusya-Avrupa Birliği İlişkileri. *Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 119.

ITC. (2015). *Russian Federation's Trade*. 7 11, 2015 tarihinde  
<http://www.trademap.org/Bilateral.aspx?nvpm=1|643|000|TOTAL||2|1|1|1|1|1|1|1> adresinden alındı

Kazakistan Büyükelçiliği. (2013). *Kazakistan Cumhuriyeti Dış Politikası*. 08 2015 tarihinde Kazakistan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği:  
<http://www.kazakhstan.org.tr/index.asp?sayfa=35> adresinden alındı

Kraaz, S. (2014). *The Russian Embargo: Impact on the Economic and Employment Situation in the EU*. EU Parliament.

Marion, G. (2015). *INFORMATION NOTE ON THE RUSSIAN BAN ON AGRI-FOOD PRODUCTS FROM THE EU*. Brüksel: Avrupa Komisyonu.

McFaul, M. (2005). *Russia and the West: A Dangerous Drift*.

Minsk Büyükelçiliği. (2012, Eylül 11). *İkili İlişkiler/Türkiye Belarus*. Ocak 21, 2015 tarihinde  
<http://minsk.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=162171> adresinden alındı

Moskova Büyükelçiliği. (2015, Haziran 4). *Türkiye-Rusya Federasyonu ikili ilişkileri*. Temmuz 21, 2015 tarihinde Moskova.be.gov.tr:  
<http://moskova.be.mfa.gov.tr/ShowInfoNotes.aspx?ID=219910> adresinden alındı

- Obolenskiy, V. (2004). 'Prisoedineniye Rossii k BTO' (Rusya'nın DTÖ'ye Katılımı). *Mirovaya Ekonomika i Mezhdunarodniye Otnoshenya*, 21-22.
- Özbay, F. (2010). Soğuk Savaş Sonrası Türkiye-Rusya İlişkileri: 1992-2010. *Bilge Strateji*.
- Research Funding*. (tarih yok). Haziran 21, 2015 tarihinde Research In Germany: <http://www.research-in-germany.org/en/research-funding.html> adresinden alındı
- Reznikova, A. B. (1997). Rasiya, Turtsiya i İran vı Sentralni Azii. *Mirovaya Ekonomika i Mejdunarodniye Atnaşeniya*, 56.
- Shymanovich, G. (2015, Nisan). *MONITORING OF AGRI-FOOD TRADE DEVELOPMENTS BETWEEN BELARUS AND RUSSISA IN 2014*. 08 18, 2015 tarihinde <http://eng.research.by/webroot/delivery/files/english/sr/sr2015e02.pdf> adresinden alındı
- Tasmaganbetov, I. (2005). Kazakhstan: From a Strategy of Survival to a Strategy of Prosperity. *American Foreign Policy Interests*, 3(1), 34.
- UİB, A.-G. (2010). *Rusya-Belarus-Kazakistan Gümrük Birliği Anlaşması*. 07 19, 2015 tarihinde <http://oibrussia.org/tr/pdf/BDT%20GUMRUK%20BIRLIGI.pdf> adresinden alındı

## ÖZGEÇMİŞ



### Kişisel Bilgiler

**Soyadı, Adı** : BAHTİYAR, TOLGAHAN

**Uyruğu** : T.C.

**Doğum Tarihi ve Yeri** : 28.08.1987, Ordu

**Medeni Hali** : Evli

**Telefon** : 0 (312) 287 33 60 / D: 4631

**Faks** : 0 (312) 258 86 43

**E-posta** : tolgahan.bahtiyar@tarim.gov.tr

### Eğitim Derecesi, Okul, Program, Mezuniyet Yılı

**Yüksek Lisans** : Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü,  
2010-Devam etmekte.

**Lisans** : Ankara Üniversitesi, Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Bölümü, 2010

**Lise** : Bulancak Anadolu Lisesi, 2005

### İş Deneyimi, Yıl, Çalıştığı Yer, Görev

Mayıs 2012 – Devam Ediyor: Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, Avrupa Birliği Dış İlişkiler Genel  
Müdürlüğü, AB Uzman Yardımcısı

Haziran 2010 –Eylül 2010 : Geogis Mühendislik, Değerleme Uzmanı

**Yabancı Dili** : İngilizce (İleri)

## ETİK BEYAN

Tarım Gıda ve Hayvancılık Bakanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu, bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Tolgahan BAHTİYAR